UNIVERSAL LIBRARY
OU_204383
UNIVERSAL LIBRARY

శ్రీ

మహాకవి

కాళిదాస

చరిత్ర.

[ఏడంకముల నాటకము]

ద్వితీయ ముద్రణము

గ్రంథకర్త

ఆవటపల్లె హనుమంతరావు.

బందరు,

పావని ముద్రాక్షరశాల.

All Rights Reserved 1932. వెల 1-0-0

టును ఖరేంగితజ్ఞాన మహామహిమాన్వితుండునగు శ్రీ కాళిదాస కవీంద్రుని చరిత్రము నాటకంబుగా నభినయింనంటిమి.

పారి :— లోకవిఖ్యాతిగడించిన నాటకకర్తయొక్క చరిత్ర నాటకమాడుట ప్రశంసార్హమే కాని కావ్యము రసవంతముగానుండవలయును గదా! ఎట్లున్నను నట్టి మహనీయుని చరిత్రము వర్ణింపఁబూనినంతనే యాకవి ధన్యాత్ముఁడై యుండునోపు. అతని నామమెద్దియో తెలియఁజేసెదరా?

సూత్రి :— శృంగారహాస్య కరుణాదిరసముల కాలవాలమై

ఉ॥ పావనమై సుధామధుర ♦ భవ్యమునై కవిలోక నిత్యసం
భావిత కాళిదాస కవి ♦ వల్లభు దివ్యమహాచరిత్ర మా
యానన్సుఁడై సంశకుము ♦ దప్పున నో మహనీయులారయుఁడి
పాపహిలంగివారిపై రసి ♦ కాగ్రణులెల్లరు సంతసింపఁగన్ ॥

(దిక్కులు పరికించి) ఓహో! మన శ్రీనాథుండప్పు కమదప్రియుని వేషముధరించి రంగస్థలముపైకి వచుచున్నాఁడు. కావున మనమీస్థలము నువిడచి లోనికి పోయి తదుపరి యత్నమున నుందము రమ్ము.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

[illegible]

ప్రథమాంకము

రంగము 1.

(తేజోవతీ నగర రాజభవన [illegible] ప్రాసాదమున కుముద ప్రియుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కుముదప్రియుఁడు.— ప్రియంవద [illegible] చింతలలోఁ గెల్లఁ బరిణయమహోత్సవ [illegible] కనకమాల దాంపత్యము [illegible] గొప్పది. ఈ మాళవ చక్రవర్తి [illegible] విద్యాధరికిఁ దగిన వరుఁడు [illegible] యున్నాఁడు. ఈమె విద్యాధరి యను [illegible] విద్యావతి. ఇట్టి రూపవతి [illegible] కష్టము దుర్లభము. ఆహా! ఈ మాళవ రాజు కెంతటి మనస్తాపము గలదో కదా!

సీ॥ తనకూర్మి తనయకు ♦ ధవుఁడు నిర్ధనుఁడైన
జనకుమానసమట్లు ♦ శాంతిపడును ♦
తనముద్దు తనయకు ♦ ధవుఁడు దుష్టుండైనఁ
దండ్రిచిత్తం బెంత ♦ తల్లడిల్లు ♦
తనప్రియ తనుజకు ♦ ధవుఁడు మూర్ఖుండైనఁ
దండ్రి దుఃఖమునకు ♦ దరదోరకునె ♦
తనపేర్మి తనయకు ♦ ధవుఁడు రూపసి గామిఁ
గన్నతండ్రికి వెత ♦ గలుగకున్నె?

సీ॥ తట లగ్న! యూంచె బత్సల ♦ గన్నవారి
తనయ యెనలెంబుపతి దొర ♦ కిను క ...
... గు ... ♦ ...
మెరగిలదొం ... యురసు భూ ♦ మీరాలుసాన ॥

రాజు దేశదేశములకేగి యాదరి రాజకుమారుల బరీక్షించి వారి చిత్రపటములఁ గొనిరమ్మని నాకాజ్ఞయిచ్చెను. బాల్యము నుండియు విద్యాధరిజతకో నొక గురువువద్దనె విద్యాభ్యాసంగ మొనర్చి రూపగుణ వయోధర్మముల యందొప్ప కనురూపుడై యున్న రాకుమారునిగూర్చి తెలియనే తెలుపక పోని నేనైనఁ గదలింతవాన్న సమయకెముసి యూరకుందును. (ఆలోచించి) రాజాజ్ఞ నెరవేర్చుటయే కర్తవ్యము. (పరాన్వేషణార్థమైపోయి నేనేకదా వచ్చితిని. కాపురుల గాలమూపల మొనర్చక వేగమే రాజును గలిసికొని యువకాళ మొదలిడిపుడు తప్పక నావాంఛిత మెఱింగించి చూచెద.)

(అని నిష్క్రమించును)

రంగము ౨.

[విజయవర్మ రాజ ప్రవేశించుచున్నాడు]

మంత్రి యనేకదేశములు తిరిగితిరిగి రాజకుమారుల చిత్రపటములఁ బంపెను. వీనినిజూపించి యిందెవరిని వరించునో తెలిసికోవలెను. (పరిక్కజూచి) తనయా విద్యాధరీ!

విద్యాధరి .—(ప్రవేశించి) నాన్నగారూ! నమస్కారము.

విజయవర్మ :— అమ్మా! కల్యాణమస్తు! తల్లీ, నేనొక విషయమై నీయభిప్రాయ మెఱుంగవచ్చితిని. దానికినీవు తగిన సమాధానము చెప్పవలెను. ఇదిగో యిటుచూడుము (అని చిత్రపటములను జూపించుచు)

సీ॥ మహితబలాఢ్యుఁడౌ ♦ మాళవేంద్రుఁడితండు
నంగజతుల్యుఁడీ ♦ వంగవిభుఁడు
గుణసాంద్రుఁడైనట్టి ♦ కొంకణేశుఁడితండు
సిరిగలవాఁడు కా ♦ శ్మీరరాజు
అపరపంచశరుండౌ ♦ యంగభూపుఁడితండు
సాహసనగము కో ♦ సల నరపతి
ధర్మ స్వరూపుఁడీ ♦ ద్వారకాధీశుండు
కరుణామయుండు మా ♦ గధ నృపుండు
గీ॥ వీరిలోపల నెవ్వారిఁ ♦ గోరినీవు
పరిణయంబాడ నుత్సాహ ♦ పడుదువో కొ-
చిత్తమందున వరిగ నూ ♦ హించిపిదప
నాకెఱింగింపు విద్యాధ ♦ రీ కుమారి ॥

(విద్యాధరి వరములనెల్లఁజూచి దూరముగాఁబోయి నిలచును)

విజయవర్మ :— ఇంతమంది రాజకుమారులలో నొక్కనిఁగూడ నీవె యొప్పలేదే? ఒకవేళ సిగ్గుచేతఁ జెప్ప శంకించి యూరకున్నావా? తల్లిదండ్రుల యిష్టప్రకారము వరుని దెచ్చి కుమార్తె కిష్టమైనను గాకున్నను ముడివెట్టుట యీకాలమున సుఖాస్పదమైనది కాదు. ఆమె యభిప్రాయము దెలిసికొనవలయునన్న మౌనముధరించి యూరకున్నది (చూచి) తనయా! గీ॥ ఖ్యాతిఁజెందిన రాజ పు ♦ త్రికవగుటఁ
బరమ విద్యావివేక సం ♦ పదగలుగుట
భర్తను వరించుటదె నీకు ♦ వదలినాఁడ
నానఁజెందక తెల్పుమా ♦ యాననీకు ॥

విద్యాధరి :— తండ్రీ! మకరందమును బొందని నిర్గంధకుసుమము లాహ్లాదమొసంగునా?

విజయవర్మ :— వీరందఱును రాజాధిరాజులు సుమా!

విద్యాధరి :— శాస్త్రసంపదలు లేనివాఁడెట్టి రాజరాజైన నేమి? విద్యావతులగు స్త్రీలు సకలకళాకోవిదునే వరింతురు తండ్రీ!

యిప్పుడు నీవు పేర్కొనినవారిలో శాస్త్రపాండిత్యమందు నన్ను జయింపజాలువాఁడొక్కఁడును లేఁడే.

విజయవర్మ :— కుమారీ ! వీరలలో రాజకీయ విద్యలయందారితేరిన వారనేకులుందురు. అనంతరము కాళికాదేవి యనుగ్రహమున నీవలె సకలశాస్త్రపారంగతుఁడును గావచ్చును. " కన్యావరయతే రూప " మ్మని పెద్దలు చెప్పుదురు కావున నీయభిమత మెఱుంగుటకై వారి చిత్రపటములఁ దెప్పించితిని.

విద్యాధరి :— పరిమళము లేకున్నను బుష్పమని తలముడుచుకొనిన మనోజ్ఞమగునా ?

విజయవర్మ.—అయిన సౌందర్యము నైశ్వర్యము ముఖ్యములుగావా?

విద్యాధరి :— ఆయైశ్వర్య సౌందర్యములు బుద్ధివిషయములో నుండవలెను. దేహమునకంత ముఖ్యములు కావని నాతలంపు.

విజయవర్మ — పుత్రీ ! నీవు మిగుల వివేకవతివి. నాతలంపును నీవు మహావిద్వాంసునే పరిణయమాడవలె ననియేసుమీ. కావున మంత్రితోడ నాలోచించి వేఱుప్రయత్న మొనర్చెదను. నీవు వెళ్లుము.

రంగము. ౨.

[మంత్రికుమారుఁడైన కళాధరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కళాధరుఁడు :— కం॥ స్మరశరుని యింతియనఁగా
విరిదమ్ముల కనులు వెలయు విద్యాధరినిన్
బరిణయమాడఁగఁ జాలెడు
నరుఁడే ధన్యుండు భోగనాకమునేలున్ ॥

ఆహా ! యీరాజపుత్రి రూపరేఖావిలాసముల నెంతని వర్ణింతును ? బాల్యమునుండియు నాప్రక్కను విద్యాభ్యాస మొనర్చిన యావిద్యాధరి నేఁడుకొత్తగాఁ గాన్పించుచున్నది.

పరమోత్కృష్టంబు లన్నియు నిక్కముగ గల్గినదియు గని మాయమున్న నా పుష్పకయానంబా పై రూపమును స్థిరముగా బాగ గలిపి యున్నది. విద్యాధర్యాసనంబైన మా పుష్పకి సంభాషణచే సుగ్లథ [illegible] విరాళిచే సహించు నంతలోన గాని దైవప్రేరణముచే నా పై ప్రసా దించిరి. [illegible] సామాన్య [illegible] పరిచయము [illegible] దృష్టి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అదిగో విద్యాధర [illegible] వంశము [illegible] యున్నది

చ॥ గురుకుచ [illegible] నిగనము ♦ [illegible] కము సర్వశాస్త్ర [illegible]
గిఱచెదివెర మున్నది ♦ [illegible]
తరుణి సమీరయానము ♦ దాక్షిణ్య [illegible] బాణమోహమునన్
బిగువు [illegible] ♦ భావము [illegible]!

క॥ రతికేళియు [illegible], భా
రతికే యుగు [illegible] ♦ [illegible]
[illegible]
యాతలిక భూమిలోన పక్ష ♦ మకుటమ్ము నేడి॥

ఈ పెను జూచినవారు [illegible] ముసంబులోనున్నము చలించుచు [illegible]

మూర్తీభవించిన యీమెను వివాహమాడుట సామాన్యభాగ్యము గాదు (ముందునకువచ్చి) ఓసీ! చతురభాషిణీ! కళాధరుఁడరు దెంచినాఁడని రాజపుత్రికి దెలుపుము

చతురభాషిణి — చిత్తము (అని లోనికిఁబోయి తిరిగివచ్చి)

లోపలికి దయచేయుఁడు. రాజపుత్రి యానతిచ్చెను. రండు!

కళాధరుఁడు :— చాలును. (లోనికేఁగి ముందునకువచ్చి) రాజపుత్రీ! కుశలమా!

విద్యాధరి :— ఓహో! మంత్రివరా! కళాధరా! కుశలముగనే యున్నాను [illegible] సింహాసనమలంకరింపుము.

కళాధరుఁడు :— (కూర్చుండి) నీ [illegible] కాల మాసన్నమైయున్నదని తలంచి నీయభిప్రాయమును దెలిసికొనుటకై యిటువచ్చితిని

విద్యాధరి :— అయిన నాయభిప్రాయమింతకు నీకుఁ దెలియలేదా?

కళాధరుఁడు — నీనోటనుండి వినవలయునని వచ్చితిని,

విద్యాధరి :— ఆలకింపుము.

చ॥ ధరఁగల [illegible] ♦ [illegible] యున్
సరస వచోనిగూఢ [illegible] ♦ [illegible] ంచినన్
బరమ విధేయురాలనయి ♦ [illegible] వరింతు లేనిచో
నరయుగ [illegible] ♦ [illegible]! మంత్రివరా! కళాధరా!॥

ఈకారణముచే నెన్ని శాస్త్రవాదములందు జయించితి వేని నీకోరిక ఫలింపఁగలదని నాయభిప్రాయము.

కళాధరుఁడు :— కమలాననా! నీ యాలోచన బాగు! పండితులతో వాదించినంతమాత్రమున నీకేమి కీర్తియేమి?

విద్యాధరి :— అమాత్యనందనా! కీర్తికొఱకే నేనీశాస్త్రచర్చఁ గావించుటలేదు. అనుకూల వరాన్వేషణమునకును బరీక్షించు చుంటిని. ఇది తప్పా?

తే॥ గీ॥ మానసముగలసినవారితో ♦ మనువుఁగూర్చి
గంటి [illegible] ♦ మబ్బుఁగాని

మనసుగలియని వారితో • మనువు సేయఁ
గష్టమొదవదొకో ? కల • కాలమకట॥

కావున శాస్త్రచర్చయందు నన్ను జయించువాఁడే నాకు నచ్చినవాఁడు. నా సంకల్పము ప్రకారము నీవు శాస్త్రవాదమున నన్ను జయించితివేని నీయిష్టము నెఱవేఱును.

కళాధరుడు .— ఓకళాతరంగిణీ! యిట్టిసంకల్పముల చేతను బ్రతిజ్ఞల చేతను లాభమేమి మనమిరువురమును బాల్యము నుండియు నొకగురువునకే శిష్యులమై సమానవిద్యల బడసితిమను సంగతి నెఱుఁగనిదేమియు లేదు. నీవు మహావిద్యావతి వనుకీర్తి వెలుఁగొందుచున్న దానవిమ్ము. ఇప్పుడు నీకపజయము సంప్రాప్తమయ్యెనేని పూర్వమార్జించిన కీర్తియు నశించును. ఓముగ్ధా! ముందేమి గానున్నదో! నాకు దురూహ్యముగానున్నది లేక నిచే నేనోడిపోయితినేని యిఁక నిను దగిన విద్వాంసుఁడు దొరకుట దుర్లభము. కావున శాస్త్రవాదనము చేయుట మానుము.

నీకీవంక పరీక్షయేల? కరుణఁజూపి నీమిత్రునిఁ జేసికొనుము.

విద్యాధరి .— చాలు! చాలు! యిమాటలు చాలింపుము మైమఱచి స్త్రీలయందు మేరమీఱి మాటాడకుము.

కళాధరుడు .— నన్నింత వేధించుటకు నీకు హితముగానున్నదా?

విద్యాధరి .— (కోపమున) కళాధరా! యిట్టిమాటలింకఁ జాలింపవా?

కళాధరుడు — అంగభవుని యావేశమే నన్నిట్లు పల్కించుచున్నది.

విద్యాధరి — అగును నీకు మోహపిశాచ మావేశమైనది దానిని వదలించుకొని మాటలాడుము.

కళాధరుఁడు :— నీకుఁబట్టిన శాస్త్రపిశాచము వదలినచో నాకుఁ బట్టిన మోహపిశాచము దనంతఁదానె తొలఁగిపోవును.

విద్యాధరి — నోటికివచ్చినట్లు మాటాడకుము. నీసంకల్పము నెఱ వేఱినను తలంపుతో నిట్లు పలుకుచున్నావు కాఁబోలు. నీకింత

యభిలాషయున్నదో శాస్త్రశక్తిగలవాని తర్కించెదని నన్ను గెల్చి గౌరవమును బొందుము లేదా త్వరగా మఱలిపొమ్ము.

కళాధరుఁడు :— (తనలో) మంచిది! యీమె నామాటలకు లొంగలేదు మహాకాళియుపాసనచే జగద్విఖ్యాతపాండిత్య మార్జించిన యీమెను జయించుట అసాధ్యము. ఇట్టిచో వృథాచర్చచేసి యోడి యవమానమును పొందుటకంటె మౌనముగానుండుట ఉత్తమము. సాహిత్యములందు పండితుల ననేకుల నవమానపఱచినదానను యీమెకు నన్ను జైత మొనర్చు నింపుడింగాలకు ఫలము కలిగితీరును. ఈ పను పెల్లను మాతండ్రికెఱిఁగించి యోగ్యముగా నైన దీనికు గర్వభంగము గావించెదను (ప్రకాశముగా) రాకుమారీ! నీవిద్యాపాండిత్యము కడు శ్లాఘ్యమైనది నిన్ను జయింపఁదగిన మహావిద్వాంసుఁడనే కరణము మాత్రమవు కాని కాలక్షేపమునకు చేత మూర్ఖుని నానావాలకుఁ గిరిటుకుందువుగాక. నేను బోయివచ్చెదను

విద్యాధరి :— కళాధరా! నా సంకల్పము నెఱవేఱువఱకు నిను తలంచుచు నేనాఁడేమాంల కస్యధాతలంపక నన్ను మన్నింతువుగాక.

కళాధరుఁడు :— మంచిది. (అని నిష్క్రమించును)

[విజయవర్మ ప్రవేశించి]

విజయవర్మ — తనయా! కళాధరుఁ డరుదెంచెనా?

విద్యాధరి :— తండ్రీ! వచ్చి యిప్పుడే వెడలెను నాతో విద్యాచర్చకాతఁడొప్పుకొనలేదు

విజయవర్మ .— కానిమ్ము అట్లయిన పాండిత్యనిబిడిత శాస్త్రజ్ఞుఁడయిన వరుని వెదకఁబంపెదను.

విద్యాధరి :— అటులనే చేయుము (తెరవ్రాలును)

మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము.

ద్వితీయాంకము.

(కుముదప్రియ మంత్రి ప్రవేశించును.)

మంత్రి :— నా పుత్త్రుఁడయిన కళాధరుని రాజపుత్త్రి వరించినచో దాంపత్య మత్యుత్తమముగా నుండెడిది. మా యిరువురకు మిగుల సంతసము గల్గెడిది. కాని యామె విద్యావతినను గర్వముచేత ననేక విద్వాంసుల నవమానపఱచుటయే కాక తనకు సమానవిద్యావంతుఁడయిన మా కళాధరునిగూడ నిరాకరించి యుదాసీనభావమున మాటాడినదఁట. ఇంత దురహంకారిణియైన యీమెకుఁ దగిన గర్వభంగము గావింపవలయును. దీనికిఁ దగిన సమయము నాకు దొరికినది. మాగదేశమందుఁ దగిన విద్వాంసు లున్నచోఁ గొనిరమ్మని రాజు నాకాజ్ఞయిడెను. కావున నిప్పుడెవనినో యొక యవివేకిని గొనివచ్చి మహావిద్వాంసుఁడను భ్రాంతి యామెకుఁ గలిగించి వివాహ మొనర్పఁజేసి యామెకుఁ దగిన పరాభవము గావించెదను. (ముందునకు నడచి) రాజపుత్త్రికకు దగిన వరుఁడు లభించుటెంత కష్టముగా నున్నదో నాచిత్తమున కనుగుణముగు నవివేకి లభించుటయు నంతకష్టముగనే యుండును. ఎంతకష్టమైనను గానిమ్ము. అయినఁ దనప్రతిజ్ఞ

యెంత ముఖ్యమో నాకును నాప్రతిజ్ఞ యంతటి ముఖ్యమే. కావున నెట్లైన కులీనునేని కులహీనునేని సురుచిరాకారునేని యనాకారునేని మూర్ఖునొకనిని వెతకితెచ్చి యువానిచే విద్యాధరికి సంకటగట్టించెదో నాకును మాకళాధరునకును మనశ్శాంతికలుగును. అనంతర మాదంపతుల విలాసములు చూచుట కానందముగా నుండును. అప్పుడు తాను మున్ను విద్వాంసులనోడించి పరిభవించి గర్వించినదానికిఁ దగిన ప్రతిఫలము గల్గినదని యామె గ్రహింపఁగలదు. ఆపెకీర్తి యిప్పుడు లోకములో విఖ్యాతమైనట్టుల నాపెభర్త కీర్తియు వెలయును. హరవాదినులైన స్త్రీలకుఁ దగిన బుద్ధివచ్చుట కవకాశముకూడఁ గల్పించిన వాఁడనగుదును. అందులకే యిప్పుడు రాజసభలకును విద్వన్మండలులకును బోయి వరుని వెదకుటకుమాఱు శుద్ధపామర జనులుండు తావునకుబోయి యొకవరుని వెతకవలెనని యీయరణ్యమున కరుదెంచితిని.

(గొల్లల కోలాహలము వినబడ — దిక్కులు చూచి)

ఉ॥ అల్లదె గోష్ఠమండల బ ♦ యల్లను మేపుచుఁ జల్దిచిక్కముల్
పిల్లనగ్రోవి, మూఁపుపయి ♦ వ్రేలెడు గొంగడి, కొంకెకఱ్ఱయున్
ఘల్లను శబ్దముల్ చెలఁగు ♦ కాటమరాజు కథానులాపముల్
గొల్లల దోపఁజేయుఁ గయి ♦ కొందు నిఁకం దొక వెఱ్ఱిగొల్లనిన్॥

(కొందఱు గొల్లలు కోలాటము వేయుచుఁ బ్రవేశింతురు.)

— ♦ కీర్తన ♦ —

వీరుఁడవయ్యా నీవు, కాటమరాజా! నీధీరత్వమెంత సెప్పుదు
కాటమరాజా!
చుక్కల్లో సెందురుఁడట్టు, కాటమరాజా! నీవు! సూచికనవడ్డా
వయ్యా కాటమరాజా!

కానీవారలనెల్ల! కాటమరాజా! నీవు! కత్తికిబలియిస్తివి! కాటమరాజా॥
జయము సేర్చితివయ్య! కాటమరాజా! నీ! శత్రువెల్లతెలిసెనయ్యా!
కాటమరాజా॥

కాళి :— మామా! యెర్రమామా! ఆయాలె సెప్పవే ఆకొత్తపదం సెప్పు. మామా! అదిసాలాబాగుంది కోలాటానికి.

బుడ్డంకడు :— ఛీఛీ! అట్టంటావేంట్రా! యేపదంఅనిసెప్పుతాడు అడిగేసాలావచ్చు. ఆడు మనకమల్లఅనుకున్నావా యాపదా లన్ని ఆడు నూరుకుతాగాడురా. అట్టాంటప్పుడు అదిసెప్పు మామా అదిసెప్పు మామాఅంటే యేదనిసెప్పుతాడురా?

కాళి :— అదేంటో ఆయన సెప్పలేదంట్రా! తిరణాలకాడ పాక పక్కన్న

యెర్రడు :— ఓసనంట్రా బాలగోపాల పదమా?

కాళి :— ఊఁ, ఊఁ, అదే యెర్రమామా

యెర్రడు :— అవును! బాగుందది. తిరణాలకి ఒకాయనవచ్చాడు. ఆయన చాలామంచోడురా! యంతబాగాసేశాడనుకున్నావు శెవుతా శిరతుచ్చుకో మఱి.

—• కీర్తన •—

బాలగోపాలుఁడా! బాలగోపాలుఁడ పాలించిమమ్మేలు బమ్మదేవరతండ్రి ॥బా॥

తిరిగట్టిదారి వేల్పులతల మేలువాఁడ! గరుడవాహనుఁడా! శిఖితో గట్టెలతండ్రి ॥బా॥

నందకూమారుయెల్లు! సంతోషకూగల్లు! సింధులనుదొర్లు వాశిఖబొజ్జతండ్రి ॥బా॥

వేప్రలెవాడలో। గోపవుచులలో। నీపేరు సెప్పెదను। నెమలి కన్నులతండ్రి ॥బా॥

నోగులు కొలిచేట । బోగిబూసనానీవు । మాతృదేవంబవు మన్నించుతండ్రీ ॥బా॥

యేంరా! బుడ్డంక యెట్టుందిరా?

బుడ్డంకడు .— బలేబాగుందిరా మామా! నాకాడాసెప్పియవ్వరా

యీరడు .— పోరా! నీకెక్కడొస్తుందిరా!

బుడ్డంకడు :— పోనీలేమామా (చుట్టుచూచి) ఒరే సుబ్బా! యెంకా! గొల్లన్నీ పారిపోతుండయి పోదాముపదండా (పోవుచుందురు)

[మంత్రి ప్రవేశము]

మంత్రి :— ఆహా! వీరలలో నాకుఁ గావలసినలక్షణములుగలవాఁడు దొరకునేమో చూచెద.

శాళ :— ఒరే బుడ్డంకా! నాగొఱ్ఱెల్నికూడా యిట్టాతోలా. నేనెక్కె కొమ్మలుకొడ్తాను (చెట్టెక్కి కొమ్మమీఁద నిలుచుండి కొమ్మమొదటని నఱకుచుండును)

మంత్రి :— ఆహా! సరిసరి! నాయుద్దేశ్యమున కనుగుణముగా నున్నవాడితఁడే. కొమ్మమీఁదనిల్చి దానిమొదటిని నఱకుచున్నాఁడు. (చక్కఁగాఁజూచి) వీనిమొగముచూడఁగ తేజోవంతముగానున్నది. రూపమునందును వయస్సునందును నాయిష్టానుసారముగనున్నాఁడు.

మ॥ విలసన్నేత్రయుగంబులోడ వదనా ♦ విఖ్యాత తేజంబులో
లలిత భ్రూవిభవంబులోడను దనరా ♦ లావణ్య భాగ్యంబులోఁ
గల ధాటాభ్ర కీర సత్త్వముల వ ♦ తుష్టీయుతోఁ గాంచుచున్
జెలువొప్పారెడు వీఁడు గొల్లకడఁగాఁ ♦ జన్మింపఁబుగాఁ దోఁచెడిన్ ॥

కాని

తే॥ పవనమరకాంగ జంద్రబిం ♦ బంబుఁ దెగడ
పలుకుపికకంఠ మాధుర్య ♦ పటిమఁ దేఁచు
కోమలంబైన స్నిగ్ధ ♦ కుసుమములు
వీనిఁబుట్టించె విధాత ♦ నెన్నిగాఁ ను ॥

ఈతని రూపముఁ జూడఁగా బ్రాహ్మణపుత్రుఁడో క్షత్రియుఁడో యని తోఁచుచున్నాఁడు. అయిన గొల్లమందలో నుండెను గదా? ఒకవేళ నుత్తమజాతికిఁ బుట్టి కారణాంతరములచే నీచులలో నేల చేరఁగూడదు? అదెట్లయినను గానిమ్ము. నాయభిమతమునకుఁ దగిన సౌందర్యశాలియు బుద్ధిశాలియు దొరకెను.

శాలి :— (మంత్రినిజూచి) ఓయూ ఆగొప్పెక్కరాకోలు.

మంత్రి — (లేచి నిలచును)

శాలి .— ఓరి నీయిల్లు గంగాగంగాను సెప్పుబయినవట్లతే? ఆయెల్ల గొత్తె నిట్టాగ మల్లెయ్య.

మంత్రి :— వినఁబడుచునే యున్నది. కాని కొంచెమాగు! ఆకొమ్మను గొట్టవద్దు.

శాలి :— సరి! సరి! ఓరోసె నీవు? కొమ్మ నీయబ్బసొమ్మా? పో! పో! ఇక్కడకెందుకొచ్చావు

మంత్రి :— ఆమాటటుండనిమ్ము ఆకొమ్మను నఱకవద్దు నీవు పడిచచ్చెదవు.

శాలి :— నేనెందుకు సస్తాను. అది నీతలమీఁద పడితే నువ్వే సస్తావు. యీమాత్రం తెల్వదు. కొమ్మనఱికితే నానెత్తి మీఁద బడతుందా? కిందపడతుంది. నేను సెట్టుమీఁద నుంచున్నాగా! యింతయినా తెల్వగేం, అదేంమనిశివోయి

మంత్రి :— (తనలో) ఇతఁడుతప్ప నింకెవ్వరును వలదు. ఇతఁడే సరి. (ప్రకాశముగా) ఓరీ నీనివాస మెక్కడ ?

కాళి :— వాసమెందుకు, ఆకులు కోసుకుంటావా ? (అని కొంకి కఱ్ఱ యియ్యఁబోవును)

మంత్రి :— అదిగాదురా ?

కాళి :— కాదులే యిది వాసంకాదు. దీన్ని కొంకికఱ్ఱంటారు.

మంత్రి :— ఓరీశుంఠా ! అది నాకక్కరలేదు.

కాళి :— చొంటికొమ్మా ! యీాడలేదే.

మంత్రి :— ఛీ. మొద్దు !

కాళి :— మొద్దు కావాలంటయ్య

మంత్రి .— బాగున్నది ! కాదురా నీవుండేది యెక్కడ ?

కాళి :— ఇదిగో చెట్టుమీాఁద కనపట్టల్లే ? అట్టా అడుగుతాయేం

మంత్రి :— (తనలో) ఇన్ని ప్రశ్నలు వేసినను నితని యూారే తెలియలేదు ఇంకొకవిధముగా నడిగి యితని వృత్తాంతము దెలిసికొనియెద (ప్రకాశముగా) ఓరీ ! నీవు భోజనము చేయున దెక్కడ ?

కాళి :— అహాహ ! (అని నవ్వుచు) యెక్కడా ! కంచంలో ! యిదంతా యెందుకడుగుతావ్ ! నీకేం తమాసాగావుందేం

మంత్రి .— ఓయీా ! కోపపడవద్దు చెట్టుదిగిరమ్ము.

కాళి :— (తనలో) వీడికేం దెయ్యానుల్లే పట్టకున్నాఁడు. (అని దిగివచ్చును)

మంత్రి .— ఓయీా ! నీయిల్లెక్కడ ?

కాళి :— అదిగో ! ఆడ పెద్దమఱ్ఱిసెట్టుందే దానికిసూటిగాపోతే ఆదిబ్బమీాఁద గంగానమ్మగుడుందే ఆకుండి.

మంత్రి :— నీకు తలిదండ్రులున్నారా ?

కాళి :— ఎల్లో దండ్రో నాకుతెల్వదు మాదొరోడుండాడు యిదంతా నీకెందుకయ్యా నువ్వెందుకొచ్చావో సెప్పరాదూ?

మంత్రి :— ఒకపనిమీఁద దేశంబులవెంటఁ దిరుగుచుంటిని.

కాళ :— దేశాలట్టుకు తిరగడానికి యింటికాడ ఆడోళ్లతో పోట్లా డొచ్చావా ?

మంత్రి :— ఛీ! అదిగాదురా! ఒకపిల్లకుఁ బెండ్లికావలసియున్నది. అందులకై వచ్చినాను.

కాళ :— అట్టాగైతే నన్నడిగితేరాదో సాంగాబం? మాపెద్దగొల్లనడిగితే చేరో అద్దచేరో జొన్నలిత్తాను.

మంత్రి :— నేను యాచనకు రాలేదు. ఒకమగవానిని దీఁకొని వెళ్లుటకు వచ్చినాను.

కాళ :— ఓ అట్లాగా ఆమాటిందాకే సెప్పవేం ?

మంత్రి :— నీకు వివాహమయినదా ?

కాళ :— (సంతోషముతో) అంటే చోబనమా! నాకింకాలేదు.

మంత్రి — పోనీ పెండ్లి అయినదా ?

కాళ .— అవలేదు

మంత్రి :— సరి! మంచిది. అయిన నావెంటవచ్చెదవా ?

కాళ :— పిల్లనిప్పిత్తానంటే ఎత్తా

మంత్రి .— ఆ! అట్లనే మంచిచక్కని కన్య నిప్పించెదను.

కాళ — అట్లైతే లగెత్తుకొత్తా. సరేకాని నీవోరయ్యా ?

మంత్రి — నేనిక్కడకు సమీపమున నున్న తేజోవతీనగర రాజు గారి మంత్రిని

కాళ :— ఆలాగంటయ్యా! చక్కఁ(గాఁజూచి) నిబద్ధిగానేనయ్యా ఆమూల రాజుగారింటో పెళ్లిగంబోసు పందిరేయ్యటానికి పిల్చారు. నేను పైకెక్కి పందిరేత్తుంటే నావంకే సూస్తా నాకాళ్లకిందనుండిపోయావు ఆయాళే సూశా!

మంత్రి :— (తనలో) ఇతఁడు నాగరికతయనునది స్వప్నమం దయిన నెఱుఁగనట్లున్నది. కానిమ్ము. ఉపాయముచే దారికిఁ దేవలెను (ప్రకాశము) ఓయీ! ఆపానుగొంగళి పార వేయుము.

కాళి :— అమ్మో నలికి సత్తుంటే మాపెద్దగొల్ల నాకిచ్చాడు పారెయ్యాలి మంచోడివేలే నాకొక్కవాలి (అని దానిని ముడిచి) 'టుస్ప్స్' అని గొణ్గెలు దోలుకొనుచుఁ బోవును.

మంత్రి :— ఓరీ! పోవొద్దు నీకుఁ జక్కనిబట్టలనిచ్చెదను. వానిని దొడుగుకొనుము. ఈగొర్రెలను విడిచిపెట్టుము.

కాళి :— యిడిస్తే గొర్రెల్ను నవ్వు కాత్తారా?

మంత్రి :— ఏమైనను గానిమ్ము. నీకాయాలోచనవద్దు. (అనిగుడ్డలనీయఁబోవ)

కాళి :— (ఆశ్చర్యమున) అబ్బో! బలేసోగ్గాఉందే! ఆదేందో తమాసాగావుంది నువ్వేతొడుగయ్యా.

మంత్రి :— (దుస్తులను దొడుగుచు) ఇంక నీకోటికివచ్చినట్లు వాగితివా చూడు నోరు తెఱచినఁ జావఁగొట్టుదను.

కాళి :— నోరు తెఱవకుంటాంతే బువ్వోట్టాతిరేట?

మంత్రి :— ఛీ! మూర్ఖుఁడా! అనఁగా నిన మాటాడవద్దని యర్థము. పెండ్లి యగువఱకు మాటాడవలదు.

కాళి :— సరేలెగండి [అని నోరు మూసికొనును]

మంత్రి :— నీపేరేమి?

కాళి :— [నోరు మూసికొనియుండును]

మంత్రి :— ఓరీ! నోరు తెఱవవేమిరా?

కాళి :— ఆఁ [అని నోరుతెఱచి నిలుచుండును]

మంత్రి :— [తనలో] వీనిని లోఁబఱచుకొనుట బహుకష్టము. [ప్రకాశముగా] ఓరీ! మాటాడుము.

కాళి :— ఇదేమయ్యా! గసెకోటిసెపుతారు అప్పుడొద్దంటివి. ఇప్పుడు మాట్టాడమంటావు. యేం సావనా! నీచోబనం వద్దు. గీబనంవద్దు. నేమల్లిపోతాలే. (అని పోఁబోవ)

మంత్రి :— (చేయిపట్టుకొని) ఓరీ! మూర్ఖుఁడా! వెళ్లవద్దు. నీకుపకారము చేసెదను,

కాళి :— బాబో! నీవుప్పాకారం నాకు సెపియ్యాదుగాని యింత జొన్నంబలంటే యిష్టం.

మంత్రి .— అదిగో! పిచ్చిపిచ్చిగ మాటాడవలదు. నేను గొన్ని సంగతులు చెప్పెదను. అవి మాత్రము చెప్పుము ఇష్టము వచ్చినట్లు మాటాడకుము.

కాళి :— యిట్టమొచ్చినట్టు మాటాడకుము.

మంత్రి ;— ఓరీ! తెలివితక్కువ పెద్దమ్మ నేను జెప్పునది విను.

కాళి ,— ఓరీ! తెలివితక్కువ పెద్దమ్మా నేను సెప్పేది విను.

మంత్రి ,— ఛీఛీ! నోరుమూయుము.

కాళి :— ఛీఛీ! నోరుమూయుము.

మంత్రి .— అది కాదురా. ఆగు.

కాళి .— అదికాదురా. ఆగు

మంత్రి .— (ఆత్మలో) వీనిని దారి కెట్లు తేవలయునో దేవునికే యెఱుక. ఇటువంటి వాని నావిద్యాధరికిచ్చినచోఁ జక్కఁగా నుండును. మంచిది. ఎట్లులైనను గొన్ని సంగతు లితనికిఁ జెప్పి రాజాస్థానమందితఁడు మహావిద్వాంసుఁడని యొప్పించి యుపాయముచే నా కార్యము నెఱవేర్చుకొనెద. (కాళుని జూచి) అశ్విని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, (అని నక్షత్రముల పేళ్లు చెప్పించును)

కాళి :— (బహుకష్టముతో నా పేరులనుజెప్పి) నన్ను నంపుకు తింటావేమయ్యా! బెమ్మరాచ్చసిలాగు పట్టుకున్నావే.

మంత్రి .— పోనీగాని, ఇదిగో! నీవు వెళ్లినవెంటనే రాజు చేతులిట్లు జోడించును. నీవు నదేవిధముగఁ జేతులుజోడించి, అశ్విని భరణి, యను నక్షత్రముల పేర్లు వరుసగాఁ జెప్పుము. తరువాత రాజు నిన్ను శాస్త్రములేమి చదివి కొన్నారని యడిగినచో నాల్గువేళ్లు చూపింపుము. ఇట్లే యెప్పటికప్పుడు నేను గంటితో సైగఁ జేయుచుందును. నీవి వన్నియును బాగుగ జ్ఞాపకము పెట్టుకొనవలయును.

కాళి :— అయితే సిక్కేనే ! తెలవవప్పు సియ్యిసూవరా ?

మంత్రి .— ఛీ ! అవివేకీ ! అట్లుకాదు. నీవు మాటాడఁగూడదు. అవసరమైన నేనేచెప్పెదను ఊరక నావెంట రమ్ము.

కాళి :— నాపాతగొంగళి మాత్రము తెచ్చుకోనీ ! తెచ్చుకున్న తర్వాత సక్కంగా ఉతుక్కుంటా. అయితే నాగొఱ్ఱెలో !

మంత్రి.—నీగొఱ్ఱెలను నీయింటికిఁబంపెదను. మఱేమియు భయము లేదు. మాటాడక నావెంటరమ్ము

(నిష్క్రమింతురు)

రంగము, 2.

[విజయవర్మరాజు విద్యాధరితో మాటాడుచుండును]

రాజు .— కం॥ ధరఁగల రాజ్యములెల్లను
దిరిగియు విద్వాంసునొకని ♦ దెచ్చెగనని సం
బరమున నరిగిన మంత్రికి
దొరకునొ పండితుఁడొకండు ♦ దొరకఁడొ జగతిన్॥

విద్యాధరి .— తండ్రీ ! మనయిష్టమువచ్చినట్లుగా సకల గుణసంపన్నుఁడు దొరకుట సులభసాధ్యమా ?

రాజు :— అయినను, మంత్రి, కార్యసాధనకానిదే మరలి వచ్చువాఁడుకాఁడు.

ప్రతీహారి :— [ప్రవేశించి] జయము ! జయమురాజేంద్ర ! మంత్రిగారెవ్వరో విద్వాంసునితో దయచేసినారు.

రాజు :— ఆహా ! సంతోషము. అతఁడు కార్యసాధన కానిదే మరలిరాఁడని నేననలేదా ? (సేవకునిదిక్కు) వారల నుచిత మర్యాదలతోఁ దోడ్కొనిరమ్మని మంత్రిగారికిఁ దెలియఁ జేయుము.

ప్రతీహారి :— చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును)

మంత్రి — [కాళునితోఁ బ్రవేశించి] పూజ్యుఁడా! ఇట్లు దయ చేయుము.

విద్యాధరి .— (తెరప్రక్కఁ నిలిచి యుండును)

రాజు — ఓహో! మంత్రివర్యా! నాకార్యము నెఱవేర్చుకొని వచ్చినందులకు మిగుల సంతోషము.

మంత్రి .— రాజా! నిజమేకాని, కాలవిలంబమునకు క్షమింపవలయును. నేను దేశదేశంబులు తిరిగి యతిప్రయాసము చేసి మహానీయుని గలిసికొని తమపుత్రికారత్నమునకుఁ దగిన వరుఁడితఁడేయని నిశ్చయించి వీరిని గొనికొనివచ్చితిని ఇట్టి వివేకవంతుని నేనెక్కడను జూడలేదు.

రాజు .— (కాళునిజూచి తనలో)

శా॥ ఆకర్ణాంతములైన కన్నులగవతో ♦ నాజానుహస్తంబులన్
రాకాచంద్రముఖంబుతో సకల శా ♦ స్త్రజ్ఞాన తేజంబుతో
లోకాతీతమనోజ్ఞమూర్తి వినుతా ♦ లోకంబులోఁ జేరెకా
స్తోకానందమొసంగ భాగ్యవశతన్ ♦ దోతెంచె మాపీఁటికిన్॥

[ప్రకాశ] మహాత్ముల పాదధూళిచే మన్మందిరంబు పవిత్రమయ్యె (అని నమస్కరించును)

మంత్రి :— (కాళునిజూచి కనుసైగచేయును)

కాళ :— (మఱచిపోయి—తనలో) అదేందో సెప్పాకు మరిసిపోయానే!

మంత్రి :— మహాత్మా! ప్రభువు నాశీర్వదింపుఁడు.

కాళ :— (జ్ఞాపకమురాఁగా) అశ్వని, పునర్వసు, కృత్తిక, రేవతి, (అనిచెప్పును)

రాజు :— (ప్రక్కకుఁజూచి) మంత్రీ! ఈమహానీయుఁడు కొన్ని నక్షత్రముల పేర్లుమాత్రము చెప్పి యూరకుండెను. ఈయన భావము గోచరింపకున్నయది.

మంత్రి :— (తనలో) బళే తెలివితక్కువవాఁడు దొరకెనే! (కాళునిదగ్గఱకువచ్చి మెల్లఁగా) ఓయీ! అవి వరుసగాఁ జెప్పలేవా?

కాళి :— మరిసిపోయానయ్యా! గ్యాపకముంటే సెప్పనూ?

మంత్రి :— (మెల్లగా) చాలు! చాలు! ఇంక నోరుమూయుము. (తేటిక్కెక్క) పూజ్యుఁడా! ఆమహానుభావుఁడు తన భావము నీవిధముగా వివరించెను.

తే॥ గీ॥ అశ్వసంతానచయము పెం ♦ పారుచుండ
భూరివసువు పౌనఃపున్య ♦ ముగఁ బెరుగఁగఁ
గృత్తికానుతు బలముతోఁ ♦ గీర్తిఁగనుచు
రేవతీశానుజ కృప వ ♦ ర్ధిల్లుమయ్య ॥

విద్యాధరి :— (చాటుననుండి) ఆహా! యీతని భావము నాకును స్ఫురింపలేదు. ఇప్పుడే యితనిచే నేనోడిపోతిని. ఇతని యాకారమును దేజస్సును, యోగినులనుగూడ మోహపరవశురాండ్రనుగాఁ జేయకుండునా?

రాజు :— మంత్రీ! అపరసరస్వతి యనఁబరఁగు నీమహనీయుఁడు దొరకుట మాపూర్వపుణ్య సుకృతము. ఈతనివృత్తాంతమును వివరముగా నెఱింగించినచో రాకుమారికూడ మిగుల సంతసించునని తలంచెద

మంత్రి :—

ఉ॥ భూరివివేక సన్నుతుఁడు ♦ పూజ్యుఁడు పూతచరిత్రుఁడైన శృం
గార రస స్వరూపబుధ ♦ కాండశిరోమణి సర్వసత్కళా
వారిధి కుంభసంభవుఁడు ♦ పావనభాసుర, భూసురాన్వయాం
బరశిఖాగ్రి శేఖరుఁడిఁ ♦ కేమని చెప్పుదు రాజపుంగవా? ॥

రాజేంద్రా! ఈభూసురాగ్రణి కళాకౌశలమును వాక్చాతుర్యము నెంతని వర్ణింతును.

విద్యాధరి :— (ఆత్మగతము) ఆహా! యీతని మనోహరాకారము, నాకారమునకుఁ దగినవిద్యయు మిగుల నాశ్చర్యముగా నున్న

గుండె. ఇలక సీతనితోఁ జర్చించి పరీక్షింప వలయునను కుతూహలమును దగ్గిపోయినది.

కాళి — (చుట్టునున్న చిత్రపటములఁజూచి) రాభణ ! రాభణ ! (అని పల్కును)

రాజు :— (మెల్లగా) మంత్రీ ! ఇదేమి, రావణుని చిత్రపటమును జూచి రాభణ, రాభణ యనుచున్నాఁడేమి ?

విద్యాధరి .— నాకును నిది సంశయమును నాశ్చర్యమును గలిగించు చున్నయది

మంత్రి :— (ఆత్మలో) ఈమూర్ఖునకు నోరుమూసికొని యూరక కుండుమనిన నూరకుండఁడు. (కాళునిదగ్గఱకువచ్చి—మెల్లగా) ఎంతచెప్పినను నీపాడుబుద్ధి మానవుగదా ? (అని గుడ్ల నెఱ్ఱఁజేయును)

కాళి :— లేదుబాబో ! నిన్నుసూస్తే బయమేత్తుంది

మంత్రి .— చాలు ! నోరుమూయుము (రాజుదిక్కు) రాజా ! మన మూరక యే సంశయించుచుంటిమి. ఈపూజ్యుఁడు రాభణ శబ్దముగుఱించి యుక్తి శ్లోకము చెప్పెను.

రాజు :— ఏమని ?

మంత్రి :— „ శ్లో॥ రకారో రావణేభాతి
కుంభకర్ణే విభాతి భ.
విభీషణే భకారోస్తి
రాభణో నచరావణః ॥”

అనఁగా—పులస్త్యుని ముగ్గురు కుమారులలో మూఁడవవాఁడగు విభీషణుని పేరులో 'భ' కారమున్నది. రెండవవాఁడగు కుంభకర్ణుని పేరులో 'భ' కారమున్నది. మొదటివాఁడును రాక్షసశ్రేష్ఠుఁడునగు రావణుని పేరులో 'భ' కారము లేకుండుట భావ్యముకాదనియు రావణశబ్దములో మొదటనున్న 'ర' కారమును, కుంభకర్ణ శబ్దములోని రెండవ యక్షరమగు 'భ' కారమును విభీషణశబ్దములోని తుదియక్షర

మగు 'ణ' కారమునుచేర్చి సంకేతముగ నుంచునని 'రాధణ' శబ్దము నుపయోగించెను.

రాజు :— ఆహా! ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము.

విద్యాధరి :— ఇతరవిభావంబులు దెలిసికొనుటయే దుర్ఘటముగా నున్నప్పుడింక నేమని యీయోగినిం గర్వించుదాన? కాని నా సంకల్పమునకుఁ దగిన మహానీయుఁడు దొరకుటచే నా భాగ్యమెంతని వర్ణింతును.

రాజు :— (పుత్రికవంకఁజూచి) తనయా! విద్యాధరీ! ఈమహానీయుని పాండిత్యము నీతని వృత్తాంతముఁ దెలిసినదిగదా! ముందు నీయభిమతమెఱింగింపుము.

విద్యాధరి :—

ఉ॥ బాల పయోజబాంధవుని ♦ భాతివెలింగెడు నిర్జితాంగశో
భాలలితాంగ సంభవుని ♦ పావకభూసురవర్య సత్కళా
జాలము మోము పై వెలయు ♦ సత్కవిరాజవిదుషీ సరస్వతీ
లోలనమాను నీ ఘనుజ ♦ లోకబృహస్పతినే వరించితిన్॥

[అని తన మెడలోని ముత్యాలహారమును వానిమెడను వేయును]

ఇంక నీమహానీయునకు సకల విషయములందును విధేయురాలనైయుందును. నాయిష్టార్థసిద్ధి కెఱవేఱుఁగాక!

మంత్రి :— (సంతోషముతో—తనలో) నేను గోరుచున్నదియు నదియే.

రాజు :— మంత్రీ! పుత్రికయభిప్రాయము దెలిసినదిగదా! చిరకాలమునుండి యున్న నామనోవ్యధ నేఁటితోఁదీఱినది.

మంత్రి :— నాకున్నచింతయు (కాళునిజూపి) నీమహానీయునిమూలమున నివారణమయ్యెను. రాజా! నీపుత్రిక మహానీయురాలగుటచే మనకిట్టి మహాత్ముఁడు దొరకెను.

రాజు :— సంతోషము. ఇంక వివాహప్రయత్న మొనరింతము. పుత్రీ! పోవుదమురమ్ము. (ఇర్వురు నిష్క్రమింతురు)

మంత్రి :— ఓరీ ! మూఢుఁడా ! నీకెంతగా బుద్ధిచెప్పినను నీవెఱ్ఱి బుద్ధి బయటఁబెట్టి నోటికివచ్చినట్లు మాటాడి నాకెంతయో కష్టము గల్గించితివి. (అని కొట్టును)

కాళి :— అయ్యో ! అయ్యో ! యింకమాట్లాడను.

మంత్రి :— అటువద్దు నోరుమూయుము. (అని మరలఁగొట్టును)

కాళి :— అయ్యబాబో ! నీచోటనుండను యిటనుండవద్దు. నేనెల్లిపోతా. (అని పోఁబోవును.)

మంత్రి.— (చేతినిబట్టుకొని) పోనీకే, గా. అటువద్దు. పోదమురమ్ము (అని నిష్క్రమింతురు)

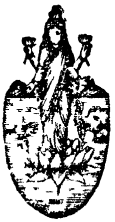

మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము.

తృతీయాంకము.

రంగము. 1.

[శయనాగారమునఁ గాళిఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

కాళి:— (శయనాగారమునందలి యలంకారములనుజూచి తెల్ల వోయి) ఒరరెరె! యిదేమి సొర్గమరో! యిదేమి సిత్రి పటాలో! యిదేమి వువ్వులో—బలె రంపేత్తున్నాయ్ శాబో! యిదంతాసూత్తే నాకు గాబరాయేత్తోంది (చుట్టు నున్న యద్దములయందుఁ దన ప్రతిబింబమునుగాంచి) ఓస్ యీళ్లంతా ఓరసే। అగ నాకుమల్లనే ఉండారే! (అని నవ్వుచు) అరె! నేను నవ్వితే యీళ్లంతా నవ్వుతారే! [చప్పట్లుకొట్టి] అరె యిదేంసిత్రిం బల్ తమాసగుందే. నేనెట్టాసెట్టాసేత్తే, అళ్లూఅట్టాగే సేత్తారేం-అబ్బో! యీళ్లంతా, దెయ్యాలో! యమలోళ్లో- యీళ్లేంసేత్తారో నన్ను- యీమంతరయ్య పెళ్లిసేత్తారమ్మని తీసుకొచ్చి దుంప తెంపి యెట్టాగైతేయేం పెళ్లిచేసాడు (ఆలోచించి) (ఆయాళ చూశానేఁ అదే నాపెళ్లాంగామోను- బలేసక్కంగదే! యీడ కొచ్చినన్నేమంటుందో- నాకేం భయమేత్తుందే యీపెక్కడ మంతరమ్మో! నన్ని గదిలోకినెట్టి తలుపేసి పోయాడు. (ప్రక్కకుఁజూచి) వహ్వా! బలే! యిట్టాంటిపక్కదీయఁద,

నేను పండుకుంటూ గామోసు. (ఆలోచించి) పండుకుంటే మంతరమ్మొచ్చి యేంతిడతాడో. యేంసెయ్యాను, నాగా శారంలాగుంది. (చుట్టునున్న ఫలహారములను జూచి) ఓ! ఓ! యియ్యేదో వున్నాయే. యియ్యేగామోసు ఆయేళ మూడ్ పేడ, బత్తాపేడెట్టిత్తా బాగుంటయ్యన్నాఁడు అయితే కాత్తంత తినిసూత్తా. (తిని ఓస్ పేడలో సొశారనుకుంటా బాగానేవుందే అని యవన్ని గబగబతినును) మంతరయ్యా కొత్తే కొత్తేమగాని కూత్తంత ఎక్కమీఁద కూడా బబ్బుని సూత్తా! [అని తలవైపు కాళ్లు కాళ్లవైపు తలపెట్టిపరుండి] బలే! రాజులాగుండానశే. అయిగా నిద్దరొత్తుండది. బబ్బుంటాను [అని పరుండగా నిద్రపట్టి నిద్రలో దొర్లి క్రిందబడి గుఱక కొట్టుచుండును.]

[విద్యాధరి ప్రవేశించి గుఱకశబ్దమునువిని అదరిపడి]

విద్యాధరి .— ఏమి! యీభయంకరశబ్దము (ముందునకువచ్చి చూచి) అయ్యో! దైవమా! ఇది నానాధునిగుఱకయా! సర్వలక్షణసంపన్నుఁడగు నితని కీగుఱక యుండుట చంద్రునకుఁ గళంకమువలెనేయున్నది. పోనిమ్ము. ఈతఁడు హంసతూలికాతల్పమునువీడి నేలమీఁదఁ బరుండెనేల? (యోజించి) సరి— తెలిసినది. గాఢనిద్రలోనున్న యీతనిని నాగానముచే మేలుకొల్పెదను. (అని పాడును)

కాళ :— (నిద్రలో) సుబ్బా! గొత్తాలరుత్తుండయి, తోడేలేమో సూడ్రా.

విద్యాధరి — ఇంకను మెలఁకువరాలేదు. ప్రాణనాధా! లెమ్ము! లెమ్ము!

కాళ :— (నిద్రలో) హోహో! నిద్దరొత్తుంటే లెగమంటావోరసే!

విద్యాధరి :—(తనలో) ఇదేమి! యిట్లు పామరభాషలో మాటాడుచున్నాఁడు. (ఆలోచించి) ఋష్యశృంగాది మహాత్ములను

లవవిమృగములవలెనుండలేదా? ఇందుదోషమేమి? కానిమ్ము! ఈమలయజకర్పూర మిశ్రితగంధమునొకింత వీనిమీఁదఁజిలికి మేలుకొల్పెదను (అని గంధమునఁ జిలికించుచు)

కాళి:— (నిద్రలో) అరే సుబ్బా! గొఱ్ఱెల్నాతలికితోలనే మీఁదుచొస్తున్నయి.

విద్యాధరి:— ఇదేమి! యిట్లు మాటాడుచున్నాఁడు మంచిది. యీకర్పూరమిశ్రిత తాంబూలమును వీనినోటనుంచి మేలు కొల్పెదను. (వీడెమునుబెట్టును)

కాళి:— (ఉలికిపడియుమ్మివేయుచు) ఓరెంకా! గొఱ్ఱెల్నవతలికి కొట్టమంటే కొట్టవేంరా! యీటితస్సాగొయ్యా! నోట్లోనే పెంటికలేస్తున్నయి.

విద్యాధరి:— ఔరా! యీతనిమాటలే యర్థమగుటలేదు. మొన్నసభలో అశ్వని, పుంస్త్వను, రాభణ మొదలగు భావ గర్భిత శబ్దములవలె నీమాటలను నేదేని యర్థమున్నదా? లేక నన్నుఁ బరీక్షచేయవలెనని యిట్లు మాటాడుచున్నాఁడా? అయ్యో! యేదియునుదెలియలేదే. ఈతని వినయపూర్వకముగాఁ బ్రార్థించెదను.

కం॥ సదయుఁడ! సకలకళా కో
విదుఁడవఁటని నమ్మినిన్నుఁ ♦ బెండిలియాడన్
మృదులాలాపములాడవు
ముదమొసఁగున యిట్లు నిద్ర ♦ మునిఁగినకతనా॥

హా! నన్నుఁబరీక్షించుచున్నారా?

ఉ॥ ధరఁగలపండితోత్తముల ♦ దర్పమునెల్ల హరింపఁజూచు నా
గరువము ఖర్వమైచనియెఁ ♦ గానఁ బరాజితురాల నామెడన్
దిరిగి పరీక్షయేటికిఁ ద్వ ♦ దీయమనోగతముల్ దురూహ్యముల్
సరసవచోనిరూఢిని బ్ర ♦ సన్నుఁడవై దరిఁజేర్పువల్లభా॥

నాథా! మీభావగర్భితములగు మాటలను విడిచిపెట్టి సరిగ మాటాడుము

కాళి.— ఓశ్! యేంటీపాద! నిద్రోస్తుంటే.

విద్యాధరి — ప్రాణప్రియా!

కం॥ స్మరబాణాగ్నికి లోకత్రి-
బరి వేదనఁజెందె యింక ♦ బ్రతుకఁగఁజాలన్
గురుకరుణార్ద్రదృష్టిని
కురిపింపఁగఁజేసి యేలు ♦ కొనుము మనోజ్ఞా! ॥

నేనింత ప్రార్థించినను దరిసేవృమునే యుంటిరి లెండు. మీ శీతలకరుణాకటాక్షము నాపైఁ బ్రసరింపఁజేయుఁడు. నేను మీ ప్రాణకాంతనగు విద్యాధరిని గాదా?

కాళి.— (నిలిచియొడలు విరుచుకొని మఁగనులఁ నులుముకొనుచు- నావలించి కన్నులు తెఱచి చూచి) ఓహో! నీవా! మరిగత్తే, అప్పుడే సెప్పలేదేం. నేవోరో అనుకుండా దా! కూకో!

విద్యాధరి:— ప్రియా! రండు! మంచముమీఁదఁ గూర్చుందము.

కాళి.— ఇటురా అశే! మంచముమీఁదే కూకోవాలేంటి.

విద్యాధరి.— (ఆత్మలో) ఆహా! ప్రియుఁడు వినోదప్రియుఁడుగా నున్నాఁడే! (ప్రకాశముగా) నాథా! మీరు వినోదాలాప ప్రియులనియు రసికరంజనులనియు మొదటనే గ్రహించితిని.

కాళి.— (కోపమున) యేంటీ! యేటో అంటున్నావు. నేనేంగాదు.

విద్యాధరి:— (ఆత్మగతము) ఇదేమి వినోదము? ఇట్లు మాటలాడుచున్నాఁడు. (ప్రకాశముగా) మనోహరా! మీ భావములు నాకర్థమగుటలేదు. క్షమింపుఁడు.

కాళి:— (నలువైపులఁజూచి యక్కడనున్న గంధపుగిన్నెనుదీసికొని) ఇదేంటి పానకమా?

విద్యాధరి:— కాదు. శ్రీగంధము (ఆత్మ) ఇతనినిజూచిన శుద్ధ పామరునివలెఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. కాని, మోమున

మాత్రము బ్రిహ్మతేజము తాండవ మాడుచున్నది. [ప్రకాశము] ప్రియా! ఏలయిట్లు మాటాడెదరు. మీపరిహాసములు చాలించియిటుగాడు ఈశ్రీగంధమునుబూసెదను.

కాళి:— ఓస్ యిదేంటో! గొల్లోళ్లయాయాపూసుకోరే. సలకాయనెప్పిగావుంటే యేంటో యేసుకుంటారు. యిదేనా యేంటి ? అయితే నాకొద్దు నూయేపూసుకో

విద్యాధరి.— (ఆశ్చర్యముతో దుఃఖముతోను) హా! దైవమా! ఈలంచు గొల్లల కాంపరియాయేమి ? యీతనిభాషయును, భావములును దడవగుణములుగానే యున్నవి. మంత్రి మాత్సర్యముచే నన్నిట్లు మోసగించినట్లున్నది. ఇంకేమిగతి (కాళిని జూచి) మీరెవ్వరు? నిజస్థితి చెప్పుము ? (అని బెదరించును)

కాళి:— నాతితా, నీమొగుణ్ణేగా ! యేం తమాషాగావుందా యేంటి ఆయాల మంతరయ్య పెళ్లిసెయ్యలా.

విద్యాధరి.— [దుఃఖమునణచుకొని] మంచిది! మీరెక్కడనుండిగా మంత్రి తీసికొని వచ్చినాడు.

కాళి:— అదా ! అయితే సెప్తాయిను. నేను ఆయాల మిట్టమద్దాన్నం యెండలో యీవూరిబయట అడవుందే ! అఅడవిలో పెద్దకొండు దే ! ఆకొండపక్క తోంగలా ? ఆడాంకే మోతే పెద్దమఱ్ఱిసెట్టోటుంది దానికి సూటిగా మోతే సిన్నవల్లోటుంది అదేమావూరు. ఆఅడవిలో నేను గొఱ్ఱెలు కాసుకుంటూ ఆకులు కోత్తుంటే రాజుగారొచ్చి పెళ్లి సేత్తా వత్తావంటారి అన్నాడు. ఏందో అనుకొని, ఊఁ అన్నా. అదేంటేంటో సెప్పించి నన్ను సావగొట్టి యీడకి లాక్కొచ్చి పెళ్లిసేయించాడు.

విద్యాధరి:— హా ! దైవమా ! (అని మూర్ఛిల్లును-కొంతవడికిం దెప్పరిల్లి) అయ్యో ! యెంతటి యవమానము జరిగెను ? ఎట్టి దీనస్థితి సంభవించెను ? ఇదంతయు మంత్రియొక్క కుతంత్రమేకదా ! ఈతండవివేకముతో మాటాడిన మాటల

నెల్ల దనరుపుత్కారముచే మంచి యర్థమును గల్పించిచెప్పి మమ్ము నానందింపజేసే! హాతల్లీ? జగజ్జననీ! ఇప్పుడు నాగతి యేమి? ఈ యవరిభవాంగనలు దహింపజేయుచున్నది! చెప్పిన వర్ణనమును జెప్పకుండ బాలికయును బోవుచున్నది. (అని దుఃఖించును)

కాళి — ఎందుకురా యేడుస్తావు? నీకేంపక్కంగా లేమూ?

విద్యాధరి — ఆర్యా యేరకుండుము. మీకులము బక్కగానున్నారు.

కాళి — అదిగాదే. యిందాక సక్కంగ కులుక్కుంటూవచ్చి కాస్సేపింట్లోనే యేమిస్తావే? అందాకాల్లే నాకు కాళ్లు, సేతులూ, మూతా, తలా లేవూ?

విద్యాధరి — అన్నియు నున్నవి. సంస్కృతించు విద్యాగంధము మాత్రమే లేదు.

కాళి :— యే వస్సోబ.

విద్యాధరి — అయ్యో! యీదుఃఖము నెట్లుభరింతును?

సీ॥ తల్లిదండ్రుల ప్రేమ ♦ దాఁకి సచ్చింతిరించి
పరితపింపఁబాడిన ♦ పాపఫలమొ!
బహుళశాస్త్రము తెలియుఁగు ♦ పండితోత్తములను
బాధవించినయట్టి ♦ పాపఫలమొ!
పూర్వజన్మంబునఁ ♦ బొనరించు క్రియలచేఁ
బరిణమించినయట్టి ♦ పాపఫలమొ!
సుమదపిత్రియుఁడు తానా ♦ గుటిలత్వము వహించి
కావించినట్టిదు ♦ ష్కర్మఫలమొ!
గీ॥ కటకటా! యమ్ములమాసించి ♦ కడకు విషముఁ
గ్రోలినట్లు నిరతము ♦ కుక్షినొకని
భర్తఁగాఁగూర్చెఁ బాపదై ♦ వంబు నాకు
బ్రతుకఁగలనె యీదుఃఖ వా ♦ రాశిదాఁటి!

కాళి :— యెంగుకే! కన్నపులొస్తా! వైద్యుణ్ణి పిలుచుకు రానా?

విద్యా :— వైద్యుఁడునువలదు. ఎవరునువలదు. మీరు కొంచెము రక్షించుఁడు. మిమ్ముఁ బాడఁజాలను.

కాళి — అయితే! నేను బాగుంటాలా?

—♦ కీర్తన ♦—

1. ఊరుణ్ణి దీరుణ్ణి మారుణ్ణి నేనూ—నూ
కోరిన సుఖమూల కూరుత్తానేనూ

2. లోకంబులెల్ల గాలించినగానీ
నాకంటెసర్దాగోరు యేరూలేరూ ॥ ఊరు

3. ఏడూపుసాలించి యీడించుకెల్లీ
జోడు చేతుల్ జేర్చి బిలుకాలుకోల్తి ॥ యూరుణ్ణి.

(అనిపాడుచూ చేయి పట్టుకొనఁబోవును)

విద్యాధరి :— (చేయి విడిపించుకొనుచు) నాదుఃఖమును బెంపు సేయకుఁడు అయ్యో! సకలకలాపూర్ణుఁడగు రసికశిఖావతంసుని బరిణయంబాడి సుఖమనుభవింతునని యువ్విళ్లూరితిని. గాని యిట్టి మూర్ఖుఁడు భర్తయగునని కలనైనఁ దలంపలేదు. హా! విధీ! హా! విధీ (అనిమూర్ఛిల్లును)

కాళి .— యిదేందిరా! బాబో! యిల్లాపడిపోయిందే! యింకేం గతి? లగెత్తుకెల్లి మావాళ్లో వైద్దుగుణ్ణి పిల్సుకురానా యేంటి (యోచించి) పోతే మంచియ్య యేమంటాడో! మద్దె నాకు సావొచ్చిందే.

విద్యాధరి :— (మూర్ఛ తెప్పిఱిల్లి) అయ్యో! నాదుఃఖమునకంతులేదుగదా! ఏమిసేయుదును. (ఆలోకించి) ఛీ ఛీ! యెంత పాపముఁ జేయుచున్నాను మనసార వరించి, యగ్ని సాక్షిగ వివాహమాడి యున్నపు విద్యా విహీనుఁడని తూలనాడి తిరస్కరించుచున్నాను. భర్త యెట్టి నీచుఁడైనను,

దుర్మార్గుఁడైనను, కులహీనుఁడైనను, మూర్ఖుఁడైనను, దైవసమానుఁడని శాస్త్రములు దెల్పుచుండ శాస్త్రజ్ఞురాల నగు నేనే యిటు దూలనాడుచున్నాను. నాథా! క్షమింపుము. (అని కాళ్లపైఁబడి లేచి) ఇప్పుడు చింతింపఁదగదు. చింతించిన లాభములేదు ఒకటే మార్గము. జగజ్జననియు, నా యిష్టదేవతయునగు కాళికాదేవింగూర్చి ధ్యానించి, యామె కృపాకటాక్షములచే నీవుఁను సకలశాస్త్ర పారంగతుఁడగునట్లు ప్రయత్నించెదను. (కాళునిఁజూచి) నాథా! కాళికాలయమునకుఁ బోవుదమురమ్ము

కాళ.— సరిలే! యీరాత్రికేనా? రేపుపోదాంలే

విద్యాధరి.— అట్టుకాదు ఇప్పుడే మనమక్కడకుఁబోయి కాళికాదేవి యనుగ్రహమునుబొందఁగి రావలయును.

కాళ.— యేం యెక్కడకో పోవాలిసి ఉంటు, కళ్లోడుసుకున్నాక పట్టలాలోసీకటి. యెట్లాపోయేది.

విద్యాధరి.— [ఆత్మగతము] శాస్త్రపండితురాలనై మాటాడినచో నామాటలను వినిపెట్టి యీతఁడు దారికివచ్చునట్లు లేదు. కావునఁ గొంచెము భయముపెట్టిచెప్పెదను. [అని ఒక బెత్తమునుకొని కొట్టఁబోవునట్లు నటించి] ఓయీ! నేను జెప్పినట్లు విని నావెంటవచ్చెదవా, లేదా? చెప్పుము.

కాళ:— కొట్టకే వస్తాను. నన్నెక్కడో మొగుడ్నే కొడుతున్నావేం నీయింటికాడ శాకిగినేసే నొకన్నమకొన్నావాయేంటి? పెద్దమనుసులయిండ్లలో ఆడోళ్లసేతికిసిక్కితే యింతేనాయేంటి.

విద్యాధరి:— పిచ్చిపిచ్చిగాఁబలుకవద్దు. మెదలక నావెంటరావలయు [అని బెదరించును]

కాళ:— నీకు పుణ్యముంటుందిగాని పద నాకెంత గాచారంపట్టిందిగా యియ్యేల ఆ పంతులయ్య సేతులోనుంచి తప్పించుకొని దీని సేతిలో సిక్కానే. నాకెంతగాశారం తెచ్చిపెట్టేమురా యీ పుంతరయ్యా.

విద్యాధరి :— ఓయీ! నిన్ను మంత్రి యెందులకుఁ గొట్టెను.

కాళ :— యేంసెప్పను! ఆయాళ అదేంటో సెప్పించి పెల్లిసేస్తానని తీసుకొచ్చి నేను గట్టిగా మూల్గాడితేసరి, కొట్టేవాడు.

విద్యాధరి :— పాపమీతఁడు వట్టి యమాయకుఁడు. అనీచుఁడగు మంత్రి యిట్టియనర్థమును దెచ్చిపెట్టెను. తనపుత్త్రిని నేను బరిణయమాడ లేదను క్రోధమున నిట్లుచేసెను. కానిమ్ము. (కాళునిఁజూచి) ఆర్యా! మనము దేవాలయమునకుఁ బోవుటకు ముందు కాలుసేతులు కడుగుకొనవలయును.

కాళ :— నిబుద్దిగానే? ఆయేల మొప్పుడో గుళ్లోకెళ్తా కాళ్లు కడుక్కున్నా. అవును. (అని కాళ్లుకడిగికొనును)

విద్యాధరి — (ఆత్మగతము) ఈతనిచేత నాచమనముఁ జేయించి మహాకాళీమంత్రము నుపదేశించి దేవిదర్శనమునకుఁ దీసికొనిపోయెదను. (ప్రకాశము) ఆర్యా! యీజలముతో మూఁడుపర్యాయము లిట్లాచమనము చేయుఁడు. (అని చేసిచూపును)

కాళ :— ఓహో! అదా! మూనుసార్లు సేత్తో సీళ్లు తాగటమా! ఔను యెనకెప్పుడో సేత్తున్నట్టు గ్న్యాపకంవచ్చింది. అదేంటో నోట్లో గొణుక్కున్నేవాళ్లె. అదేటో నీకు తెల్సా.

విద్యాధరి :— ఓహో! మీ యాచమనము చేసినట్లుకూడ జ్ఞాపకము వచ్చెనదా? (తనలో) శూద్రకులమునఁబుట్టిన వీని కాచమన మననేమి? (ఆలోకించి) ఏమో యీతఁడుత్తమకుల సంజాతుఁ డయ్యును గాలవశమునఁ బామరజనులలోఁజేరి యీవిధముగా మాటాడుట కలవడియుండవచ్చును. ఈతని ముఖతేజస్సునఁ జూచి సత్కులసంజాతుఁడనియు మహావిద్వాంసుఁడనియుఁ దలంపకమానరు. లేదా యీతఁడు పూర్వజన్మమున నుత్తమకులమునఁబుట్టిన యొక మహానీయుఁడై శాపవశమున నిట్టిస్థితికివచ్చి యుండును. ఆపూర్వవాసనయే వీని నిట్లు పల్కించు చుండవలెను. ఏది యెట్లున్నను వీనిలో

మహాత్త్వమున్నట్లు తోఁచుచున్నది. కాళికాజనని మహిమ వలన నాకు శుభము చేకూరవచ్చును. (అని యాశ్వాసము సేయించి—మహాకాళీమంత్ర ముపదేశించి) నాథా! యిఁక దేవాలయములోనికిఁ బోవుదమా ?

కాళి :— నీవు బలేదానివలె వున్నావు. నిన్ను చూస్తే నాకు సంబరమవుతుంది. నీవు యెట్లాచెస్తే నేనట్లావింటా. ఇదంతా యెన్నో రోజులకిందనే మఱచిపోయాను ఈనీళ్లు తాగటం యియ్యాళ నువ్వు గ్ఞ్యాపకంచేశావు. పొద్దున్నే, మద్దేన్నం సందేళ యిట్లాగే నీళ్లుతాగుతూ కేవుణ్ణి మొక్కేవాణ్ణి నాకు యియ్యాళ నీమూలంగా గ్ఞ్యాపకం వచ్చింది. నీవు చాలా మంచిదానవు రా! పోదామురా!

రంగము. ౨.

స్థలము — కాళీదేవాలయము.

[విద్యాధరి కాళుఁడు ప్రవేశింతురు.]

విద్యాధరి .—

సీ॥ శ్రీమహాకాళి గూా ♦ శ్రిత భక్తజనపాళి
కల్హారపాణి శం ♦ కరునిరాణి
శ్యామలాయత లస ♦ త్కోమలాంగ మనోజ్ఞ
పాలిత జనవర్గ ♦ భవ్యదుర్గ
అంబా! త్రిజగదంబ ♦ యమల శాస్త్రకదంబ
యఖిలార్థదాయి వి ♦ ద్యాప్రదాయి
శక్తిస్వరూపిణీ ♦ సర్వ ప్రచారిణీ
సదమలహృదయ యో ♦ శైలతనయ

గీ॥ నామనోనాథు విద్యాస ♦ నాథుఁ జేసి
సకలభువనైక కీర్తి వి ♦ స్తారుఁ గా నుఁ
దనరుసట్టులఁ జేయు వి ♦ ద్యాధి దాయి
యంజలిఘటింతు నీకు సా ♦ ష్టాంగకముగ ॥

(ఆలోచించి) ఓహో ! ఇది నిశాసమయమగుటంజేసి, కాళి సంచారమునకుఁ బోయియుండవచ్చును. ఆమె వచ్చులోపల నతనికింకఁ గొన్నివిషయములఁ దెల్పెదను (కాళిని జూచి) ప్రాణేశ్వరా! కాళి యింకను గొంచెము సేపటికిఁగాని రాదు. ఈలోపల మీరు దేవాలయములోనికేగి తలుపులను బిగించుకొని నేఁజెప్పిన మంత్రమును జపించుచుండుఁడు. ఆమె వచ్చి తలుపు తీయుమన్నచో నన్ను విద్యావంతునిగఁ జేసినచోఁ దలుపుఁ దెఱచెదనని చెప్పుఁడు. అప్పుడామె మీకు విద్యావరము నొసంగితినని చెప్పినమీఁదటఁ దలుపు తెఱవనగును.

కాళి :— అట్టాగే సేత్తాగాని ఆకాళమ్మకు అన్ని ఇద్దెలువచ్చా ?

విద్యాధరి :— ఆమె విద్యాస్వరూపిణి. ఆమెకురాని విద్యయే లేదు. ఇంకమీరు లోపలికిఁబోయి తలుపు భద్రముగా వేసికొనుడు. (ఆత్మ) అవలకుబోయి నేను దేవిని ధ్యానించుచుండెదను.

[అని పోవును]

కాళి :— ఊఁ! అట్టాగే. ఇదిగో యిప్పుడేపోయి తలుపు బిడాయిస్తాసూకు! (ఆత్మలో) ఆ మంతరయ్య సేతులో సిక్కితే వాళ్లు వాసేటట్టుగా కొట్టేను. ఈవుణ్ణాత్ముఁరాలు సేతికిసిక్కినా అట్టాగే సేత్తే మెల్లగా తప్పించుకున్నానుగందా అనుకుండా. ఇంక కాళి వత్తుందంట. అదేమికాళో, గాలో, నాగాశారం వచ్చిందే. ఏమన్నాకాని లోపలికెల్లి తలుపు బిడాయించుకు కూకుంటా. ఆకాళమ్మోరు లోపలుందాయేంటి ? కాళి

మ్మాయ్యో! కాపాడన్నాయో! (యని కేకవేసి) లేదు- యేడ కొంపోయింది- (యని లోపలికింబోయి తలుపు వేసికొని కూర్చుండును)

[కాళికాదేవి ప్రవేశించును]

కాళి.— ఇదేమి! వాకిలిమూసియున్నది- (తలుపుకొట్టి) ఎవరులోపల?

కాళ .— నేనే! కాళిమ్మోర్యా-

కాళి :— నీపేరేమి?

కాళ .— కాళి

కాళి .— తలుపు తెఱువుము

కాళ .— తెరవడానికీలులేదు-

కాళి .— ఎందువల్ల?

కాళ:— ఇంగో, సూడు! నేను సెప్పినట్టుగా నీవు సేత్తే తలుపుతీత్తా.

కాళి .— (యోజించి- తనలో) ఈతని వృత్తాంతమంతయు గోచరమైనది- (ప్రకాశముగా) ఓయీ! అట్లులనేచేసెదను. ఏమిచెప్పెదవో చెప్పుము-

కాళ :— యేమంటే నీకు బలిద్దలొచ్చునంట. నువ్వు మావూళ్లో వున్న మారమ్మకంటె సాలా గొప్పదానవంట- కామట్టించి యీచ్చణంలో యిద్దెలు, శాత్తరాలు, పురాంణాలు, కైత్తాలు- అన్నీ నాకొచ్చేటట్టు శేశావంటే తలుపుతీత్తా- లేకపోతే లేదు-

కాళి :— ఆలాగే కానిమ్మా! తలుపుతీయుము,

కాళ .— అదెంతా పనికిరాదు- తలుపుతీసింతరువాత పో! పో! అంటే నేనేంసెయ్యాల- ముందునాకు యిద్దెలన్నీ వచ్చేటట్టు సెయ్యి-

కాళి :— (నవ్వుచు) ఓయీ! నీముఖమే చూపసిదే నీకు విద్య వచ్చునట్లు నేనట్లుసేయుదును,

కాళ :— యెట్టాగైన్నా సెయ్యి నాకేం. నాకల్లా యిద్దెలన్నీ యీఆచ్చనంలో వచ్చేట్టు సేత్తేనేకాని తెఱువుతీయను.

కాళి :— అట్లైనచో నీవాకిలిసందునుండి నీ నాలుకను బయటికిఁ జాపుము, దానిమీఁద బీజాక్షరములను వ్రాసెదను. అప్పుడు నీవు సకల విద్యావిశారదుఁడవయ్యెదవు.

కాళ :— మఱి ఆమాట యిందాకనే సెప్తేకాకంటానూ. (అని నాలుకను జాచును)

కాళి :— (బీజాక్షరములను గాళుని నాలుకమీఁదవ్రాసి) ఓయీ! నీనాలుకమీఁద నమృతబీజాక్షరములను వ్రాసితిని. నీవు సకల విద్యావిశారదుఁడ వైతివి. ఇంకఁ దలుపు తెఱువుము.

కాళ :— (వాకిలి తెఱచికొనివచ్చి కాళికి నమస్కరించుచు)

శ్లో॥ మాణిక్యవీణా ముపలాలయన్తీం
మదాలసాం మంజుల వాగ్విలాసాం
మాహేంద్రనీలద్యుతి కోమలాంగీం
మాతంగ కన్యాం మనసాస్మరామి ॥ 1.

శ్లో॥ చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే
కుచోన్నతే కుంకుమరాగ శోణే
పుండ్రేక్షుపాశాం కుశ పుష్పబాణ
హస్తే నమస్తే జగదేక మాతః ॥ 2.

శ్లో॥ మాతామరకత శ్యామా
మాతంగీ మధుశాలినీ
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణి
కదంబ వనవాసినీ ॥ 3.

శ్లో॥ జయమాతంగ తనయే
జయనీలోత్పల ద్యుతే
జయ సంగీత రసికే
జయ లీలాశుకప్రియే ॥ 4.

—* దండకము *—

జయజననీ, సుధా సముద్రాంత హృద్యన్మణీ ద్వీప సంరూఢ బిల్వాటవీ మధ్య కల్పద్రుమాకల్ప కాదంబ కాంతారవాసప్రియే, కృత్తివాసప్రియే సాదరారబ్ధ సంగీత సంభావనా సంభ్రమాలోల నీపస్రగాబద్ధ చూలీసనాథత్రికే సానుమత్పుత్రికే శేఖరీభూత శీతాంశురేఖా మయూఖావళీ బద్ధ సుస్నిగ్ధ నీలాలకశ్రేణి శృంగారితే, లోక సంభావితే, కామలీలా ధనుస్సన్నిభ భ్రూలతా పుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనా పంక కేళీలలామాభి రామే సురామే, రమే ప్రోల్లసద్వాలికా మౌక్తికశ్రేణికా చంద్రికా మండలోద్భాసి గండస్థలన్యస్త కస్తూరికాపత్రరేఖా సముద్భూత సౌరభ్య సంభ్రాంత భృంగాంగనాగీత సాంద్రీభవన్మంద్రతంత్రీస్వరే, భాస్వరే, వల్లకీవాదన ప్రక్రియాలోల తాళీదళాబద్ధ తాటంకభూషా విశేషాన్వితే, సిద్ధసమ్మానితే, దివ్యహాలామదోద్వేల హేలాలసచ్చక్షురాందోలనశ్రీ సమాక్షిప్త కర్ణైక నీలోత్పలే, పూరితాశేష లోకాభివాంఛాఫలే, స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్య నిష్యంద సందోహ సందేహకృన్నాసికా మౌక్తికే, సర్వమంత్రాత్మికే, కుందమందస్మితోదార వక్త్రస్ఫురత్పూగ తాంబూల ఖండోత్కరే, శ్రీకరే, కుంద పుష్పద్యుతి స్నిగ్ధ దంతావళీ నిర్మలాలోల కల్లోల సమ్మేళన స్మేరశోణాధరే, చారువీణాధరే, సులలిత నవయౌవనారంభ చంద్రోదయోద్వేల లావణ్య దుగ్ధార్ణవావిర్భవత్కంబు బింబోక భృత్కంధరే, మందరే, బంధురచ్ఛన్న హారాది భూషా సముద్యోతమానా నవద్యాంగ శోభే, శుభే రత్నకేయూర రశ్మిచ్ఛటా పల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే, యోగిభిః పూజితే, విశ్వదిఙ్మండల వ్యాప్త మాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే, సాధుభిః పూజితే, వాసరారంభవేళా సముజ్జృంభమాణారవింద ప్రతిద్వంద్వి పాణిద్వయే, సంతతోద్యద్దయే దివ్యరత్నోర్మికా దీధితి స్తోమ సంధ్యాయమానాంగుళీ పల్లవోద్యన్నఖేందు ప్రభా మండలే, ప్రోల్లసత్కుండలే, తారకారాజి నీకాశ హారావళిస్మేర చారుస్తనాభోగ భారానమన్మధ్యవల్లీ వళిచ్ఛేదవీచీ సముల్లాస సందర్శితాకార సౌందర్య రత్నాకరే, కింకర శ్రీకరే హేమకుంభోపమోత్తుంగ వక్షోజ భారావనమ్రే, త్రిలోకావనమ్రే, లసద్వృత్త గంభీర నాభీ సరస్తీర శైవాల శంకాకర శ్యామరోమావళీ భూషణే, మంజుసంభాషణే, చారుశింజత్కటీసూత్ర నిర్భర్త్సితానంగ లీలా ధనుశ్శింజినీ డంబరే దివ్యరత్నాంబరే పద్మరాగోల్లసన్మేఖలా భాస్వరశ్రోణి శోభాజితస్వర్ణ భూభృత్తలే, చంద్రికాశీతలే, వికసిత నవకింశుకా తామ్రదివ్యాంశుకచ్ఛన్న చారూరుశోభా పరాభూత సిందూర శోణాయమానేంద్ర మాతంగ హస్తార్గళే, శ్యామలే, కోమలస్నిగ్ధ నీలోత్పలోత్పాదితానంగ తూణీర శంకాకరోదార జంఘాలతే, చారులీలాగతే, నమ్రదిక్పాల సీమంతినీ కుంతలస్నిగ్ధ నీల ప్రభాపుంజ సంజాత దూర్వాంకురాశంక సారంగ సంయోగ రింఖన్నఖేందూజ్జ్వలే, ప్రోజ్జ్వలే, దేవ దేవే, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ,

కాళ్యగ్ని కోటీరమాణిక్య సంఘృష్టబాలా తపోద్దామలాక్షా రసారణ్యలక్ష్మీకృపే [illegible] శంఖపద్మ [illegible] [illegible] పద్మాసన [illegible] సర్వ [illegible] కోమలం [illegible] పాహిమాం, పాహిమాం పాహిమాం, పాహి ॥

కాళి.— ఓయీ! నీభక్తికి మెచ్చితిని. పూర్వము నీవు మహా విద్వాంసుడవు ఆగర్వమున గురువును ధిక్కరించి యాతనిచే బొందిన శాపవశంబున నిట్లింతకాలము బామరుడను [illegible]దిరుగుచు వికటమూర్తుడవై బ్రాహ్మణకర్మములను విడచి శూద్రునివలె జీవించుచున్నాడవు [illegible] నీమొఱ గరుణించి [illegible] మూలమున నీకు శాపవిమోచన[illegible]హించెను (కన్నులు మూయుచు) ఇప్పుడు నీవు నీపూర్వవృత్తాంతమును జ్ఞాపకము జేసికొనినచో [illegible]. శాపగ్రస్తుడవగుటచే గర్భభ్రష్టుండై[illegible] [illegible] ఇక ముందు నీవు సద్బ్రాహ్మణుండవై కాళిదాస మహాకవియను

పేరుతో జగద్విఖ్యాతిగడించి సుఖపడెదవు. ఇంతకన్న నీయిష్టా
ర్థమేదేని యున్నచో కోరుకొనుము.

కాళిదా — తల్లీ!

చం॥ [illegible] నీ [illegible] ♦ ఆ [illegible] దలపోయుచున్న న
త్కృ[illegible] ♦ [illegible] జేసి [illegible]
[illegible] ♦ [illegible] నీను మోక్షశ
[illegible] ♦ [illegible]!॥

[illegible] ఉత్క్రాంతమిల్ల
[illegible] ననుభవించి
[illegible] కలదు
[illegible] యునని
[illegible]

కాళి — [illegible]
([illegible])

కాళిదా — [illegible] విద్యాధరి
[illegible] [ముందు
[illegible] ప్రవేశించును]

విద్యాధరి — [illegible] దేవి
దర్శ[illegible]
[illegible] వెడలిపోయెనో
[illegible] — [illegible]
ప్రవేశి[illegible] విద్యా[illegible] వేయును)

కాళిదా :—

ఉ॥ [illegible]! నీవి [illegible] ♦ [illegible]
[illegible] ♦ [illegible]
భూమి[illegible] ♦ [illegible] తీర్చఁగా
నాతిరమే [illegible] ♦ [illegible] తరంగిణీ॥

మహనీయురాలా! నీదయచే నాకిప్పుడు గురుశాపవిమోచనమై మహాకాళియనుగ్రహముచే గొల్లవానిస్థితిమాటి తొలుతటి బ్రాహ్మణత్వమబ్బె. నీమహోపకారమునకెంతయో కృతజ్ఞుఁడను.

విద్యాధరి :— [ఆశ్చర్య సంతోషముల] ప్రాణనాథా! నేనిప్పుడు ధన్యాత్మురాలనైతిని. నాకర్తవ్యమును నేను నెఱవేర్చినందులకు మీకృతజ్ఞతయేల? మనలనిర్వుర ననుగ్రహించి యుద్ధరించిన యామహాకాళికి మనమిర్వురమును కృతజ్ఞులమైయుండి నిత్యసేవల నొనర్పవలయును.

కాళిదా — కావచ్చును. ఇంకనాకు సెలవొసంగఁగోరుచున్నాను

విద్యాధరి:— సీ॥ మోహనాకారంబు ♦ ముదమొసంగుచునుండ
సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!
విద్యావివేక ప్ర ♦ వీణత వహియింప
సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!
పరమపావనమైన ♦ బ్రాహ్మణత్వముఁజెంద
సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!
అనుపమానంబగు ♦ నమృతవాక్కుఘటింప
సెలవింకనీకుఁ గా ♦ వలయునొక్కొ!
గీ॥ మద్ధృదయ సరసిజ నభో ♦ మణివిగాక
నిరుపమాకార! యెడ్డ మా ♦ నిసివె నీవు?
క్షణమునిల్వఁగఁజాల నన్ ♦ గౌఁగలింప
సెలవొసంగితిరమ్మ నా ♦ జీవితేశ! ॥

కాళిదా :— విదుషీమణీ! నీకౌఁగలింపునకుఁగాదు. పోయివచ్చుటకు సెలవడిగితిని.

విద్యాధరి .— అదేమట్లనెదరు? ఎచ్చటికిఁబోయెదరు?

కాళిదా :— నాయిష్టమువచ్చినచోటికిఁబోవుటకు. నేనిక్కడనుండి యేమిప్రయోజనము?

విద్యాధరి :— నాథా! అర్థాంగినగు నన్నువిడచి యిష్టమువచ్చిన చోటికిఁ బోవుటయుచనేమి? ధర్మపత్నియొక్క ప్రార్థన నెఱవేర్చుట ప్రియోజనముకాదా? కావున

ఉ॥ ఎంచఁగరాని ప్రేమకుద • యించెను నేఁడిటులెల్ల విద్యలన్
మించినవాఁడవౌటఁ బన • మించిన రూపసివౌట నిన్ను గా
మించి వరించు నన్నిపుడ • మేయ కృపామతిఁ గాఁగలింపమిన్
బంచశరాగ్ని కీలలకు • భస్మముగానొకో జీవితేశ్వరా? ॥

మనోహరా! నీవంటి కళావిశారదుని వివాహమాడవలయు నను నాసంకల్పము నేఁటికి నెఱవేఱె నేను ధన్యురాలనైతిని. నాయపరాధముల మన్నించి నన్ను గాపాడవలెను.

కాళిదా :— తే॥ తలప మంత్రప్రదాత్రియుఁ • దల్లియగుటఁ
దనయుఁడనునేను నీవు నా • తల్లివగుదు,
కాన నేతాదృశపువాంఛ • మానివైచి
యఖిల దేశాటనమొనర్ప • నాజ్ఞయిమ్ము! ॥

విద్యాధరి:— (చేయిపట్టుకొని) నీకుఁదల్లి మహాకాళిగాని నేనుగాను.

కాళిదా :— (చేయి విడిపించుకొని) భవదుపదిష్ట మంత్ర ప్రభావంబుననే కాళి సాక్షాత్కరించినది గావున నీవును దల్లివే.

విద్యాధరి :— (చెవులుమూసికొని) నాథా! ఏల యిట్లు మాటాడెదరు? చెట్టఁబట్టిన ధర్మపత్ని నీవిధమున దుఃఖపెట్టుట న్యాయమా?

కాళిదా :— నీవు వరించినవాఁడు ధర్మజ్ఞుఁడా?

విద్యాధరి :— నేను వరించినది మిమ్మేకదా.

కాళిదా :— నీవు వరించినది పామరజనుండగు గొల్లవానిని. నేను గాళిదాసుఁడను.

విద్యాధరి :— ఆగొల్లయే మీరుగదా?

కాళిదాసు :— నాగొల్లజన్మము నీమూలమున నివారణమైనది. అందువల్ల నిప్పుడు నేను గొల్లవాఁడగాను, బ్రాహ్మణుఁడను.

విద్యాధరి :— సత్యమే ! స్త్రీమాంసగ్రహ, మాటలేదిగాని వ్యక్తి మాటలేదుగదా ?

కాళిదా :— శాపగ్రస్తుండై పామరులలోఁజేరి కర్మభ్రష్టుండై మాలిన్యుండై యున్నవానిని వరించిన తరుణి బ్రాహ్మణుండనైన నన్నుఁ గోరఁదగునా ? మఱియు నొకవేళ నానీచజన్మమును దొలఁగించి మహాకాళి యనుగ్రహ పాత్రునిగాఁజేసి నాకు విద్యాప్రదానముఁజేసిన నిన్ను నేను బత్నిగా భావింపదగునా ?

విద్యాధరి :— మనోహరా ! మీరుఁజేసిన యుపకారము మహోపకారముగా మాటిచ్చెదే ! భర్త యసమర్థుఁడేని వానికి హితము బోధించి యేలుకొనుట స్త్రీలకు ధర్మముగదా ! కావున నన్ను విడనాడఁదలఁతు లేనిచో ధర్మపత్నిని త్యజించిన పాపము మీకుఁ దగులదా ?

కాళిదా .— ఈజన్మమున నేను నిన్ను వరింపనులేదు త్యజింపనులేదు.

విద్యాధరి :— నాథా ! యేల యిట్లనెదరు ?

కం॥ భూసుర వంశోద్దీపక !
గాసిం బెట్టకుము నన్నుఁ ♦ గరుణాళువవై
దాసిఁగ నేలు కొనంగదె
భాసురగుణపావన ! యాశ ♦ వంచితమదనా ! ॥

(అని కాళ్లపైఁబడును)

కాళిదా :— ఇంకనన్ను నిర్బంధింపకుము. నేను వెడలిపోయెదను. (అని నిష్క్రమించును)

విద్యాధరి :— హా ! ప్రాణేశ్వరా ! ప్రాణేశ్వరా ! నన్ను విడచి పోయెదరా ! న్యాయమా ! అయ్యో ! అయ్యో ! ఛీ ! యింకనా బ్రతుకెందులకు ? (అనిమూర్ఛిల్లును. కొంతసేపటికి లేచి) హా ! జగజ్జనని ! కాళీ ! ఇంకముందు నాగతియేమి ? నీవుచూపినయనుగ్రహమే నాకనర్థకారిగాఁ బరిణమించినది. లోకైకవిద్యాధరియగు విద్యాధరికిఁ దలవంపు ఘటిల్లునట్లు చేసికొంటిని. కాని మంత్రతంత్రములచే నాకుఁ

గావించిన మహాపరాభవమునకుఁ దగిన పరాభవమె మంత్రికిఁ గల్గునట్లు నానాథుని నీమహాప్రసాదమున విద్యానవాథుని జేసితివి కాని యేమిలాభము! చివరకు ముల్లుదీసి కొఱ్ఱడిచి నట్లయ్యెను అయ్యో! అయ్యో! బహుప్రయాసముచే లభించిన నాప్రాణకాంతుఁడు నన్నుఁబాసిపోయినదో నింక నేనీప్రాణంబుల నెట్లునిల్పుదును. నాసుఖదుఃఖములకుఁ గారణభూతురాలగు నామహాకాళి పాదకమలములయందే, నాప్రాణములవిడచెదను. (అని ఖడ్గమునుదీసికొని) ఓజననీ! మహాకాళీ! నాభర్త తిరిగి వచ్చి నాకుఁ బరిష్వంగ సుఖమొసంగి నన్నేలుకొనునట్లు చేయవేని నీపాద కమలములకు నాప్రాణములర్పించి నీలోఁజేరుచున్నాను. (అని పొడుచుకొనఁబోవఁగా)

(తెరలో)

కాళి :— విద్యాధరీ! నిలు నిలుము. సాహసమువలదు. నీకు శుభముకాఁగలదు. నీపతి నీకు ధారానగరమున లభింపఁ గలఁడు. నీవు వేషాంతరమున నచటికిఁబోయి యాతనిని బొందుప్రయత్నమును జేయుము. అతఁడు నిన్ను జేపట్టువఱకును నిన్ను గుర్తింపకుండునటుల వరమిచ్చితిని.

విద్యాధరి :— హాతల్లీ! మహాప్రసాదము నీవాక్యములమృతోపమానములు. నీయాజ్ఞాప్రకారము పురుషవేషమున ధారానగరమునకుఁబోయి నాభర్తయనుగ్రహమును బడయుఁ బ్రయత్నించెదను. (అని నిష్క్రమించును)

[తెరపడును]

మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము

చతుర్థాంకము

రంగము. 1.

[ధారానగరములో నాస్థాన ద్వారమునఁ గాళిదాసుఁ డాస్థాన కవియగు నేకసంధాగ్రాహితో మాటాడుచుండును.]

కాళిదా. — అయ్యా! రాజ దర్శనార్థమై వచ్చితిని. లోనికి బోనిచ్చెదరా?

ఏక సంధాగ్రాహి. — మీరెవరు? ఎందునిమిత్తమై రాజుగారి దర్శింపఁ గోరుచున్నారు?

కాళిదా:— అయ్యా! నేను కాశ్మీరదేశ వాసుఁడను. బీ బ్రాహ్మణుఁడను. కుమార్తె వివాహము నిమిత్తమై మీ రాజుగారిని యాచింప వచ్చితిని.

ఏక:— మారాజు కవులకుఁగాని తదన్యులకు దర్శనమొసంగఁడే!

కాళిదా:— అయ్యా! మీదయ యుండవలయును గాని కవినై నేమి? కాకున్ననేమి? ఎవరో గొప్పకవియఁట. అతఁడ కొలఁది దినములనుండి రాజదర్శనార్థమై యీపురంబునంద న్నను, రాజదర్శనము కాలేదఁట.

ఏక:— అతనిని దామెక్కడఁ జూచినారు?

కాళిదా :— ఈ యూరిలో సత్త్రమునందున్నాఁడు. నేనుకూడ నా సత్త్రమునందే దిగియున్నాను. అతఁడు తనవృత్తాంతమును దెల్పి, విశ్వేశ్వరు రానిత్తురయ్యా యనఁగ నాయదృష్టమెట్లున్నదో కానిమ్మని గంపెడాసతో వచ్చితిని.

ఏక :— అవును! మహాకవులను మాత్రమే రాజదర్శనార్థమై పంపెదము. సామాన్యకవుల నిటనున్న యేకసంథాగ్రాహి యగు నేనును, ద్విసంథాగ్రాహియగు పండితుఁడును బరీక్ష చేసి తగినబహుమతుల నొసంగి పంపెదము. అతఁడు పూర్వపు శ్లోకములను దనవిగాఁ జెప్పుటచే నాతనికి రాజదర్శనమొసంగ లేదు. కావునఁ గవులుగాకున్నచో రాజదర్శనము కానేరదు.

కాళిదా :— అయ్యా! నేనును మహాకవినిగాకపోయినను నేదో కొద్దిగఁ గవిత్వము చెప్పఁగలను. పాండిత్య పరీక్షను కొఱకై నేను రాలేదు. గావున దయయుంచి రాజదర్శనముఁ జేయించినచో మీకుఁ బుణ్యముండును.

ఏక :— నీవు కవివైనచో నొకశ్లోకమునుజెప్పు. చూతము.

కాళిదా :— అయ్యా! నాకవిత్వమంత పరీక్షింపఁదగినది కాదు. ఏదో మీరడుగుచున్నారుగానఁ జెప్పెదవినుఁడు.

శ్లో॥ అస్థివద్బకవచ్చైవ । చల్లవత్తెల్లకుక్కవత్
రాజతే భోజతే కీర్తిః । కువస్సన్యాసి దంతవత్ ॥

ఏక :— (తనలో) ఈతఁడు పట్టిమూర్ఖుఁడు. కానిచో నిట్టి హీనోపమల నాంధ్రశబ్దముల చేరికయునుగల శ్లోకముఁ జెప్పునా! రాజుచే వీనికిఁ బరాభవముతప్పదు. మహాకవులను బిలుచుకొనిరాలేదని మమ్ముఁ బలుమారు దూఱుచున్న రాజు వీనినిగాంచెనేని యింకమాటాడఁడు. కావున వీనిని రాజునొద్దకుఁ బంపెదను. (ప్రకాశముగా) అయ్యా! మీయదృష్టమెట్లున్నదో! లోపలికిఁబొండు.

(నిష్క్రమింతురు)

రంగము. ౭.

(భోజరాజు కవుల సమక్షమున సింహాసనమందుండును)

కాళిదా :— (రాజును జూచి)

శ్లో॥ మహారాజ శ్రీమన్ జగతియశసా తే ధవళితే
పయఃపారావారం పరమపురుషోయం మృగయతే
కపర్దీకైలాసం కరివరమ భౌమం కులిశభృత్
కళానాథం రాహుః కమలభవనో హంసమధునా ॥

భోజ :— (ఆశ్చర్యమునఁ బ్రేక్షకుఁదిరుగును)

కాళిదా :— ఓహో !

శ్లో॥ విద్వద్రాజశిఖామణే । తులయితుంధాతా త్వదీయం యశః
కైలాసంచ నిరీక్ష్య తత్రలఘుతాం నిక్షిప్తవాన్ పూర్తయే
ఉక్షాణం తదుపర్యుమాసహచరం తన్మూర్ధ్ని గంగాజలం
తస్యాగ్రే ఫణిపుంగవం తదుపరిస్ఫారం సుధాదీధితిం॥

భోజ :— (వేఱొకప్రేక్షకుఁ దిరుగును)

కాళిదా :— ఆహా !

శ్లో॥ నీరక్షీరే గృహీత్వా నిఖిలఖగతతిర్యాతి నాళీకజన్మా
తక్రంధృత్వాతు సర్వానటతి జలనిధీంశ్చక్రపాణిర్ముకుందః
సర్వానుత్తుంగ శైలాన్ దహతిపశుపతిః ఫాలనేత్రేణపశ్యన్
వ్యాప్తాత్వత్కీర్తి కాంతాత్రిజగతి నృపతేభోజరాజక్షితీంద్ర॥

భోజ :— (మఱొకప్రేక్షకుఁ దిరుగును.)

కాళిదా:—

శ్లో॥ స్వర్గాద్గోపాల! కుత్ర వ్రజసి? సురమునే!
భూతలే కామధేనో
ర్వత్సస్యానేతు కామస్తృణచయ మధునా ముగ్ధ
దుగ్ధం నతస్యాః?
శ్రుత్వా, శ్రీభోజరాజ ప్రచురవితరణం వ్రీడ
శుష్కస్తనీ సా
వ్యర్థో హి స్యాత్ప్రయాసస్తదపి, తదరిభిశ్చర్వితం
సర్వముర్వ్యాం ॥

భోజ:— (సింహాసనమునుండి లేచి) మహాత్మా! నమస్కారము.

కం॥ భారతి కావ్యామృతఫల
సారం బెఱుఁగంగ సర్వ ♦ సామాన్యం బే
యారయ సత్కవియొకనికి
ధారుణిలోను బోలునట్టి ♦ ధన్యునికిలనా ॥

మహానుభావా! నీయద్భుత కవితామాధుర్యమున కచ్చెరువొంది పారవశ్యుఁడనైతిని. తాము సాక్షాత్సరస్వత్యవతారమై యుండవలయును గాని సామాన్య మానవునిఁగా దలంపను. దయచేసి తమ నామమునఁగల పవిత్రాక్షరములఁ జెల్పి శ్రవణోత్సవముగావింప వేఁడుచున్నాను. మఱియు,

ఉ॥ శ్లోకచతుష్టయంబుఁ గను ♦ చోద్యముదంబులు గూర్చుచుంటచే
నాకమనీయరాజ్యమును ♦ నాలుగు దిక్కులు పక్రమంబుగా
నీకొయొసంగినాఁడఁ గరు ♦ ణించి గ్రహించుచు రత్నపీఠిపై
నోకవిసార్వభౌమ యిఁక ♦ నుండి సుఖంబుగ రాజ్యమేలుమా ॥

కాళిదా:— బాగు! బాగు! రాజా యిదియేటి దానము. అపాత్ర దానంబనుచితంబని కదా బుధులు నుడువుదురు. యతి కష్పరనపొందువక బ్రాహ్మణునకు రాజ్య మెందులకు?

షడ్రసోపేతంబుగ భోజనమిడుము. కనకమణిమయ వస్త్ర వాహనంబు లొసంగి పూజించి సత్కృతుల రచింపఁ బురికొల్పుము. మఱియు,

మ॥ అనఘా! మీరలెఱుంగరే "సుకవితా ♦ యద్యస్తిరాజ్యేనకిం"
యన్నను నార్యోక్తిని గాన సత్కవి తపో ♦ ధ్యానైక నిష్ఠాత్ముఁడై
వినుతప్రాభవ శౌర్యధైర్య బలగాం ♦ భీర్య ప్రతాపాఢ్యులౌ
మనుజాధీశుల రాజ్యమేలఁగలఁడే ♦ మాన్యుఁడన్ ధరాపాలకా॥

ఇఁక నేనెవరనియా?

గీ॥ అఖిల జగములనేలు లో ♦ కైకజనని
కాళికాదేవి పాదపం ♦ కజములందు
నిత్యసంసేవన వ్రత ♦ నిరతిగల్గు
కాళిదాసుండ నేను భూ ♦ పాల చంద్ర॥

భోజ:— మహాత్మా! ధన్యాత్ముఁడను. మీరు వచించిన నాల్గు శ్లోకములకు నాల్గు దెసలు మీకిచ్చివేయుటచే నేనీ సింహాసనమునఁ గూర్చుండుట కనర్హుఁడఁ గావున దీనమధిష్ఠింపుఁడు.

కాళిదా:— రాజా! యిట్టిదానములు మువ్వాఁటికిని నేను బరిగ్రహింపఁజాలను. నాయీ దేశ క్తినిగాంచి నీవీరాజ్య మర్పింపనుంటివో యాశక్తిని లోకోపకారమునకై వినియోగించు పదవినిమ్ము. ఇట్టిదియ నాజనని యాజ్ఞయగుటచే నీయెడ కరుదెంచితిని.

భోజ:— మంత్రీ! బుద్ధిసాగరా! యీమహనీయుఁడెంత చెప్పినను వినకున్నాఁడు పరిత్యక్తరాజ్యము నెట్లు తిరిగి పరిగ్రహింతును?

బుద్ధిసాగ:— రాజా! నాబుద్ధికొకటి తోఁచుచున్నది. ఈకవిసార్వభౌముని కక్షేమంబుగా ధన మొసంగి యీరాజ్యమును దిరిగి కొనినట్లు నీరాజ్యమును నీవు గ్రహింపుము.

భోజ :— మంత్రీ ! నీవు నిజముగా బుద్ధిసాగరుఁడవే. నీయూహా గొంతయు బాగుగనున్నది. లోనికింబోయి ధనము గొని రమ్ము (మంత్రిపోయి ద్రవ్యముతో వచ్చును)

భోజ :— కవీంద్రమా ! యీరాజ్యము నీకక్కర లేకున్నచో నేనొసంగు ద్రవ్యమున కారాజ్యము నాకిమ్ము.

కాళిదా :— అటులనే కానిమ్ము. (అని ద్రవ్యమును బరిగ్రహించుచున్నాఁడు)

భోజ :— (తిరిగి సింహాసనమునఁ గూర్చుండి) కాళిదాస మహాకవీ ! నీవు కవి సార్వభౌముఁడవగుటచే నాయాస్థానంబునఁ గూర్చుండి నాయాస్థాన కంవీంద్రులకెల్ల శిరోరత్నమవై సుఖంబుండుము.

కాళిదా :— సంతోషము, (సింహాసనముమీఁదఁ గూర్చుండును) (కవులొకరి మొగ మొకరు చూచుకొందురు)

బాణ :— (రహస్యముగా) భవభూతీ ! ఇంతకాలమునుండి కని పెట్టుకొని యున్నను మనమిట్టులనే యుంటిమి. నేఁడు వచ్చిన యీతని కెంతదశపట్టినది. ఔరా ! రాజులు నూతనప్రియులను సంగతి సార్థకమైనది.

భోజ.—కవీంద్రా ! తామీపురంబునకు విచ్చేసి యెంతకాలమైనది.

కాళిదా:—కొలఁదిదినములైనది. కాని తమదర్శనార్థమై ప్రతిదినము కవులనేకులువచ్చి తిరిగిపోవుటవింటిని. ఎందువల్లననఁగా మీ యాస్థానమందున్న యేకసంథాగ్రాహి ద్విసంథాగ్రాహి యను వారలు తమకంటె గొప్పకవులెవ్వరైన వచ్చినచో వారుచెప్పిన శ్లోకములెల్లఁదిరిగి చెప్పుచు నాశ్లోకములు క్రొత్తవిగావని వారలఁబంపుచున్నారు. ఈకుతంత్రములనెల్ల నెఱింగి యాచనార్థమైవచ్చినట్లు నచ్చఁజెప్పి నాకునుగవిత్వము నందొకింత ప్రవేశముగలదని యొక నీచశ్లోకమును జెప్పితిని. అప్పుడు వారు నన్ను లోనికి విడచిరి. నానిజస్థితి యిది.

భోజ :— కవిసార్వభౌమా ! మావారి దోషములు నావిగాభావించి క్షమింప వేఁడుచున్నాఁడను. (తనలో) పరశ్రేయస్సహనము లేమిచే నీపండితులిట్లు చేయుచున్నారు. వీరల మందలింప వలయును

సేవకుడు :— (ప్రవేశించి) దేవా ! జయమగుగాక ! కొంతమంది పల్లెవాండ్రెవరో యొక శిలాశాసనమును గొనివచ్చి తమ దర్శనమునకై వేచియున్నారు.

భోజ :— సత్వరముగ లోనికిఁ గొనిరమ్ము.

సేవకుఁడు :— చిత్తము. (అని పోయి పాఁచిమున్నతోఁ గూడి యున్న యొకబండను జేతఁబుచ్చుకొనియున్న పల్లెవారలతోఁ బ్రవేశించును)

పల్లెవాండ్రు :— (నమస్కరించుచు) బాబూ ! నర్మదా నదిలో శాపలు పట్టుకోటానికి వలేత్తే యీరాయి సిక్కింది. యిదేంటో అనిసూత్తే యిందులో అచ్చరాలుండాయి. అందుకని మీకప్పగించాలని తెచ్చేం.

భోజ :— చాలసంతోషము. (అని ఱాతివద్దకువచ్చి చూచి) "అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం భవతిహిజంతుషు కర్మణాం విపాకః" అని కానఁబడుచున్నది. పైపఙ్క్తులు తెలియకున్నవి. ఇది యేసందర్భములోఁ జెప్పినదియుఁ గూడఁ దెలియ లేదే ?

బాణకవి :— రాజా ! పూర్వపురాజులు ధర్మబోధన కొఱకుఁ దమ రాజ్యమందెల్ల నీరీతి శిలాశాసనముల వ్రాయించి యక్కడక్కడఁ బాతించి యుండిరఁట. ఇది యందులో నొకటి గావచ్చును.

భవభూతి :— ఆంజనేయుఁడు, రామాయణమును ఱాతిమీఁద వ్రాసెనని యొక ప్రతీతికలదు. ఇది యందులోని భాగమై యుండవలెను.

భోజ :— నిజము, రామాయణమేదియు యుండవలెను. కావున నీయుత్తరార్థశ్లోకమునకు సరియైన పూర్వార్థమును, గవిహృదయము ననుసరించి, పూర్తిచేయుండు— మాతము.

బాణకవి — శ్లో॥ క్వనుకుల మకళంక మాయతాక్ష్యాః
క్వచ రజనీచర సంగమాపవాదః
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహిజంతుషు కర్మణాం విపాకః॥

భోజ :— (ఆలకించి) బాణకవీ! ఏమంటివి? పవిత్ర కులములోఁ బుట్టిన సీతాదేవి యెక్కడ? రాక్షసునితో నున్నదను నపవాద మెక్కడ? ఇదే జన్మాంతర కర్మ పరిపాకము యొక్క క్రియయనియేగదా! నీభావము. కాని సీతాదేవి రాక్షసునితో నున్నదను స్థలమున ధ్వనిదోషమున్నది సుమా! పవిత్రురాలగు సీతాదేవి విషయములో నీప్రయోగము యోగ్యముగాలేదు. (భవభూతినిజూచి) భవభూతీ! నీవేమి చెప్పెదవు?

భవభూతి :— రాజా!

శ్లో॥ క్వజనక తనయా? క్వరామజాయా?
క్వచదశకంధర మందిరే నివాసః?
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహిజంతుషు కర్మణాం విపాకః॥

భోజ :— భవభూతీ! ఇదియు నాకంత ప్రశస్తముగాఁ దోఁచలేదు ఏమనఁగా జనక మహారాజునకుఁ గూఁతురగుట యెక్కడ? రామునకుఁ బత్నియగుట యెక్కడ? అట్టిసీత రావణాసురుని యింటనుండుట యనఁగా నెట్టిది. ఇది జన్మాంతరప్రారబ్ధ పరిపాకముసుమా యనియేకదా! నీతలంపు. సీతాదేవి

యశోకవనమునందుండెను గాని రావణునియింట నుండలేదు. (తనలో) కాళిదాసుఁడేమి చెప్పునో చూచెదను. (ప్రకాశముగా) కాళిదాసకవి చంద్రమా! యిందలి కవిహృదయమును నీవు దెల్పుము చూతము.

కాళిదా :— రాజా!

శ్లో॥ శివశిరసి, శిరాంసియాని రేజు
శ్శివశివ! తాని లుఠంతి గృధ్రపాదైః
అయిఖలు విషమః పురాకృతానాం
భవతిహి జంతుషు కర్మణాం విపాకః॥

భోజ :— ఆఁ! ఇది తృప్తికరముగా నున్నట్లున్నది. ఏమంటివి? ఏరావణుని తలలు సంధ్యా శివపూజాసమయమున శివుని తలపై నర్పింపఁబడి ప్రకాశమానముగా వెలుఁగెనో యా తలలు గ్రద్దల కాళ్లక్రిందఁ ద్రొక్కఁబడుచు పొర్లాడుచున్నవి. అయ్యో! ఇదియేకదా జన్మాంతర పరిపాక మనియా! చక్కఁగా నరిపోయినది. కాని వారిర్వురు జెప్పినభావము, నీభావమునకు విపరీతముగా నున్నది. ఇందు నిజమేదియో తెలవలెను.

బాణకవి :— రాజేంద్రా! శిలమీఁదనున్న పాఁచిని శుభ్రముగా గీకించినచో శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము గోచరించును.

భోజ :— అవును! అటులనే చేయింతము (సేవకుని దిక్కు) ఓరీ! యీఱాతిని శుభ్రముచేసి తీసికొనిరండు.

సేవకుఁడు :— చిత్తము! (అని ఱాతిని శుభ్రపఱచి యిత్తురు)

భోజ :— (ఱాతిని దేరిపాఱఁజూచి) ఆశ్చర్యము! కాళిదాస మహాకవీ! నీప్రతిభ యద్భుతముగా నున్నది (బాణునిజూచి) బాణకవీ! యీశిలమీఁది పూర్వార్థశ్లోకమును చదువుము!

భోజ :— (శిలను జూచి)

శ్లో॥ శివశిరసిశిరాంసి యానిరేజు
శ్శివశివ ! తాని లుఠంతి గృధ్రపాదైః !

ఈ మహానీయుఁడు చెప్పినటులనే యున్నది. ఈతఁడీ శ్లోక
ము నిదివఱ కెక్కడనేని వినియుండెనా ? కాదు కాదు.
ఈతఁడు తప్పక సరస్వతీ దేవ్యవతారమై యుండవలెను.

భవభూతి :— కాఁకున్నచోఁ బూర్వకవిభావమును జూడకయే
యక్షరమేని పొల్లుపోవకుండఁ జెప్పుట సాధ్యమా !

భోజ :— మంత్రి ! కాలిదాస మహాకవీంద్రునకుఁ గనకాభి
షేకము చేయు నేర్పాటును జేయుము. ఈశిలాశాసనమును
దెచ్చి మన క్షానందము గూర్చిన వల్లెవాండ్రకేదేని బహు
మతి యొసఁగి వారిని బంపివేయుము.

మంత్రి :— చిత్తము. (అని యొకకాగితముమీఁద వ్రాసి) ఓరీ !
మీరు దీని దీసికొనిపోయి యావలఁజూపినచో మీకు
డబ్బు నిచ్చెదరు పొండు.

వల్లెవాండ్రు :— చిత్తము బాబూ ! (అని దానిని దీసికొని
పోవుదురు)

సేవకుడు .— రాజేంద్రా ! జయము, జయము. ఇరువురు వైదిక
బ్రాహ్మణులు తమ దర్శనార్థమై వేచియున్నారు. అజ్ఞ
యైనచోఁ గొనివచ్చెదను.

భోజ :— వారలను లోనికిఁ బంపుము

సేవకుఁడు :— చిత్తము. (అని పోయి—బ్రాహ్మణులను బంపును)

భోజ :— పూజ్యులకు నమస్కరించుచున్నాను. ఈపీఠములలంక
రింపుఁడు.

బ్రాహ్మ :— కళ్యాణమస్తు ! (అని) „ అహోరత్నేయూకా మహాతో
మహీంయూకా ”

భోజ :— అగుఁడు ! ఇదేమి యిట్లారంభించితిరి

1. బ్రాహ్మణు :— ఓహో ! ఈయుక్క నొక్కసారి చెప్పి నప్ప టికే రాజుగారికి విసుగుపుట్టినదే ! కానిమ్ము.

2. బ్రాహ్మణు :— (“ యజ్ఞోపవీతం. పరమం పవిత్రం. ”

భోజ :— చాలు ! చాలు ! ఊరకుండుడు. (తనలో) వీరు కేవల వేదాభ్యాసజడులవలెఁ గాన్పించుచున్నారు. (ప్రకా) అయ్యా ! మీవేదపాండిత్యమును నేనడుగలేదు. కవిత్వ మందేదేని పరిశ్రమ యున్నచోఁ దెల్పుడు.

బ్రాహ్మణు :— (ఆస్మ) కవిత్వమున నేదియో యెఱుంగక కేవల వేదాభ్యాస మొనర్చిన మేము దీనికేమి ప్రత్యుత్తర మొసఁగ వలెను. (ఊరకుందురు)

భోజ :— కవిత్వమెఱుఁగని బ్రాహ్మణులకు నేనేమి బహుమతి యొసంగెదను ?

కాళిదా :— (పీఠమునుండి దిగి తనలో) పాపము. అత్యాశతో వచ్చిన యీ భూసురుల లాభంబు మాయెను. (యోజించి) కానిమ్ము ! కొంచెము చమత్కారము చేసెదను. (రాజును జూచి) రాజా ! ఈ బ్రాహ్మణులు కవిత్వముఁ జెప్పవలె ననెడి యుద్దేశ్యముతోడనే శ్లోకముయొక్క మొదటిపాద మునే యారంభించినారు. అప్పుడు తాము ‘ చాలు జా ’ లని గద్దించుటచేఁ జివరపాదమును గూడఁ జెప్పియూరకుండిరి.

భోజ :— కవిచంద్రా ! నీవును జమత్కారముగా మాటాడు చున్నట్లున్నదే ! ఇవి వేదవాక్యములు గావా ?

కాళిదా :— మధ్య రెండుపాదములుగూడ విన్నచో నవి యెట్టి వేద వాక్యములో తమకే తెలియఁగలదు. కాని యీ బ్రాహ్మణులిప్పుడు భయపడిపోయిరి. కవి హృదయమును గ్రహించి చెప్పఁదలఁచిన నేనా శ్లోకమును బూర్తిచేసెదను.

భోజ :— ఏది ! చెప్పుము.

కాళిదా :— శ్లో॥ ‘ అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ ’
సాధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః
తదంగ హారిద్రి నిమజ్జనేన
‘ యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ॥

భోజ :— (నవ్వి) కాళిదాసకవివర్యా! యెంతచమత్కారముఁ జూపితివి. ‘ అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్ ’ అనఁగా భగవంతుఁడత్యంత సూక్ష్మముగను నత్యంతస్థూలముగను నుండునని చెప్పు వేదవాక్యమునకు నీచమత్కారముచే శృంగారభావమును గల్పించుచు నేసుందరియొక్క నడుమత్యంత సూక్ష్మమో, పిరుదులత్యంతస్థూలమో, యటువంటి స్త్రీశరీరమందున్న పసు పేపురుషుని యజ్ఞోపవీతమునకంటుకొనునో యదియే పరమపవిత్రమైనదియని ‘ యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ’ మ్మను యజ్ఞోపవీత ధారణమంత్రమునకు విపరీతార్థముఁ గల్పించి విననీకు సమానులెవరు? ఏ రికారణమున నీచమత్కారముఁ జూపి మాకానందమును గల్గింపఁజేసితివో యీ విప్రులకు బహుమతి యొసంగుచున్నాను. మంత్రీ! యీ బ్రాహ్మణులిర్వురకును జెరియొకవేయి వరహాలనిమ్ము.

బుద్ధిసాగ :— చిత్తము.

సేవకు :— దేవా! జయమగుఁగాక! కృష్ణశర్మయను బ్రాహ్మణోత్తముఁడొకఁడు తమ దర్శనార్థమై వేచియున్నాఁడు.

భోజ :— లోనికిఁ గొనిరమ్ము!

సేవ :— చిత్తము! (అనిపోయి బ్రాహ్మణునితో వచ్చును)

కృష్ణశర్మ :— (ప్రవేశించి— తనలో) లోకములో దారిద్ర్యదోషముకన్నఁ బెద్దదిలేదు. రాజసన్నిధికి, రిక్తహస్తములతో బోఁగూడదని చెప్పుదురు, ఒకఫలమేనియుఁ దెచ్చియిత్తమన్న దానికిని శక్తిలేదుగదా? ఏవిధమో నాల్గుచెఱుకుతుండ్లు

దొరికిన వానినిమాత్రము తీసికొనివచ్చినాను. ఇవియే
జేనికి సమర్పించి యాశీర్వదించెదను. (సమీపించును)

భోజ :— పూజ్యులకు నమస్కరించుచున్నాను.

కృష్ణశర్మ :— కళ్యాణమస్తు. (కొంగునఁగట్టుకొనిన చెఱకుతుండ్లను దీసి రాజునకు సమర్పింపవలెనని విప్పఁగా నవి కట్టెపుల్లలుగా నున్నవి—తనలో) అయ్యో ! యింకేమిగతి ? నేను దెచ్చిన చెఱకుతుండ్లను దారిలో ముడియూడఁదీసి వాలు రెవ్వరో యపహరించి యీ కట్టెపుల్లల నిందుఁ గట్టియుందురు. ఇప్పుడేమిచేయుదును ?

భోజ :— (కోపమున) ఓయీ ! బ్రాహ్మణుడా ! యేమి యీ తెలివితక్కువ ? ఇది రాజాస్థానమని తెలియదా ? ఇక్కడికి నీవు కట్టెపుల్లలఁ దెచ్చిన కారణమేమి ? భయభక్తులులేక యెవరినిగాల్చుటకుఁదెచ్చితివి ?

కృష్ణశర్మ :— (వణఁకుచు నిల్చియుండును)

కాళి :— (తనలో) గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటువలె నీతనిని దారిద్ర్యమొకటి బాధించుచుండ రాజుయొక్క కోపమింకొకటి యధికమయ్యెను. రాజానుగ్రహమునకై వచ్చిన వీనికి రాజాగ్రహము లభించెను. పాపము ! దురదృష్టవంతుఁడు (రాజునుజూచి) రాజా ! కోపింపకుము- ఈతఁడు మహానుభావుఁడు. ఇతని భావమువేఱు. మీ యాగ్రహమునకు భయపడి నిలచియున్నాఁడు, అతఁడీయింధనములు తెచ్చిన కారణము నేనుజెప్పెద,

భోజ :— అతని యుద్దేశ్యమేమి ?

కాళి :—

శ్లో॥ దగ్ధంపంచశరః పినాకధనుషా కేనాప్యయుక్తం కృతం
దగ్ధంఖాండవ మర్జునేనచవృథా దివ్యద్రుమైర్మండితం
దగ్ధారావణపాలితా హనుమతా దివ్యాచ లంకాపురీ ।
దారిద్ర్యం బహుదుఃఖకారి జగతాం కేనాసి దగ్ధంనతత్ ।

భోజ :— కాళిదాసకవివర్యా! నన్ను క్షమింపుము. కవియన నీకేతగును. ఏమీ! పరమేశ్వరుఁడు మన్మథుని, నర్జునుఁడు ఖాండవవనమును, నాంజనేయుఁడు లంకాపురమును దహింపఁ జేసి ప్రఖ్యాతివడసిరిగాని సర్వలోకములకును దుఃఖభాజన మగు నీదారిద్ర్యము నెవరును దహింపలేదు. గావునఁ దన మహాదారిద్ర్యమును దహింపఁజేయుటకు నాకే తగిన శక్తి గలదని యీయింధనముల నా చేతికిచ్చుచున్నాఁడనియా! సమయోచితమగు చాతుర్యముతో నీరీతిగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పఁ గల నీశక్తి నెంతని కొనియాడుదును. నీవు మదాస్థాన విద్వాంస మండలికి శిరోరత్నమవు. వాని యభిప్రాయమెట్లున్నను నీయభిమతముచొప్పున నీభూసురుని దారిద్ర్యమును నాశన మొనర్చెదను. మఱియు బ్రాహ్మణునిమీఁదఁ గోపించి నందులకు మన్నింపుము. (మంత్రిఁ జూచి) మంత్రీ! ఈ విప్రోత్తమునకుఁ బదివేల వరహాలను బహుమతిగానిచ్చు శాసనమును వ్రాసియిమ్ము!

మంత్రి :— చిత్తము. (వ్రాసి రాజముద్రికను వేసియిచ్చును)
(తెరలో వైతాళికుల హెచ్చరిక)

భోజ :— ఓహో! సాయంసమయమయినదని వైతాళికులు హెచ్చరించుచున్నారు.

శ్లో॥ ‘ పరిపతతి పయోనిధౌ పతంగః ’
(పశ్చిమ సముద్రములో సూర్యుఁడు పడుచున్నాఁడు)

బాణ :— ‘ సరసిరుహాముదరేషు మత్తభృంగః ’
(కమలములలోపల భ్రమరములు చేరినవి)

భవభూతి :— ‘ ఉపవనతరుకోటరే విహంగః ’
(వృక్షముల తొఱ్ఱలలోనికి బక్షులు చేరినవి)

కాళి :— ‘ యువతిజనేషు శనైశ్శనైరనంగః ’
(యౌవనస్త్రీలలో మెల్లమెల్లఁగా మన్మథుఁడు చేరుచున్నాఁడు)

భోజ :— కవిశ్రేష్ఠులారా! నా సమస్యను మిగులఁజక్కఁగాఁ బూరించినందులకు సంతోషము. కాళిదాస కవిచంద్రమా! సంధ్యాసమయ వర్ణన నీయొక్కనివలన వినఁగుతూహలపడు చున్నాను.

కాళిదా :— వినవచ్చును.

శ్లో॥ వ్యసనినఇవ విద్యాక్షీయతే పంకజశ్రీః
గుణినఇవ విదేశే దైన్యమాయాంతి భృంగాః
కునృపతిరివలోకం పీడయంత్యంధకారో
ధనమివకృపణస్య వ్యర్థతామేతి చక్షుః ॥

భోజ :— ఆహా! యెటువంటి సమయోచితభావమును జెప్పెను. భవభూతీ! వింటివా? వ్యసనాక్రాంతుఁడగువాని విద్యవలెఁ గమలము వాడినదఁట. పరదేశమునకు వచ్చిన గుణశాలివలె భ్రమరము దైన్యమొందెనఁట. దుష్టరాజువలెఁ జీఁకట్లు లోకమును బీడించుచున్నవఁట. లోభియొక్క ధనమువలెఁ గన్నులుండియుఁ గానరాకున్నవఁట. ఆహా! యెంత స్వభావ సిద్ధమగు వర్ణన. మహాకవులారా! ప్రొద్దుగ్రుంకినది గాన నేఁటికీసభ చాలింతము.

అందఱు :— చిత్తము. (నిష్క్రమింతురు)

రంగము. ౩.

[రాజమార్గమున వెన్నెలలో భోజ కాళిదాసులు వినోదముగా మాటాడుచు వచ్చుచుందురు]

భోజ :— (చంద్రునిఁజూపి) మిత్రమా! షోడశకళా పరిపూర్ణుఁడగు చంద్రుఁడెంత హృదయాహ్లాదకరముగాఁ బ్రకాశించు చున్నాఁడో చూచితివా?

కాళిదా :— అతఁడును రాజగదా ! కనుక నీవలెనే ప్రకాశించు చున్నాఁడు.

భోజ :— అట్లనిన నేమి ?

కాళిదా :— అనఁగా !

కం॥ గురుకవులకు బుధతతులకు
నరసామోదమునుగూర్చి ♦ చంద్రుఁడు దిశలన్
మెఱయుచు నున్నాఁడదిగో !
నిరుపమ తేజంబుగల్గి ♦ నీవలె భోజా ! ॥

భోజ :— ఓహో ! శ్లేషాభిప్రాయగర్భితముగు నీవర్ణన వర్ణనీయమే కాని నాఁడేక శిలానగరమునుగూర్చి వర్ణించిన శ్లోకమును విన నభిలషించుచున్నాను. ఒక్కసారి చెప్పుము.

కాళిదా :— రాజా ! వినుము.

శ్లో॥ అపాంగ పాతై రపదేశ పూర్వై
రేణీ దృశా మేకశిలానగర్యాం
వీధీషు వీధీషు వినాపరాధం
పదేపదే శృంఖలితా యువానః ॥

(ఏకశిలానగరమందు యువకులు కాంతామణుల కుటిల కటాక్ష వీక్షణములచేఁగ నపరాధము లేకయే వీధులలోఁ బ్రతి పదమునందును సంకెలలు వేయఁబడి యుండెదరు. అనగా—మేడలపైనుండి భావసూచకములగు క్రీగంటిచూపులచేఁ గాంతామణులు, వీధినిబోవు యువకులను జూడఁగా, వారు మదనబాణవిభిన్నధైర్యులై సంకెలలువేసి నిలిపినట్లు కొంతసేపునిలచి ధైర్యము తెచ్చుకొని యొక్కయడుగుఁ బెట్టఁగా మఱియొకస్త్రీచే నట్లుచూడఁబడి నిలిచిపోవు చుండెదరు.)

[విలాసవతి వీధి గుమ్మమువద్ద నిలచియుండును]

భోజ :— అదిగో! నీవర్ణనకుం దగినట్లివ్వతెఱవ వీధిగుమ్మమున నిలచియున్నది. ఇట్టి రాత్రిసమయమునందీపె యెవరి రాకకో నిరీక్షించు చున్నది.

విలాసవతి :— (తనలో) అవురా! వేశ్యావృత్తి నెంత నీచముగా వర్ణించిరి!

సీ॥ ధనమిచ్చువానికై ♦ తనువు దానముసేసి
నిద్రాధిదేవికి ♦ నీళ్లుతోడి
పరనరచిత్తాను ♦ సరణంబుగావించి
స్వాతంత్ర్యబుద్ధికి ♦ స్వస్తిఁజెప్పి
కల్లబొల్లులనాడి ♦ కపటదాస్యమునల్పి
కలిపురుషునకు స్వా ♦ గత మొసంగి
చింతాకులితయయ్యు ♦ సంతోషమునుజూపి
సత్యదేవత నూరు ♦ సాగనంపి
గీ॥ మానవుడుగంట ద్రవ్యాభి ♦ మానమునను
నిహపరంబులకును చెడి ♦ హేయముగను
పరులచేఁ జూడఁబడునట్టి ♦ పాపజాతి
వారకాంతల బ్రతుకు దు ♦ ర్భరముగాదె॥

భోజ :— ఆగుము! ఆగుము! దానిమాట సాంతముగా నిచట నుండివిందము. (చెట్లుచాటున దాఁగుదురు)

విలా :— ఇట్లు వేశ్యలయొక్క జన్మము బహుకష్టతరమును దూష్యము నైయున్నను కులవృత్తియగుటచే ననుసరింపక తప్పదు. రూపవంతుఁడైనను, గుణవంతుఁడైనను, నసహ్యుఁడైనను, నాఁటికిఁదొరికినవిటునే యాకాలమునకుఁ బతిగా భావించి, సేవించి ద్రవ్యమార్జించుటయే మాకుజీవనము. అయిన నవనాగరికతాభివృద్ధిఁజెందిన యీకాలమున మా వృత్తి

క్షణించుచున్నది, (ప్రేక్షించుచున్నాడు) ఎవ్వరో! పురుషుఁ డొకఁడీదెనకే వచ్చుచున్నాఁడు. వలయునన్ని నేఁడాతని నా వలలో వేసికొనవలెను.

(విద్యాధరి పురుషవేషమునఁ బ్రవేశించుచున్నది)

విద్యా :— [తనలో] ఎట్టులనో వచ్చున్న వేషంబున దేవియను గ్రహముచే నీవురించేరిలిని. ఇంక నా మనోరథసిద్ధిగల్గు టెట్లో? నాకీకార్యమున సాయము నొనర్చువారెవరు? ఈరాత్రి యొం దేనిగడిపి పటినుండి ప్రయత్నముచేసెదను.

విలా :— (విద్యాధరిని జూచి) అహా! యేమి సౌందర్యము! ఎంత యసదృశరూపలావణ్యము! వణ్యస్త్రీనగు నేను సామాన్య ముగా ధనమునకు వలతునుగాని రూపమునకు వలవనుగదా! అట్టినాకు నీవిని గాంచినతోడనే నాదు తను ధనమానముల నితనికర్పింపవలెననెడి యుత్సాహముకల్గుచున్నది. ఈతని ముఖలక్షణములుచూచిన నీతఁడెవ్వఁడో క్షత్రియకుమారుని వలెఁ దోఁచుచున్నది. కానిమ్ము! ఇంటిలోనికిఁబిలచి యాతని వృత్తాంతమరసెదను.

కాళిదా :— (తనలో) ఈతనిరూపము చిత్రముగానున్నది. (ప్ర) మిత్రమా! చూచితివా! కుముదిని పద్మినినిగాంచి చంద్రుఁ డని భ్రమించినట్లు దోఁచుచున్నది.

భోజ :— మిత్రమా! అదెట్లు? ఆమె వేశ్యయగుటచేఁ గుముద భావమును జెప్పిన నొప్పునుగాని పురుషుఁడైన నీతనికిఁ బద్మిన్యుపమానమెట్లు చెల్లును?

కాళిదా :— మంచుగప్పిన పద్మినియుఁ జంద్రునివలెఁ గాన్పింప వచ్చునుగదా?

భోజ :— అయినచో నాతఁడును స్త్రీయనియే యూహింతువా?

కాళిదా :— సందేహమేమి ?

సీ॥ కమనీయకమలినీ ♦ కలహంసగమనంబు
చెలికిఁగాకెటుఁబురు ♦ షులకుఁగలుగు
నెలవంకఁగికురించు ♦ నిరుపమవదనంబు
చెలికిఁగాకెటుఁ బురు ♦ షులకుఁగలుగు
కనకవిద్యుల్లతా ♦ కలితలావణ్యంబు
చెలికిఁగాకెటుఁ బురు ♦ షులకుఁగలుగు
కందోయిచందంబు ♦ విందొనర్పువనందు
చెలికిఁగాకెటుఁ బురు ♦ షులకుఁగలుగు
గీ॥ పాలుగారెడి మృదుల క ♦ పోలయుగము
స్త్రీలకేకాని పురుషుల ♦ కేలకల్గు
పురుషవేషంబుఁదాల్చిన ♦ తెఱఁగుఁదోఁచె
సత్యమీబిడ స్త్రీయె భో ♦ జక్షితీంద్ర॥

భోజ :— సరి ! సరి ! నీవు సదా శృంగార రసలోలుఁడవు. వేద వాక్యములకుసహితము, నాఁడుసభలో శృంగారభావమును గల్పించితివి. కావున నీకుఁ బురుషులుకూడ స్త్రీలవలెఁ గాన్పింపవచ్చును.

కాళిదా :— అట్లుగాదు ఇప్పుడు పరీక్షింపవచ్చునుగదా !

భోజ :— అట్టులేని మనమిచ్చటనే దాఁగియుండి యేమిజరుగునో చూతము.

విలా :— (విద్యాధరినిజూచి) ఆహా ! యీతని ముఖమునందు రసికభావ ముట్టిపడుచున్నది. ఈతని సవినయముగ బల్క-రింతును.

విద్యా :— (తనలో) ఇందీరాత్రి వసించుటకుఁ దగిన స్థలము దొరకునో దొరకదో విచారించెదను. (ముందునకు వచ్చి నిలుచును)

విలాసవతి :— అయ్యా! తామెవ్వరు? ఇదేమి! యిక్కడనే నిలుచుంటిరి. లోనికి దయసేయుఁడు.

విద్యా :— కాంతామణీ! నాది పరదేశము. నేనీరాత్రి వసించుటకు సమీపములో సత్త్రమేదైనఁ గలదా?

విలాసవతి :— (తనలో) ఆహా! నాకార్యము నెఱవేఱినట్లే (ప్రకాశముగా) అయ్యా! సత్త్రము చాల దూరమునందున్నది. ఇది మాగృహమే. లోనికి దయచేయుఁడు. మీకుఁగావలసిన వసతులమర్పఁబడును. ఈరాత్రి యిందే యుండి రేపు మీయిష్టమువచ్చిన చోటికిఁ బోవచ్చును. రండు. ఆయాసనముపైఁ గూరుచుండుఁడు

విద్యా :— (సంతోషమున) అటులనే కానిమ్ము. (కూరుచుండును.)

విలా :— కోమలాంగా! మీవంటివారి రాకచే మాగృహము ధన్యమయ్యెను. ఈనాప్రార్థన మన్నించి నాయుపచారముల గ్రహింపవేఁడుచున్నాను.

విద్యా :— (తనలో) పరపురుషుల నింత నిర్భయముగాఁ బల్కరించుచున్న యీమె కులమెద్దియో? (ప్రకాశము) రమణీమణీ! మీకులనామము లేనెఱుంగ వచ్చునా!

విలాసవతి :— మేము కళావంతులము. విలాసవతి నానామము

విద్యా :— (ఆత్మగతము) ఆహా! మోసపోతినే. ఇది కళావంతుల గృహమని యెఱిఁగినచో నిందు రాకయుందునే. ఇప్పుడేమి సేయుదును?

కాళిదా :— రాజా! యీచెట్లచాటునదాఁగి యీచోద్యమును జూతము. (అని కొంచెము సమీపింతురు)

విద్యా :— (ప్రకాశముగా) ఓవారాంగనా! కాశ్మీరదేశమునుండి కార్యాంతరమునవచ్చిన నాకు నీయుపచారములతో నిమిత్తము లేదు. విశ్రాంతికై నేఁటిరాత్రి స్థల మొసంగితివి అదియే నాకుఁ బరమోపకారము.

విలా :— అట్లైన నాయుపకారమునకుం దగిన ప్రత్యుపకారమ్ముఁ జేయవలదా ?

విద్యా :— నావలన నీవభిలషించెడి యుపకారమెద్దియో తెల్పిన సాధ్యమైన నొనర్చెదను.

విలా :— అట్లైన వినుఁడు !

కం॥ యువతీజన మదనుండవు
నవయౌవన వతిని నేను ♦ నాటిన మోహ
చ్ఛవరించితి నిను గాదన
క వరాంగక! యేలుకొనుము ♦ కామసమానా ॥

విద్యా :— ఓకాంతా ! నీచమత్కారమును మాని మర్యాదగాఁ బలుకుము. స్త్రీవయ్యును సిగ్గువిడిచి యిట్లు మాటాడఁ జెల్లునే ?

విలా :— మోహనాంగా ! నీవంటి రసికశిఖావతంసులిట్లు మాటాడఁదగునా ?

శ్లో॥ సమస్తశృంగార వినోదశీలా
లీలావతీ కోకిలకంఠనాళా ।
విలాసితానో నవయౌవనేన
వృథాగతంతస్య నరస్యజీవితం ॥

కావున నెంతశృంగారవతినైనను, నవయౌవనవతిగానిచో నట్టిదానిని గూడువానిజన్మము వ్యర్థమని నీవు వినలేదా ?

విద్యా :— ఓచతురికా !

శ్లో॥ సమాధిహంత్రీ ! జనమోహయిత్రీ !
ధర్మైకహంత్రీ ! కపటస్యతంత్రీ !
సత్కర్మహంత్రీ ! కలితాచయేన
వృథాగతంతస్య నరస్యజీవితం ॥

అని పాపహేతుభూతంబగు నిట్టి స్త్రీసంపర్కముగలజన్మము వ్యర్థమనికూడఁజెప్పిన పెద్దలవాక్యము నీవు విననట్లున్నది.

విలా :— మనోహరా ! స్త్రీలెల్లరట్టివారనియే చెప్పెదరా ?

విద్యా :— యోగ్యురాండ్రగు పతివ్రతలు పరపురుషులెట్లు వల్క-
రింపరు. ఇఁక గణికవగు నీయందు నేను జెప్పిన గుణము
లుండుటకాశ్చర్యమేమి ?

భోజ :— మిత్రమా ! నీసందేహమింకను నివారణకాలేదా ?

కాళిదా :— అయినది ఈమె స్త్రీయగుటచేతనే యాయువతి
ప్రార్థనను నిరాకరించుచున్నది.

భోజ :— చాలు ! చాలు. తనంతఁదాను బ్రార్థించినవేశ్యను
దిరస్కరించిన యాతఁడు తరుణుఁడైనను, దరుణియనియే
నీవభిప్రాయపడుచున్నావా ?

కాళిదా :— తరుణుని దరుణియంటినో, తరుణిని దరుణుఁడంటినో
కొంచెమునేవున్నచోఁ దెలియఁగలదు.

విలా :— (విద్యాధరినిజూచి) కోమలాంగా ! పెక్కుమాటలేల ?
నీవు రాజకుమారుఁడనని చెప్పితివి. శరణాగతరక్షణ మీకుల
ధర్మము. అధర్మమును బరిపాలింతువా, లేదా ?

విద్యా :— నాకులధర్మమును గాపాడుకొనుభారమునాది. అందులకు
నీనిర్బంధమేల ?

విలా :— రసికాగ్రణీ ! నీతోడి సుఖమనుభవింపఁగోరి నీపాదము
లపైఁబడి ప్రార్థించుతరుణిని నిరాకరింపన్యాయమగునా !
ధర్మజ్ఞుఁడా ! అర్థమెవేఁడు, నబలకోర్కె నెఱవేర్చుట మీ
ధర్మము. ఆఁకలిగొన్నవారికన్నదానమొనర్చినట్లును, శుష్కిం
చిన వృక్షము పైఁగురిసియు సువృష్టివోలె మిమ్మింతగావేఁడి
కొను నామీఁద మీకరుణారసవృష్టి గురిపించుటయే మీ
దయకు సార్థక్యము.

విద్యా :— (ఆత్మగతము) ఆహా ! యెంతనిర్బంధమునకు, నెంత
విషమపరీక్షకుఁ జిక్కితిని. ఏమిచేయుదును ? [యోచించి]
నామీఁదనీపెకు మోహముకల్గుటయే యింతయనర్థమునకుఁ
గారణము. ఇంకఁ గోపమువచ్చినట్లుగామాటాడి యీయువ

స్థను దప్పించుకొనవలెను. ఓ వారాంగనా! నీ మాయా వాగురులంజిక్కి మోసపోవు మందమతులకడ నీచమత్కారములు చూపింపుము. స్త్రీలకు భూషణమగు మానమును బజారున వెచ్చఁబెట్టు నీచోక్తులు నాముందు పలుకకుము. మఱియుఁ బణ్యాంగనలయొక్క సహవాసదోషమునఁ గల్గు మేల్లు లోకమునకు విశదమైయున్నవి. కావునఁ దుచ్ఛసుఖములకై నన్ను బురికొల్పకుము. ధనాకర్షణకై చూపు నీ మోహమునకు వశమగుదునని యెన్నఁడును దలంపకుము.

విలా:— ఇది నీవుచెప్పినట్లుగా ధనాకర్షణకై చూపు పీతిగాదు. నీధనము నాకువలదు. నీమనసిచ్చినఁజాలును.

కాళిదా:— తరువాత ధనము తనంతటఁదానే వశమగునుగదా?

విద్యా:— ఇట్టికోర్కెల విడనాడుమని చెప్పుటలేదా?

విలా:— అయినను దనంతటఁదాను వలచివచ్చిన సుందరిని నిరాకరించుట ధీరలక్షణమా? మోహనాంగా, నీమనోహరరూపముచే నాకర్షింపఁబడిన నన్నిట్లు త్రోసివేయుదురా? నేను నీకుఁ దగినయువతినిగానా? రూపవతినిగానా? ఒకవేళ రసికురాలనుగానా? నావంటితరుణి యింతగా వేఁడుకొను నప్పుడు జితేంద్రియులు సయితము మూరకుండఁగలరా? నావంటి రసికురాలి ప్రార్థనమున్నించుటే నీవంటివాని రూపయౌవన సంపదకు సార్థక్యము. ఈ చిత్తస్థైర్యమునర్హమగుపట్ల నుపయోగింపుము. ఇదియా నీవివేకము? నీమాటచే నీకు లోకానుభవముగాని సుఖానుభవముగాని యున్నట్లుతోఁపదు. అందువలననే నీహృదయమింత కఠినముగా నున్నది.

కాళిదా:— (చాటున) ఈప్రియంబునఁ దరుణులందుఁ గఠినత్వమే వాంఛనీయముగదా?

భోజ:— నీమాట మనస్సునకా! దేహమునకా! రెంటికి నన్వ యించు చున్నది.

విద్యా :— (ఆత్మ) ఏమివంటి సందిగ్ధావస్థ సంప్రాప్తమైనది. (ప్రకాశము) ఓ వారనారీమణీ! నన్ను వ్యర్థముగా నేల నిందించెదవు. నీయభీష్టము నెఱవేర్పఁజాలను.

కాళిదా :— అది నేను దొలుతనే చెప్పితిని.

విలాసవతి — కృపారహితుఁడా! నిన్నేల నిందింపవలెను.

చం॥ కమలదళంబులన్ ♦ గనులు కల్పనచేసియుఁ గాలుసేతులన్
గమలములన్ ఘటించియు సు♦నాసిక సంపెగతోడఁజేసి యో
ష్ఠములఁజివుళ్ల నేర్పఱచి ♦ చంచ బుద్ధివహించి నీదు చి
త్తముశిలతోనొనర్చిన వి ♦ ధాతయుదూఱెదఁగాక సుందరా॥

అయ్యో! ఈనీకోమలాంగములు నీమృదుకపోలములు నీబాహులతలు నరణ్యమునఁబూచిన కుసుమములవలె వ్యర్థములు గావలసినవే? అనుభవించి యానందమును బొందుటకు నాకు ప్రాప్తిలేదా? నాయందుఁ గరుణజూపవా?

విద్యా :— నీవిట్లు మాటాడుటచూడ నాకే సిగ్గగుచున్నది. చాలు, ఊరకుండుము.

కాళిదా :— అవును, కులస్త్రీ యగుటచేత.

భోజ :— పురుషుఁడైనను జెప్పవచ్చును.

విలా :— ఇది లజ్జకు సమయముకాదు, ఒకవేళ నీకంత సిగ్గుగా నున్నచో నేనే నీమృదుకపోలముల స్పృశించెదను.

విద్యా :— నీకుఁ బిచ్చి మితిమీఱుచున్నది.

విలా :— నిజము. నీబాహుపాశములచే నన్ను బంధించినచో నీపిచ్చికుదురును. (అని సమీపించును)

విద్యా :— దుడుకుతనమువలదు దూరముగనిల్చి మాటాడుము.

కాళిదా :— (తనలో) ఇవుడు తేలవలెను.

విద్యా :— (తనలో) ఇంక నాపంతముచెల్లదు. వారస్త్రీల చేతిలోఁజిక్కినవారెంత నేర్పరులైననేమి? ఇఁక నానిజస్వరూ

వమును దెల్పినందాని లాభములేదు. (ప్రకాశము) గణికా శిరోమణీ! నీకు నాయందు నిజమైనప్రేమ జనించినట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. నేనింత పట్టుపట్టుటకుఁ గారణముగలదు. నీవభయ మొసంగినచో దానిని దెల్పెదను

విలా :— ఇదే నాయభయము. నీకభయ మొసంగితిని, సంశయింపక తెల్పుము

విద్యా :— నవమోహినివలె రూపయౌవనములుగల్గి రసికురాల వగు నీవట్టి గణికవై తనంతవలచి ప్రార్థించినఁ బురుషుఁడ నైతినేని మనస్సు చలింపకుండునా?

విలా :— (ఆశ్చర్యముతో) ఏమేమీ! పురుషుఁడ నైన ననియా! అయినచో నీవు పురుషుఁడవు కావా? [చక్కఁగాఁజూచి] మహాచతురుఁడని యనుకొంటిని. నేనే మోసపోయితిని ఈమె స్త్రీ. పురుషవేషము ధరించినది.

విద్యా :— (లజ్జచేతఁ దలవాల్చును)

కాళిదా :— రాజేంద్రా! యిప్పటికైనను నీసంశయము నివారణ మైనదా?

భోజ :— నిజము. నీవు మహానుభావుఁడవు. నన్ను మన్నింపుము.

విద్యా :— (వేషమునుదీసి) ఓ సఖీ! క్షమింపుము. నావృత్తాంతము నాప్రాణాలవగు నీకు నెఱుఁగుసేయుటకై తెలియఁజేసెదను. ఇంక నాప్రాణమానములు నీయధీనమందున్నవి. అవి నీవు కాపాడవలెను. నీకోర్కెను నెఱవేర్పఁజాలక నీకుఁ గోపముగల్గునట్లుచేసి నీవొనర్చు నిర్బంధమునుండి తప్పించుకొనుటకై వేశ్యలను దూలనాడితిని. దానిని నీవు మనస్సు నందుంచుకొనవలదు. నాకిక్కడ దిక్కెవరును లేరు. నీవే తల్లివి. నీవే తండ్రివి. నీవు నాకభయ మొసంగితివేని కొలఁది దినంబు లిందుండెదను. లేనిచో నేనాత్మహత్య గావించుకొనవలసి వచ్చును.

విలా:— ఈసర్వైశ్వర్యములకై యాత్మహత్య గావించుకొనవలయునా? నీవొక మాత్రము చింతింపవలదు. నీయిష్టానుసారముగ నాగృహమునందే యుండుము.

విద్యా:— ఉండవచ్చును గాని, నాకిప్పుడొక నియమము గలదు. అందువలనఁ బ్రత్యేక గృహమున్నచో నాకనుకూలముగా నుండును.

విలా:— నీనియమ మెట్టిదని తెలిపినచో దాని కనుకూలముగ నేర్పాటులు గావించెదను.

విద్యా:— సోదరీ! నానియమ మెట్టిదో వినుము.

కం|| పరపాకము భుజియింపను
బరపురుషుల సేవనొల్లఁ ♦ బ్రవిమల భక్తిన్
నిరతము నిర్మలకాళీ
చరణాంబుజయుగళ సేవ ♦ సల్పెద ప్రియమా ||

విద్యా:— ఇదియేకదా! సరి యీనియమములకు, నా యుద్యానవనమున విలాసభవన మొకటిగలదు. అందు నీవు యథేచ్ఛముగ నుండవచ్చును.

కాళిదా:—(తనలో) నేనూహించినట్లుగ నీపె సత్కులప్రసూతయై యుండవలెను. కాని యీపె నిజస్థితి తెలియలేదు.

విలా:— చెల్లెలీ! నీపేరేమి? నీవీపురుషవేషము ధరించుటకుఁ గారణమును దెలియఁజేసెదవా?

విద్యా:— నన్ను మధురవాణియని పిలిచెదరు. నావృత్తాంతము విస్తరించి చెప్పినచో నేననుభవించిన కష్టములెల్ల జ్ఞప్తికి వచ్చి మిగుల దుఃఖము గలిగించును. కావునఁ గ్లుప్తముగాఁ జెప్పెదను. తల్లిదండ్రులెన్నను దైవగతిచే దుఃఖమును బొంది మానరక్షణార్థ మీరీతి వేషమును దాల్చి మార్గగమనమున నిటకరుదెంచితిని. ఇకమీఁద వివరముగాఁ దెలియఁ జేసెదను.

విలా :— మంచిది, మిగుల సలసటఁ జెందినట్లున్నావు. లోనికివచ్చి విశ్రాంతిఁ దీసికొనుము. (పోవుదురు)

భోజ :— మిత్రమా! విషయమంతయుఁ దెలిసినదిగదా ఇఁకఁ బోవుదము రమ్ము.

కాళిదా :— (ఆత్మ) ఈమోహనాంగిరూప మసదృశముగనున్నదే. యీమె వృత్తాంతమును వివరముగాఁ దెలిసికొనుటకు నామనస్సు వేగిరపడుచున్నది. ఏమి చేయుదును? ఇది సమయముగాదు. (ప్రకాశము) రాజా! అటులనే పోవుదము రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము

పంచమాంకము

రంగము 1.

[విలాసవతి యింటిముందునుండి కాళిదాసుడు పోవుచుండును]

కాళిదా:— రాజభోగమున్న రత్నమనువదగు విలాసవతిగృహమునందున్న యానూతన రమణిని జూచినదాది యామె వృత్తాంతమును దెలిసికొనుటకు నామనం బాతురపడుచున్నది ఆమెసౌందర్యము చాతుర్యము మిగుల సహ్యతముగానున్నది పరస్త్రీపై చిత్తమును బోనీయరాదని యెంచియున్నను నేఁడేలకో నాచిత్తము చలించుచున్నది.

కం॥ సుజనుల మదిచలియించుట
గజకల్పిత ఘటనగాక ♦ యన్యంబగునే
భజనుగుచో బుధవాక్యము
గజగామిని నాకు సతిగ ♦ గావ్యంబగుతన్॥

పరికింపఁగా నామె యవివాహితయని తోఁచుచున్నది. నియమముగల్గి కాళికాదేవి దర్శనముల సేవింపుచుండునని చెప్పెను దీనిచే ననుకూలుఁడగు పతిని బడయుటకుఁ గాళికాదేవిని సేవించుచున్నదని తెలియవచ్చెను. మహాకాళికి నామీఁదఁ గటాక్షముండుటచే నామెకు నన్నే పతినిగాఁ

జేయునో యేమో! అంతఃపురి మీఁదనే నా చిత్తము లీనమగుటచే నాకు విద్యావిహారముల సహవాసము రుచింపకున్నవి. ఆమె నాకు లభించుటెట్లు? కానిమ్ము! ముందు విలాసవతిమహాలమున నామె వృత్తాంతమును గ్రహించి తదుపరి యామెను బొందుమార్గము నన్వేషించెదను (ప్రక్కకుఁ జూచి) ఇదియే విలాసవతిగృహము కాఁబోలు. ద్వారదర్శనము చేసికొని వచ్చినప్పుడు దీని బలుకరింతును (అని నిష్క్రమించును)

మధురవాణి.— (విద్యాధరి ప్రవేశించి తనలో) లోకములో సుఖదుఃఖములు రెంటిని సరిసమానముగాఁ గల్పించు దైవమాయ మిగుల నాశ్చర్యముగానున్నది నా యైశ్వర్యపాండిత్యములందు సమానులు లేరని నేనత్యంత గర్వమునను ంటిని కాని పామరునికి బత్నిఁగాఁ జేయుటచే మిగుల దుఃఖము నొందితిని. తిరిగి యాతఁడే మహాకాళియనుగ్రహముచే మహావిద్వాంసుఁడగుటచేఁ బరమానందమందితిని కాని వెంటనే నన్నుతఁడు పరిత్యజించి పోవుటచేఁ దిరిగి దుఃఖముల పాలైతిని అయిన నశరీరవాణియై కాళి సంతోషబీజముల నాటుటచే శాంతించితి ఆమె యానచే నీధారానగరమునకు బహుకష్టము మీఁద వచ్చితిని ఇఁకముందామె యనుగ్రహముచే సుఖకరమగు నిష్ఠాగము నెఱవేఱవలెను కాని దీనికిఁ దగిన మనుష్యప్రయత్నమేదియో తోఁపకున్నది (యోచించి) నేని వేశ్యాగృహమున కరుదెంచుట యొకవిధముగ ననుకూలమే. ఏలయనఁ బట్టణమునందలి విశేషములెల్ల సాధారణముగ నిట్టిస్థలములలోఁ దెలియును. కావున నాకాంతుని విషయమును విలాసవతిమూలమునఁ దెలిసికొనఁబ్రయత్నించెదను. (ప్రక్కకుఁ జూచి) ఆమె యీయెడకే వచ్చుచున్నది

విలాసవతి :— [ప్రవేశించి తనలో] మధురవాణి యెంతరూపవతి! ఇట్టి సౌందర్యరాశి నాయొద్దఁ జేరుట నాయదృష్టము నియమములోఁ గొలఁదిదినములిందుండెదనని చెప్పెను. నా చేతికిఁ

జిక్కినమీఁద నియమమునసెట్టిది? రెండుమూఁడు దినము లూరకుండి యుపాయముచే నామార్గమునకుఁదిప్పి యీపె మూలమున నాప్రయోజనమును గావించుకొనెదను. (మధుర వాణినిజూచి) ఏమి యిట్లాలోచించుచున్నావు?

మధురవాణి.—కుతేమియునులేదు. ఈ నగరమునుజూడ నాకు మిగుల నానందమాయెను. ఇందలివిశేషముల నీవలనఁదెలిసి కొనవలెనని యోజించుచున్నాను.

విలాసవతి:— ఓహో! చాలసంతోషము (తనలో) నాబోధన కవకాశమిప్పుడే చిక్కినదే (ప్రకాశము) ఓ చంద్రాననా! వినుము.

చం॥ అనుపమ చాతురిన్ దగు మ ♦ హా రసికాగ్రములుండుదీవినా
మనసిజు రాణివిన్ దెగడు ♦ మానినులుండెడి రాజధానినా

మధురవాణి:—(ఆత్మ) కుల విద్యాశ్వయమే మొదటఁ బ్రారంభించెనే?

విలాసవతి:—

ధనదునివెక్కిరించు ధన ♦ ధాన్యసమృద్ధి వహించినట్టి పెన్
ధనికుల కాలవాలమునఁ ♦ దాల్చుఁ బ్రతీతి జగత్త్రయంబునన్॥

మధురవాణి:—(నవ్వుచు) మీకవశ్యమగు ధనయౌవన విషయ ములఁగూర్చి నేనడుగలేదు. ఇక్కడి రాజెవ్వరు? అతని పరిపాలన యేవిధముగానున్నది? అతని యాస్థానమందు విద్వాంసులెవ్వరైనఁగలరా? ఈవిషయములఁగూర్చి నీకేమి నియుం దెలిసినఁ జెప్పుమంటిని.

విలాసవతి:—(ఆత్మ) ఔరా! నాయుద్దేశ్యమిప్పుడే గ్రహించినదే (ప్రకాశము) చెలియా! రాజును ధన యౌవన సంపన్నుఁడే. అతఁడు మహారసికుడైన కవుల కాశ్రయ మొసంగి యుత్కృష్టమ కవిత్వము చెప్పువారల కత్యంతములిచ్చు చుండును. అందువల్ల నేనట్లు చెప్పితిని.

మధురవాణి :— సంతోషము. అతని పేరేమి ?
విలాసవతి :— భోజరాజు, సఖియు

ఆ॥ వె॥ బాణకాళిదాస ♦ భవభూతి ముఖ్యులౌ
నష్టదిగ్గజంబు ♦ లందులోన
నవరాజ్యమేలు ♦ కవిసార్వభౌముడు
కలఁడు కాళిదాస ♦ ఘనయశుండు ॥

మధురవాణి :— [ఆత్మ] ఆహా ! ఈ కాళిదాస శబ్దము వినినంతనే నాహృదయ మాందోళనపడుచున్నది (ప్రకాశము) చెలీ ! ఆ కాళిదాసుఁడను మహానుభావుని నీవెప్పుడైనఁ జూచితివా?
విలాసవతి :— భువనప్రకాశుఁడగు కాళిదాసునే చూడకుందునా ?
మధురవాణి :— అతఁడేమి వృద్ధుఁడా ?
విలాసవతి :— విజ్ఞానమున మాత్రము వృద్ధుఁడే

కం॥ నవయౌవన సౌందర్యము
రవిసమ తేజంబుగల్గి ♦ రసికాగ్రణియై
కవిసార్వభౌమ బిరుదము
భువిలోపలఁ గాళిదాస ♦ పూజ్యుండందెన్ ॥

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఆహా ! నా ప్రియుఁడీకీర్తిగనే యుండును గదా.
విలాసవతి :— ఇంతయే కాదు. అతఁడు శృంగారరస ప్రియుండు గానకళావిశారదుఁడు హాస్యప్రసంగి అతని చరిత్రమెంత వర్ణించినను జాలదు. రాజాతని కర్థాసన మొసంగి మన్నించును.
మధురవాణి :— (ఆత్మ) మహాకాళి యనుగ్రహముచే మహానుభావుఁడైన యాతఁడట్లుండుట కాశ్చర్యమేమి ? కాళిదాసుఁడను పేరే సందేహము గల్గించినది. ఇప్పుడాతని చూడ

పాండిత్య విచారణచే నానాథుని కథ స్మరణకు వచ్చు చున్నది. (ప్రకాశము) నచ్చెలీ! అతఁ డేదేశమునుండి వచ్చినది నీకుఁ దెలియునా?

విలాసవతి :— అతఁడు తేజోవతీనగరమునుండి వచ్చినాఁడఁట

మధురవాణి :— [ఆత్మ] ఆహా! ఇంకను సందియమేల? అతఁడే నాప్రాణవల్లభుఁడు.

విలాసవతి :— (తనలో) అతనినిగూర్చి యింతవివరముగా బ్రశ్నించినది. అతని సౌందర్య పాండిత్యములఁగూర్చి విని యీపె చిత్తము చలించియుండనోపు. ఇది తన నియమమును విడుచుటకు మొదలు

మధురవాణి :— చెలీ! ఆమహానుభావుని దర్శనము గల్గినచో నాజన్మము పవిత్రమగును. అదెట్లు నాకు లభించును?

విలాసవతి :— [ఆత్మ] విన్నమాఁదట జూడవలసి వచ్చెను. చూచిన మీఁదట......ఏమగునో (ప్రకాశము) సఖ! అతనిగాంచుట కష్టముగాదు. అతఁడు సర్వసులభుఁడు. నిత్యము సంధ్యానమయమునఁ గాళికాదేవి దర్శనమునకై మన యింటిముందునుండియే పోవును. అప్పుడు నీవాతని జూడవచ్చును.

మధురవాణి :— సర్వసులభుఁడంటివే, అతనితో మాటాడుటకు సాధ్యమగునా?

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఈపె చిత్తవృత్తి వ్యక్తమైనది. ఇంక సులభముగ దారికి దీసికొనిరావచ్చును. (ప్రకాశము) చెలీ! దానికిని బ్రయత్నింతము. నీకుఁ గుతూహలమున్నచో నేను జెప్పినట్లు వినుము. అతఁడిక్కడకువచ్చు వే[illegible]

మధురవాణి :— ఆ మహానుభావుని జూచు కుతూహలము నాకు మిక్కుటముగఁ గలదు. ఏమి చెప్పెదవో చెప్పుము. వినెదను.

విలాసవతి :— మఱేమియు లేదు. నీవు మహావిద్వాంసురాలవై యున్నావు. ఆ కాళిదాస కవిచంద్రుని వర్ణించుచు నొక గీతము వ్రాయుము. అతఁడు కాళికాదేవాలయమునుండి వచ్చు సమయమునకు దానిని నీవు పాడుచున్నచో నాతని చిత్తమాకర్షింపఁబడి లోనికి రావచ్చును. అపుడు నీయిష్టార్థము నెఱవేఱును.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈయాలోచన చాల బాగుగా నున్నది. పరపురుషుఁడైనచో నాతని వర్ణించిపాడుట దోషము కాని యగ్నిసాక్షిగ వివాహమాడిన మహానుభావుఁడైన నాప్రాణప్రియుని వర్ణించి స్తోత్రముచేయుట నాకు శ్రేయస్కరమే. ఈపె యేమనియుఁ దెలిసికొననిమ్ము. ఆతని నీయెడకు రప్పించుట కిది యొక మంచి యుపాయమే. (ప్రకాశము) చెలీ! చక్కని యుపాయమును జెప్పితివి. జగద్విఖ్యాతి వహించిన యాకవిసార్వభౌముని జూచుటయే ముఖ్యమైన కరణము గాన నీవు చెప్పినట్లు గీతమును నేనాలోచించి వ్రాసెదను. కాగితమును గలమును దెచ్చి యిచ్చెదవా?

విలాసవతి :— తెచ్చియిచ్చెదను. (పోయి కాగితముఁ గలమును దెచ్చియిచ్చును)

మధురవాణి :— (ఆలోచించుచు వ్రాయుచుండును)

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఈమె యింతసులభముగ దారికి వచ్చునని కలనైనఁ దలంపలేదు. ధనాకర్షణకు నాకు మంచి సమయము దొరికినది.

మధురవాణి :— చెలీ! ఇదిగో వ్రాసితిని వినుము. (చదువును)

కీర్తన.

రూపకం — ఆఠాణ

సరసాలాపవిలాస - సురుచిర శ్రీకాళిదాస
నిరుపమ సత్కావ్యరచనా, నిపుణా! సుందరగుణ।
మృదుతరగాన కళోన్నత పదముల విజ్ఞానసహిత
విదితమహాశీల ప్రఖ్యాత - విద్వజ్జనసన్నుత
సుందరమోహనరూప - యిందుసుందరముఖ ఆ
నందచంద్రవదన మా - స్మందిరావాస శ్రీశ।
శ్రీకాళీవరప్రసాద - సిద్ధకవితాధురీణ
ప్రకటవైభవాభరణ - శ్రీకల్యాణ మృదుచరణ ॥

విలాసవతి:— అహా! యింతత్వరలో నెంతచక్కని గీతమును రచించినది. ఈపెకు సౌందర్యమునకుఁ దగినంత సంగీత సాహిత్య పాండిత్యముగూడఁ గలదే. పురుషులలోఁ గాళిదాసకవి యెట్లటి రూపయౌవన విద్యాసంపన్నుఁడో స్త్రీలలో నీపెయు నంతటిదియే యని చెప్పవచ్చును. (ప్రకాశము) చెలీ! నీగాన మాతఁడు వినినచో నాతని మనస్సు చలించితీరును. కావున దానినే తిరిగి పాడుచుండుము.

మధురవాణి:— (తిరిగి పైకీర్తనను బాడుచుండును)

కాళిదా:— (ప్రవేశించి తనలో) జగజ్జనని దర్శనము చేసికొని నే నిచ్చటకు రావలయునని యోజించి వచ్చుచుండ నన్నీ మధురగానము మఱింత యాకర్షించుచున్నది. అహా గానమునం దెట్టి మహిమగలదు. మురళీనినాదమునకు విహ్వలచిత్తులై శ్రీకృష్ణునిలో నైక్యమైన గోపికలవలె నేనును లోకసమ్మోహనమగు నీగానమువలన విహ్వలచిత్తుఁ

కాళిదా :— విలాసవతిది బాహ్యాడంబరము మాత్రమే కాని మధుర వాణియందు మానసికానందముండునుగదా.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతని మాటలయందు నాకనుకూలముగు శ్లేషార్థము స్ఫురించుచున్నది.

విలాసవతి :— విలాసవతులవలన సరసులకు మనస్సంతోషము గలుగదా ?

కాళిదా :— విలాసవతియందానందింపఁ దగినవారు విటులు. నేను మధురవాణి కానందించువాఁడను. కావున విలాసవతిని విటులఁదనుపనిమ్ము. నాకు మధురవాణియే కావలయును

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతఁడు వచించు మధురవాణిని నేను గాదుగదా

విలాసవతి :— మహాభాగా ! మీకు మధురవాణియందే కోర్కె యున్నచో గాన మొనర్చెదను.

కాళిదా :— (ఆత్మ) నేనే చమత్కారముగా మాటాడుచుంటి నను కొనుచుండ నాకన్నఁ జమత్కారముగా మాటాడుచున్నది. (ప్ర) అంగనా ! యిప్పుడు వినఁబడిన మధురవాణినే వినఁ గోరి వచ్చితిని.

మధురవాణి :— [ఆత్మ] అనఁగా నన్నపేక్షించి వచ్చినట్లు స్పష్టమైనది.

విలాసవతి :— కవివరా ! అది నా చెలికత్తె పాడినది. నేనంతకన్న మధురముగాఁ బాడెదను.

కాళిదా :— అగుగాక. ఆ నీసఖపేరేమి ?

విలాసవతి :— మధురవాణి

కాళిదా :— ఓహో ! స్వభావమధురవాణి యగు నామె నామ మును మధురవాణియా ? మంచిది. ఆమె పాడిన గీతమును రచించినదెవరు ?

విలాసవతి :— (ఆత్మ) నిజముచెప్పకతప్పదే? (ప్రకాశము) నా ప్రోత్సాహముచే నామెయే రచించినది.

కాళిదా :— ఓహో ! యీమెకు సంగీతసాహిత్యముల రెంటియందును పాండిత్యమున్నదా ?

విలాసవతి :— ఉన్నది. (ఆత్మ) మధురవాణివిషయము తప్ప వేఱువిషయమితనికిఁ గావలసినట్లు లేదు. ఆమె నీతఁడెక్కడఁ గాని యిదివఱకే చూచెనో యేమో?

కాళిదా :— అయిన నామె యిక్కడనేయుండునా ?

విలాసవతి :— ఔను. ఆమెను మీరింతవఱకెక్కడేని చూచినారా ?

కాళిదా :— చూచితిని.

విలాసవతి :— ఎప్పుడు ?

కాళిదా :— పురుషుఁడుగానున్నప్పుడు.

విలాసవతి :— (ఆత్మ) ఓహో ! నాఁడీవిషయమెల్ల నెట్టులనో తెలిసికొనియే నేఁడామెయందనురక్తుఁడై యిట్లువచ్చెను.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఆహా ! నేనేధన్యురాలను.

కాళిదా :— ఆమెను జూడవచ్చునా ?

విలాసవతి :— అవశ్యముచూడవచ్చును. (ప్రక్కకుఁ జూచి) మధురవాణీ ! యిటురమ్ము !

మధురవాణి :— (వచ్చితలవంచి దూరముగా నిలుచుండును.)

కాళిదా :— (చూచి తనలో) ఆహా ! యిప్పటికిఁగదా నేత్ర సాఫల్యము గల్గినది. పూర్వునకుఁ దావివలె నీమె శారీరసౌష్ఠవమునకుఁ దగిన శరీర సౌందర్యమొసంగి బ్రహ్మ తన సామర్థ్యమును బ్రదర్శింపఁగలైను. (ప్ర) ఈమె లక్షణములు చూచినచో సత్కులప్రసూతయుగు మహా పతివ్రతవలె నున్నది. ఈమె నీకెట్లు తెలియామెను ?

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఆర్యపుత్రునికి నాయందు సంశయము గల్గినట్లు వ్యక్తమైనది.

విలాసవతి :— మహానుభావా ! యీమె క్షత్రియపుత్రిక. కొలఁది దినములక్రిందటనే యిక్కడకువచ్చి నాకుఁ బరిచితురాలయ్యెను.

కాళిదా :— (ఆత్మ) నేనూహించినట్లు యీపె నాకుఁ బరిగ్రహ ణార్థురాలేయై యుండవలెను. కానిమ్ము. విచారించిచూ చెదను. (ప్రకాశము) ఈపె యేదేశమునుండివచ్చినది?

విలాసవతి :— కాశ్మీరదేశమునుండి

కాళిదా :— ఇట్టులొంటరిగావచ్చుటకుఁ గారణము?

విలాసవతి :— బుధాగ్రణీ! విద్యావతియైన యీపెకు వివాహ ప్రయత్నములు జరుగుచుండఁగా నొకనాఁడు కాశీనగరము నకుఁ బోవుచు మార్గమున గంగానదిలోఁ బడవమునిఁగి దైవ యోగముచే నీపెయొక్క తెయే యొక బ్రాహ్మణుని సహా యమున నొడ్డునకుఁజేరి మానరక్షణకొఱకై పురుషవేషమున నీనగరమునకువచ్చినదఁట.

కాళిదా :— [ఆత్మ] సరియే. నాయూహకుఁ దగినట్లుగనే విష యములన్నియుఁ ననుకూలపడినవి. ఇప్పుడు నాక్యంత సంతోషమైనది నిర్మలమైన సత్కులజాతియై విద్యావతియై యున్న యీపె పరిగ్రహణమున కర్హావస్తువని స్పష్టపడినది.

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఈతనికి నామీఁద ననురాగము కల దనుట కనేక నిదర్శనములు గలవు. నన్నుఁజూచినను, నా పూర్వకథ జ్ఞప్తికి రాకుండుటయు, నన్ను గుర్తుపట్టకుండు టయుఁ జూడఁగా నాకభయమొసఁగిన మహాకాళి వరప్రభా వమని తలంచెదను. దేవీమాయ యెంతటివారికి నభేద్యము కదా! ఈతనితో నెట్లు మాటాడుదును? ఇంకను లజ్జాభయ ములు బాధించుచున్నవే?

విలాసవతి :— సఖీ! మధురవాణీ! పూజ్యులు మధురవాణినే కోరివచ్చినారఁట. నీయిష్టార్థము ఫలించును లెమ్ము.

మధురవాణి :— [శృంగారలజ్జతో] చాలు, ఊరకుండుము. ఇట్టి క్రియలగు మహానీయులవల్ల నీవిట్లు చెప్పఁదగదు.

కాళిదా :— (మధురవాణినిజూచి) ఓకోకిలవాణీ! నిన్నుఁ జూచు టకుఁ బూర్వము నేను జితేంద్రియుఁడనై యుంటిని. కాని నీవేకదా దానిని దొలఁగించితివి.

మధురవాణి :— అయ్యో! నేనే యపరాధినైతినే, యింకేమిగతి! [భయమును నటించును.]

కాళిదా :— ఓభీరురాలా! భయపడెదవేల?

మధురవాణి :— మహాభాగా! అపరాధులకు శిక్షయగునని భయముండదా? అందు రాజానుగ్రహపాత్రులరగు తమకే నేనపరాధమొనర్చితిని. కావున శిక్షింతురేమో యని భయమగుచున్నది.

విలాసవతి :— (అసూయచే) ఇంక నాకిక్కడఁ బనియేమున్నది? (పోవును)

కాళిదా :— నీయొనర్చిన నేరమునకై నాబాహుపాశములచే బంధించి నీకుఁ దగిన శిక్షయొనర్చెదను.

(అని కౌఁగలింపఁబోవును.)

మధురవాణి:—ఆర్యపుత్రా! తమ స్థిరచిత్తమెంతలో మెత్తబడినది.

కాళిదా :— ఓ మనోహారిణీ! నేను మొదటనే చెప్పితినిగదా. ఆచిత్తము మొదట స్థిరముగానేయున్నది. కాని

శా॥ నీలావణ్యము, నీకళానిపుణతల్ ♦ నీదివ్యచాతుర్య వా
చాలత్వంబును మంజుభాషలును నీ ♦ సంగీతసాహిత్యముల్
నీలోలాలకముల్ ముఖేందురుచులున్ ♦ నీరేజ నేత్రంబులున్
బాలామద్ధృఢమానసంబుఁ గఱఁగిం ♦ పన్ జేసె చిత్రంబుగన్॥

మధురవాణి :— (ఆత్మ) ఇదంతయు మునుపెక్కడికిఁబోయినది! (ప్రకాశము) నాథా! సర్వముం దెలిసిన మీకీరీతిఁజెప్పిన నేనేమని ప్రత్యుత్తర మిత్తుదానను.

కాళిదా :— అనుకూలమగు ప్రత్యుత్తరమును నీవే చెప్పవలెను.
కాని నీవివాహము విషయములో నేరీతిగానాలోచించితివి ?

మధురవాణి — అనాథనగు నేను, మహాకాళికి దాసిని గావున
నాపెరయే యీవిషయమై విచారింపవలెను.

కాళిదా :— ఓహో, సరే, ఆపెయాలోచన తెలిసికొనుచున్నది.

మధురవాణి :— ఏమని ?

కాళిదా :— కాళిదాసి కాళిదాసుని వరింపవలెనని.

(లోపలనుండి) రసికాగ్రణీ ! తాము సత్వరము దయచేయ
వలయునని రాజాజ్ఞయైనట్లుగా నొకసేవకుఁడరుదెంచి చెప్పెను.

కాళిదా :— ఏమి సత్వరముగా రావలసినదని రాజు కబురంపెనా?
నేనిక్కడ నున్నట్లాతనికెట్లు తెలిసెను ? (ఆత్మ) అసూయాపరులై నామీఁద రాజేంద్రునితోఁ గొండెములు చెప్పుచుండు బాణమయూరాదికవులెవరో నేనిక్కడకువచ్చుటఁ జూచి, రాజునకెఱింగించియుందురు. కానిమ్ము మధురవాణీ! పోయివచ్చెదను

మధురవాణి :— మీదాసిని మఱువవలదు (కాళిదాసుఁడు వెడలి పోవును) అహా ! యెంతటి యాశాభంగము గల్గెను.

కం॥ కరగత దివ్యామృతమును
పరమానందమునఁ ద్రాఁగ • వచ్చునువేళన్
పరుఁడెవఁడో యొలుకఁ ద్రోసిన
తెఱఁగునఁ బరిసుఖము త్రొటిని • దీనధరిత్రిన్ ॥

(తెరపడును.)

మహాకవి కాళిదాస చరిత్రము

షష్ఠాంకము.

రంగము 1.

భోజరాజాస్థానము.

భోజ:— సకలశాస్త్ర పారంగతుఁడును, తత్త్వజ్ఞానుఁడైన కాళిదాసుఁడు వేశ్యాలంపటుఁడయ్యెనన్న నమ్మఁదగిన విషయము కాదు. కాని యాస్థానపండితులెల్ల రాతని విషయములో విపరీతాభిప్రాయమును వెలిబుచ్చుచున్నారు. నేఁటిసాయంకాలమున నాతఁడు విలాసవతియను వేశ్యయింటికిఁ బోయినట్లుగాఁ గొందఱుచూచి చెప్పిరి. [తనలో] కాని నాఁడు చూచిన తరుణీమణికై యాతఁడాయింటి కేగెనని తలంతును స్త్రీల మానమును కాపాడుట రాజధర్మము గాన వానిని దండించి వాని బారినుండి యామెను రక్షించెద.

కాళిదా:— [ప్రవేశించును]

భోజ:— కాళిదాస కవీంద్రా! నీవిచ్చటికిఁ బోయియుంటివి?

కాళిదా:— నేను పోయినస్థలము నీకుఁ దెలియకయే యాస్థలమునకు నేఁగుదునని యెంచితివా?

భోజరాజు :— అయిన నీవక్కడనున్నమాట నిజమా! నీవట్టి వ్యర్థ పనుల కెగుదువని నేనెన్నఁడును దలంపలేదు. నీవిద్యా జ్ఞాన కౌశలము నీవిధముగాఁ బరిణమించినదా? నీగౌరవమును బోఁగొట్టుకొనుటయేకాక నిన్ను సన్మానించుచున్న వారి గౌరవమునకుఁగూడఁ గళంకము తెచ్చుచున్నావు ఇదినీకు యోగ్యమా?

కాళిదా :— రాజేంద్రమా!

త్రిపురారియగు పరమశివుఁడే మన్మథుని బారికిఁజిక్కి యర్థ పౌరుషమును గోల్పోవ నీవంటివారి మాటయేల? ఈర్ష్యాళువుల మాటలునమ్మి నన్నిట్లు పిలిపించి ప్రతిపక్ష సమక్షమునఁ బ్రశ్నించి, యవమానమొనర్పఁ దలంచిన నీవెంత యవివేకనృపుఁడవు!

భోజ :—

మ॥ అప్పనా! తొత్తులయింటఁజేరి కులవిద్యా గౌరవఖ్యాతి మొ
ల్లవినాశంబొనరించు భ్రష్టుని నిరక్కాలాలించి పోషించి మ
న్నవరత్నాంచిత సింహాసనమిడి సన్మానంబుగావించు నే
నవివేకుండను గాక ప్రాజ్ఞుఁడనె? దుర్వ్యాపార పారంగతా!

అవలకుఁబొమ్ము [మంత్రివైపు తిరిగి] బుద్ధిసాగరా! మన రాష్ట్రమున దురాచారములు చాల జరుగుచున్నవి. నేటి నుండియే మనము ప్రచ్ఛన్నవేషముగ సంచరించుచు నవి యెల్లఁ గనిపెట్టి వారల శిక్షయొనర్పవలెను

బుద్ధిసా :— చిత్తము.

కాళిదా :— [ముందునకువచ్చి తనలో] ఈతఁడు ధర్మపరుఁడును పరనారీ సహోదరుఁడునగుటచే నాకవుల ప్రేరణచే నామీఁద నాగ్రహముఁజెందెను ఇందు నేను గుణమును గ్రహింపవలసినదిగాని యీతనిపైఁ గోపించుట తగదు. కాని యిప్పటికి వెళ్లిపోయి సమయోచితముగా నీతని

కంగించి నన్ను మాషించినందులకుఁ బశ్చాత్తాప పడునట్లును నీకొండెములు చెప్పు కవులకుఁ బరాభవమును జేసెదను.
[వెడలిపోవును]

భోజ :— బుద్ధిసాగరా ! ప్రతిదినము కాళిదాసకవియు నేను నొక విధమున శ్లోకపాదములఁగొని శేషాంతరముల నావిలాసవతి యింటికేగుచు ఆపె యింటికి నవలావణ్య సంపన్నురా లను మనశ్చమత్కృతియునగు కొరకొల యప్పుడే వచ్చి న ఆపెయందు పీరవతివ్రతాలక్షణములు పొడకట్టి న. ఈనవిశ్వష్ఠయము మాన్పను మాత్రి మాపెయందే ని వినట్లు నాం చేశాపెట్టితిని. అదియే యీయనర్థమునకు మూలకారణమై యుండవచ్చును.

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా ! బలవానిందిద్రియగ్రామో విద్వాంస మపికర్షతి యనుమాట తమకుఁ దెలియనిది కాదు. కాని తమయింతని కొంచెము శాంతివహించినఁ జాలబాగుగ నుండె డిని. ఆయన సంభావనీయ మాహాత్మ్యము గలవాఁడు సుమా !

భోజ :— అదియుండనిమ్ము. వర్ణాశ్రమధర్మములను కులస్త్రీల పాతివ్రత్యమును గాపాడుట రాజులకుఁ గర్తవ్యమైయున్నది కావునఁ గాళిదాసునకుఁ దెలియకుండ నాపతివ్రతను గొని వచ్చి మా భవనమునందే యాపెమానరక్షణమునకుఁ దగిన ప్రత్యేకవసతు నేర్పాటులఁగావించి యాపెనందు భద్రపరచు దము. తరువాత నావకాశముగా నాపెవిషయమై విచారింతము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము.

(నిష్క్రమింతురు)

వేషమును మున్నింగ్రహించెదను. తెలవారగానే నా గోపురకూటం బునకు వచ్చెదను.

భోజ :— మంచిది. (పరివారముతో మంత్రియు బోవును]

కాళిదా :— ఇక్కడికి రాజవనియైనది. ఇంక బాణమయూరాదికవుల పని పట్టవలెను. వీరికి నాపై నసూయ దినదినాభివృద్ధి యగుచున్నట్లున్నది. నృపునితో నాపైఁ గొండెములు చెప్పి నన్నవమాన పఱచవలెనని వీరాలోచించుచున్నట్లుగా నాకుఁ దెలియవచ్చినది. కొన్ని యనుభవములవలన నవి కాని వారిప్రయత్నములు నిష్ఫలములయ్యెను. దీనికి నాపై నేవిధముగానైనఁ గోపమును బుట్టింపవలెనని వ్యభిచారదోషమును నాపై నారోపించిరి. కాని దానివల్లను వారికోర్కె నెఱవేఱలేదు. నేను బ్రాహ్మణుఁడనయ్యును మద్యమాంసముల భక్షించుచున్నాఁడనని రాజునకెఱిఁగించి రుజువు చేసెదమని చెప్పినట్లు నాయాప్తుఁడొకఁడు నాకెఱిఁగించెను. అదిగో వారీమార్గముననే వచ్చుచున్నట్లున్నది. కావున వారు చూచుచుండఁగనే యొకమత్స్యమునుగొని తీసికొని పోయెదను. వారేమిచేయుదురో చూచెదను. (అని యొక మత్స్యమునుగొని వారు చూచినమీఁదఁ జంకనిడికొనును.)

[బాణమయూరాదికవులు ప్రవేశింతురు]

మయూ :— బాణకవీ! సూర్యప్రకాశమునందు, నక్షత్రములగాన్పింపనట్లు, కాళిదాసప్రాబల్యమున మనపాండిత్యము గణనకువచ్చు నవకాశమే కలుగుటలేదు. ఎగగ్గనుండి పోవుదమన్న మనలఁజేపట్టురాజులెవ్వరు లేరు. ఈ కాళిదాసుఁడనువ్యాధి మనకుఁ దప్పుటెట్లు ?

బాణ :— ఏమిచేయుదము ? ఎట్టులైనను రాజునకు గాళిదాసునకును మనోవైకల్యమును బుట్టింపఁ బ్రయత్నించి విఫలమనోరథులమైతిమి. ఇంక నేర్పైన నుపాయము చెప్పవలయును.

మయూ :— నిజము. (ముందునకుఁజూచి) ఓహో! అదెనఁ జూడుము. (మెల్లఁగా) కాళిదాసుఁడు మత్స్యముఁగొని వచ్చుచున్నాఁడు.

బాణ :— (చూచి) మనకు జాల మంచిసమయము చిక్కినది. కాళిదాసుఁడు మత్స్యమాంసముల భక్షించునని మనము రాజునకుఁ గొండెములు చెప్పియుంటిమిగదా. దాని నిప్పుడు ప్రత్యక్షముఁజూపుటకు మిగుల ననుకూలముగానున్నది. దీనిచే రాజునకు నిశ్చయముగా వీనిపై నసహ్యము గల్గితీరును. (ముందునకుఁజూచి) కాళిదాసకవివర్యునకు నమస్కారము.

కాళిదా :— శుభమగుగాక! ఇదేమి మీరంతటిట్లువచ్చుచున్నారు? (మత్స్యమును జంకలోఁ బెట్టుకొని సేలువ కప్పుకొనును.)

బాణ :— నేఁడు మిమ్ముసభలోఁ దూలనాడినందులకెంతయు వగచుచు రాజుగారు మిమ్మొకసారి తక్షణము గొనిరావలసినదిగా మమ్మంపినారు. గావున దయచేయఁగోరుచున్నాము.

కాళిదా :— (ఆత్మ) వట్టిది. రాజిప్పుడేకదా పోయెను. నేనూహించినట్లే వీరున్న భోజునిసమీపమునకుఁ దీసికొనివెళ్లవలెనని ప్రయత్నించుచున్నట్లున్నది. కానిమ్ము నాకును మంచిసమయమే చిక్కినది. (ప్రకాశము) ఏమి రాజు కబురంపెనా? మంచిదట్లైన వచ్చెద. నడువుఁడు.

బాణ :— [మయూరునిఁజూచి చెవిలో] మయూరకవీ! మొదట నీవుపోయి మహారాజునకీసంగతి వివరముగాఁ జెప్పుము. నేనిట్లే మత్స్యసహితముగా నీతని గొనివచ్చెదను.

మయూ :— అట్లే కానిమ్ము (వెళ్లును)

బాణ :— (ఆత్మ) ఈతఁడు చంకలోనున్న మత్స్యమును దీసి పాఱవేయుట కవకాశము లేకుండ నితని వెంటనే యుండి భోజునియొద్దకుఁ గొనిపోయెదను. (అందఱు పోవుదురు)

రంగము. 8

(రాజు, బుద్ధిసాగరుఁడు, మయూరకవి, కూర్చుండియుందురు)

భోజ :— మయూరకవీ! కాళిదాసుఁడు కుత్స్యముగఁ గొనిపోవు చుండఁగా నీవు చూచితివా?

మయూ :— రాజేంద్రా! తమతో సన్నుతము లాడుదునా! మేమందఱమును జూచితిమి. అతఁడు వచ్చినచోఁ దగు ప్రత్యుత్తరమగును

(కాళిదాస బాణకవి ప్రభృతులు ప్రవేశింతురు)

భోజ :— ఎల్లరకు నమస్కారము.

అందఱు :— విజయీభవ!

భోజ :— (కాళిదాసునిజూచి) కక్షే కింతవ?

[చంకలో నున్నదేమి?]

కాళిదా :— పుస్తకమ్

[పుస్తకము]

భోజ :— కిముదకం?

[కారుచున్న నీరేమి?]

కాళిదా :— కావ్యార్థ సారోదకం

[కావ్యసారముతో నీరు]

భోజ :— గంధః కిం?

[వాసనయేమి?]

కాళిదా :— రఘురామ రావణ మహాసంగ్రామ రంగోద్భవః

[అందులో వివరించిన రామరావణ మహాసంగ్రామమందలి రక్తము పొంద

భోజ :— కింపుచ్ఛః ?

[తోకవలె నున్నదేమి ?]

కాళిదా :— నవరాగపత్రి లిఖితం

[క్రొత్త తాటియాకులతో వ్రాసిన పుస్తకము]

భోజ :— కింపుస్తకం పోకవే ?

[ఓకవీ అదేమి పుస్తకము ?]

కాళిదా :— రాజన్ భూసుర దైవతైక్యపఠితం రామాయణం పుస్తకం

[బ్రాహ్మణులును దేవతలును - ప్రతిదినము పఠించునట్టి రామాయణపుస్తకము]

భోజ :— ఏది తీయుము. చూచెదము.

కాళిదా :— (పైనఁగప్పిన నీలువస్త్రము తీయఁగాఁ జంకలోనుండి రామాయణపుస్తకము జారిపడును. భోజరాజును మిగిలిన వారందఱు కాళిదాసుని పాదములపైఁబడుదురు]

భోజ :— పూజనీయుఁడవగు కాళిదాస కవిచంద్రమా! నా యపరాధమును మన్నింపుము. నీమహిమ నెఱుంగక యీకవుల మాటలనమ్మి నిన్నుఁ దిగి పరీక్షించి నేనవివేకినైతిని. నీవు దైవాంశసంభూతుఁడవు.

బాణ మయూ రాది కవులు :— మహానుభావుఁడవైన యోకాళిదాస కవిసార్వభౌమా! నీమహిమ నెఱుంగక మేము నర్సిన యపరాధములన్నియు క్షమింపుము.

భోజ :— (ఆత్మ) ఈకవుల మాటలునమ్మి నేనవమానమొందితిని వీరు పరస్పరాసూయాపరులని స్పష్టమైనది వీరెల్లరును స్వప్రయోజనముకై నన్నాశ్రయించిరే కాని నా యభ్యుదయమునకును కీర్తికిని వన్నె దెచ్చునట్లగపడలేదు. నాయనంతరము వీరు కృతజ్ఞతతో నొక చరమ శ్లోకమేని చెప్పెదరని తోఁచదు కాళిదాసుఁడు మహానుభావుఁడు భవిష్యద్విషయముల నూహించి చెప్పఁగలఁడు. కావున వీనిచే నాచరమశ్లోకమును జెప్పించి మనసార వినియెద.

(కాళిదాసుని జూచి) కవిచంద్రమా! నాచరమశ్లోకమును నీనోటి నుండి వినవలయునని కుతూహలపడుచున్నాను. కాని దయచేసి వచింపుము

కాళిదా:— (ఆశ్చర్యముతో) రాజేంద్రా! రాజసేవ మిగులఁగష్టము. నీవు మహాపండితుఁడవనియు రసికాగ్రణివనియు నీయాస్థానమునఁ జేరితిని. కాని నీవీకవుల కృత్రిమోపదేశమున ననేకవిధములఁ బరీక్షించి యవమానపఱుప సాహసించితివి. బ్రాహ్మణుఁడనైన నేను మత్స్యమాంసముల భక్షింతునని వీరు నీకుఁ జెప్పినది యటుండనిమ్ము నీవామాటలు నమ్ముట న్యాయమా? ఇది తెలిసికొనియే వీరియోగ్యతలు బయటఁ బెట్టుటకు నేఁదుద్దేశ్యపూర్వకముగా, మత్స్యమును గొని వచ్చినమాట నిజము. కాని మహాకాళిమహిమచే నేను వచించినట్లుగా నది రామాయణపుస్తకమైనది. కేవల పండితమాత్రుఁడై వీరికంటె శక్తివంతుఁడెవఁడేని యున్నచో వానిని వీరలూరక విడుతురా? వానికి నీవలన నెంతపరాభవమైనను, జేయించెడివారు. నన్ను మీ యొద్దనుండి తప్పింపవలెనని వీరుచేసిన ప్రయత్నములకెల్ల నీవు సాయ మొనర్చితివి. ఇప్పుడు నీవు జీవించియుండఁగనే యమంగళమునెంచి నీపైఁ జరమశ్లోకమును వచింపవలసినదని నాకాజ్ఞాపించుచున్నావు. మీయాశ్రితుఁడనగుటచే, మీయాజ్ఞా ప్రకారము నడుచుకొనకున్నచో మీకాగ్రహము గలుగ వచ్చును. కాని మీరు జీవించియుండఁగనే మీపైఁ జరమ శ్లోకమును జెప్పునంతటి విశ్వాసహీనుఁడను కాను. కావున మీసేవనైన మానుకొనిపోవుదునుగాని మీకోర్కె మనసులోనైన భావింపను. ఇదే నేవెడలిపోయెదను. (అనిపోవును)

భోజ.— మిత్రమా! కాళిదాసా! కోపమువలదు. పోవలదు. పోవలదు. (ముందునకువచ్చిచూచి, అయ్యో! వెడలిపోయెనే.

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా! కాళిదాసుఁడు మహాతపస్వి. సమస్త
మంత్ర తంత్ర యోగసిద్ధుల నెఱింగినవాఁడు. అతఁడెచ్చ
టికిఁబోవునను సన్మానము జరుగును. అతని విషయమై
మనమింతగాఁ బరీక్షింపఁదగదు

భోజ :— నిజము! అతఁడు మహాశయుఁడు. అసూయాపరులగు
నీకవులమాటలువిని నాయమూల్యరత్నమును బోఁగొట్టు
కొంటిని. తిరిగి నాకది యెట్లుదొరకును.

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా! అతని మనస్సునకుఁ గొంచెము నొప్పి
గల్గినట్లున్నది. అయినను మీయందుఁ బరమవిశ్వాసము
గలవాఁడు. కోపము శాంతించినమీఁదట నాతని మీసమీప
మునకుఁ గొనివచ్చెదను

భోజ :— అట్లనేచేయుము.

కంచుకి :— రాజేంద్రా! జయము గాఁగాక. కవిరాక్షసుఁడను
మహాశయుఁడొకఁడు దేవ యాజ్ఞకై వేచియున్నాఁడు.

భోజ :— సవినయముగఁగొనిరమ్ము.

కంచుకి :— చిత్తము (అని కవిరాక్షసునితో వచ్చును)

భోజ :— పూజ్యులకు నమస్కారము. ఈయాసనమలంకరింపుఁడు.

కవిరాక్ష :— విజయీభవ! (కూర్చుండి)

చం॥ నలువ భవప్రియాస్యము నొ ♦ నర్చిన మీఁదటఁ దన్నిరస్తమా
లువపరమాణువుల్ గొని న ♦ భంబున నెల్గెలు చండభానునిన్
జలనిధిలోఁ గడంగెడు కృ ♦ శానుని నిందుని చేతి వజ్రమున్
సలిపె సుమా విచిత్రముగ ♦ సత్కవి పండితమండిత ప్రభూ॥

భోజ :— కవీంద్రమా! మీపాండిత్యము, రసికత్వము, మిగుల
నాశ్చర్యముగానున్నవి. (బుద్ధిసాగరునిజూచి) మంత్రీ!
పూజ్యులగువీరికిఁ బదివేలసువర్ణముల బహుమతిగానిమ్ము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము.

కవిరాజు :— రాజా, నీవదివేల సువర్ణములెవరికిగావలెను? నేనిచ్చెదమన్నాను పూర్తిచేయువారికి, నేనే పదివేలసువర్ణముల నిచ్చెదను, సకలరాజాస్థానములం దిరిగితినిగాని నాసమస్యను, సరిగం బూరించువారు లేరైరి. కాని నీవు సరస్వత్యవతారమ వనియు, నీ యాస్థానమందుండువారు మహాకవులనియు పెద్దలనేకులు చెప్ప వింటిని గాన, నీయాస్థానకవు లెవరేని పూరింతురేమో చూచెదంగాక యని యిటవచ్చితి.

భోజ :— కవీంద్రమా! సమస్యను దెలుపంగోరుచున్నాను.

కవిరాజు — "కుసుమే కుసుమోత్పత్తిః శ్రూయతే నచదృశ్యతే" దీనిని నాయుద్దేశమునను సరించి పూర్తిచేయవలెను ఇది సరిగాంబూర్తిసేయువారికిం బదివేల సువర్ణములిచ్చి నేను వారికి శరణాగతుండ నగుదును. లేనిచో వారు నాకు శరణాగతులై తామిదివఱకుం బొందిన బిరుదాలన్నియు నాకు సమర్పింప వలెను

బాణకవి :— (ఆత్మ) ఆహా! మహాకఠినపరీక్షయే.

భవభూతి :— బాణకవీ! యీసమస్య "పుష్పమునందుం బుష్పము పుట్టినది. ఇదివఱకు వినలేదు కనలే" దను నర్థమును దెలుపుచున్నది. ఇందలి భావమేదియో స్ఫురించుటలేదు. తొందరపడి పూర్తిచేసితిమేని యతని భావమునను సరించియుండనిచో పరిహసించును. కావున, నాల్గుదినముల వ్యవధి నడుగుదము.

బాణకవి :— ఔను మంచియాలోచన చెప్పితివి. (రాజునుజూచి) రాజేంద్రా! నాల్గుదినములు వ్యవధియొసంగిచో గవి వ్యాశయమును గ్రహించి దీనిని బూర్తిచేయుదును.

కవిరా .— నాల్గురోజులా! (ఆత్మ) నాల్గుమాసములిచ్చినను బూరింపంగలరా! చూతము. నాయుపాసనాబలముచే,

పరస్వతిని నిర్బంధించి, వీరికి వాగ్బంధనము నొర్చెదను- (వి)
అటులనే కానిండు- నేఁటి కైరవవదనమున నేను దిరిగివచ్చెదను-
నాఁడు నాకు త్తరమును జెప్పవలెను.

భోజ :— సరియే. (కవిరాక్షసుఁడు వెడలిపోవును) అహా!
యిట్టిసమయములోఁ గాళిదాసుఁడు లేకపోయెనుగదా.
అతఁడుండినచో నీకవిరాక్షసుని లక్ష్యమునేయునా? పెద్దలచేఁ
బొగడ్తగనిన నాయాస్థానము నేఁటితోఁ బరువుపోఁ
గొట్టుకొనవలసివచ్చెనే?

మ॥ కుకవుల్ గొంగ జనాయముచే బలు కువాక్యౌఘ్యల్ వమ్మియున్మిత్రుఁదిగ్
మకవిన్ బంధితవర్యు మాయుః ♦ సభాశోభాయమానాధ్యున
త్యకలంకోజ్జ్వలునిన్ బరేంగితుని ♦ మాహాత్మ్యైక సంపన్నునే
నకటా! యెంతటి మందబుద్ధినయి యన్యాయంబుగా వీడితిన్॥

ఛీ. ఛీ! కవులారా! మహానుభావుఁడైన కాళిదాసుని
దూషించినందులకుఁ దగిన ఫలము వెంటనే కల్గినది. నిజముగా
వ్యవధిలోపలఁ గవిహృదయమును గ్రహించి సమస్యను
బూర్తిచేసి మీమర్యాదను గాపాడుకొనెదరా?

భవభూతి :— రాజేంద్రా! మేమెల్లరము కవిమాత్రులముకాని
కాళిదాసుఁడు మహనీయుఁడగు వరప్రసాది. పరేంగితముల
నెఱిఁగి కవితఁ జెప్పుట యాతనికిమాత్రమేసాధ్యము. కాని
మేము ప్రయత్నించి చెప్పినఁ గవిరాక్షసుని మెప్పింపఁజాల
మేమోయని శంకించుచున్నారము.

భోజ :—అయ్యో! మీరలింతటి వారలే కదా! ఇప్పుడేమి సేయుదును?

బుద్ధిసా :— రాజేంద్రా! యీసమస్యను, గవిహృదయము నెఱిఁగి
పూర్తిసేయువారికి గొప్పబహుమానమీయఁబడునని చాటిం
చినచోఁ గాళిదాసెక్కడనున్నను దానిని వినినతోడనే పూర్తి
చేసితీరును. అప్పుడాతఁడున్నతావు నెఱింగి యాతని బ్రార్థించి
తీసికొనివత్తము.

భోజ :— నిజము. అటులనే చేయుము. దీనిని బూర్తిచేయువారికిఁ బదికోట్ల సువర్ణములీయఁబడునని చాటింపఁజేయుము. తరువాతఁ జూతము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము. [నిష్క్రమింతురు]

రంగము. 4.

భోజరాజసభ.

భోజ :— బుద్ధిసాగరా! కాళిదాసుని గుఱించిన యాసాధ్వీమణి యెందున్నది.

బుద్ధిసా :— తమరాజ్ఞయిచ్చినవెంటనే, కాళిదాసునకుఁ దెలియకుండ రాజమార్గమునఁ గొనివచ్చి తగు సపర్యలతో నందుంచితిని.

భోజ :— ఆసాధ్వీమణి యిష్టార్థసిద్ధియో యింతవఱకును విచారింతమనిన, నాపె యేమనుకొనునోయని యూరకుంటిని, ఆమెను బిలిపింపుము. విచారింతము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము. (అనిపోయి మధురవాణితో వచ్చును)
మధురవాణి :— (వచ్చి దూరముగాఁ దండంబిడి నిలుచుండును)

భో :— ఓపతివ్రతాశిరోమణీ! నీవీనగరమున కనాథవలెవచ్చిన విషయము మాకుఁ దెలిసినది. కాని మిగిలిన విషయము లేమియు మాకుఁ దెలియవు. సంశయము లేనిచో, నీయిష్టార్థము నెఱిఁగించిన దానిని సాధ్యమైనంతవఱకు నెఱవేర్చెద

మధురవాణి.— రాజేంద్రా! నాయందుగల [illegible] నా [illegible], వచ్చిన యవాంతరము [illegible] జేయవలెను

భోజ :— మానినీమణీ! నీకాలమును గడుపుచున్నావా?

మధురవాణి.— తపోమహిమలోనే యున్నట్లుగా విన్నాను

భోజ.— ఓహో! మాతెండ్రెవరో తెలుపగోరుచున్నాను.

మధురవాణి.— రాజేంద్రా! నా కావ్యప్రసాదము మీకత్యంత తాపుడుగానున్న కవిని ప్రభావము

భోజ :— ఏమేమీ! కాళిదాసుడా?

మధురవాణి.— నిజము, ఆమహానుభావుఁడే.

భోజ.— బాగున్నది, (ఆత్మ) ఇతని నిజముగ యుండునా?

(ప్రకాశము) కాంతామణీ! ఆతఁడు నిన్ను వివాహమాడెనా?

మధురవాణి — రాజేంద్రా! నిండుసభలో అగ్నిసాక్షికముగ నాజనకుఁడు నన్నాతనికి ధారవోసెను

భోజ :— ఇది మిగుల నాశ్చర్యకరమైన విషయము నారీశిరోమణీ! నీవృత్తాంతమంతను వివరముగాఁ దెలిసికొనఁ గుతూహల పడుచున్నాము.

మధురవాణి.— రాజేంద్రా! వివరముగా దెలుపుదును, రహస్యముగానుంచి నాప్రార్థననెఱవేర్తుమని, వాగ్దానమిచ్చినచో సర్వముఁ దెల్పెద.

భోజ :— నీకు భయమువలదు. నీయభిమతము నెఱవేర్చెద. సర్వముఁదెల్పుము.

మధురవాణి :— నేను దేశోవతీనగరాధిపుఁడగు విజయవర్మ మహారాజుగారి కుమార్తెను. నానిజనామము విద్యాధరి మంత్రి

యుకు సుకుమారియుఁడు తన పుత్త్రిని నేను బరణాయమూఁకు లేదు మాత్స్వర్గము నన్ను మానవస్త్రీ పామరుఁడగు గొల్లవానినొంది, మహావిద్వాంసుని నిచ్చి నాకు వరునిగాఁ దెగిన పెండ్లి చేసెను. ఏకాంతమునందు నా వృత్తాంతమును నేను గ్రహించి నాయకునకు దేవతయగు మహాకాళికి మ్రొక్కిన నా పై యాతని సాక్షాత్కృప, నమ్మతీజముల వ్రాసను అంతరమాతని పూర్వవృత్తాంతము విచారింప, నాతఁడు మహా విద్వాంసుఁడనియు, గురుశాపమున గొల్లలలోఁ దిరుగుచుండెననియు దెలిసికొంటని, కాని గొల్లయై పెండ్లియాడినయాపెను, శాపవిమోచనమునకు దాను బ్రాహ్మణుఁడగుటచేఁ జిన్నఁగాఁ బరిగ్రహింపఁజాలనని తిరస్కరించి వెడలిపోయెను.

బుద్ధిసా.—రాజేంద్రా! కాళిదాసుఁడెంతటిచతురుఁడో తెలిసినదా?

భోజ.—నిజము, నేను మోసపోయితిని.

మధురవాణి.—అప్పుడు నేను మావృత్తాంతమును రహస్యముగా నొక కాగితముపై వ్రాసి, నాతఁడిరిందునటుగాఁ బెట్టి, యూరివాధవమును సహింపఁజాలక, యొరులెఱుఁగకుండ నొంటరిగావచ్చి మానరక్షణకై పురుషవేషమును దాల్చి నా ప్రాణవల్లభుని వెదకుచు నిక్కడికి వచ్చితిని. విలాసవతిచే, నాతనివృత్తాంతము నెఱింగి యాతఁడాపె యింటికి వచ్చు మార్గమును బన్నితిని.

బుద్ధిసా.—లేకపోయిన, వేశ్యాగృహమున కామహనీయుఁడు పోవుటయు నెట్టిది?

మధురవాణి.—కాని మహాకాళిమహిమచే నింతవఱకు. నానిజస్థితి యీతనికిఁ దెలియలేదు. తెలిసినచోఁ దిరిగి నన్నుఁ దిరస్కరించి పోవునేమోయని భయపడుచున్నదాన.

భోజ :— (ఆశ్చర్యముతో) ఆహా! నిజము. ఇది యగ్రాహ్య వస్తువైనదో మహానుభావుని మనస్సు చలిపకుండెడిది. కాని యాతని యర్థశరీరమగుటచేతనే యాతని గారీతి నాక ద్రోహముఁ జేసినది అయ్యో! తెలియక యాతని నిందించి పాపి నైతిని ఛీ! ఛీ! నేను విషయము మొదట విచారింపక యవివేకి నైతినిగదా! (ఆలోచించి) ఏమైన యీకథ యంతయు నాకున్నట్లు? స్వకార్యసాధనమునకై స్త్రీలెట్టి యద్భుతచరిత్రలనైనఁ గల్పింపఁగలరు.

కంచుకి :— రాజేంద్రా! జయము ఘనగాక! తేజోవతీనగరాధీశు న్నుండి చారుఁడొక కమ్మను గొనివచ్చినాఁడు.

భోజ :— ఓహో! మంచిసమయమున వచ్చెను. (ప్రకాశము) ప్రవేశముగఁ గొనిరమ్ము.

చారుడు :— (ప్రవేశించి కమ్మనిచ్చును.)

బుద్ధిసా :— [కమ్మను జదివి] రాజా! తమకిప్పుడు కలిగిన సంశ యము నివారణకాఁగలదు కానఁ దామే యవలోకింపఁ గోరుచున్నాను. (కమ్మనిచ్చును)

భోజ :— (చదివికొని) ఆహా! ఈమె శాస్త్రపారంగతురాలఁట. మనమిప్పుడు ఇచ్చుదానికిని, నిందవారియుబడెడు దానికిని వ్యాఖ్యాన మావశ్యకము లేదు మాంద్యము [ఉత్తరమును పరికించి తెలుసుకొంచి] బుద్ధిసాగరా! కుత్సితుండైన మంత్రియు వానికుమారుఁడు నేమైరో వింటివా? తమ దుర్మార్గమును గ్రహించి శిక్షించుదుమను తలంపున వారిద్దరును నాఁటి రాత్రియే పరరాజుకొలువున కేగిరఁట వీరి వృత్తాంతము నంతయు నెఱింగి యిట్టి నిర్భాగ్యుల మంతులు నైన నిట్టు లనే మొనగించెగాని వారల నిర్భాగ్యము ... దోయించెనట

బుద్ధిసా:— రాజా! పరులకౌటులకుఁ దలంచినవాఁడు కాఁజెడకమానునా!

భోద:— ఆదంపతులను వెదకి తెచ్చినవారికిఁ దన యర్ధరాజ్యము నిచ్చెదనని విజయవర్మరాజు వ్రాసినాఁడు మనము వెదకి తెచ్చి యాయర్ధరాజ్యమును నీదంపతులకే యొసంగుదము. అయినఁ గాళిదాసుఁడు దొరకవలెనుగదా

బుద్ధిసా:— ఆతఁడేకశిలానగరమున కేగినట్లిప్పుడే చారులవలనఁ దెలియవచ్చినది

భోద.— మంచిది. ఇంక నాతని నెల్లవను గొనిరావచ్చును. మా ముందు విజయవర్మనృపాలునకు దంపతు లిరువురు సుఖముగా నున్నారని కమ్మ వ్రాసిపంపుదము మిగిలిన విషయములు సావకాశముగఁ దెలియఁజేయవచ్చును

బుద్ధిసా— చిత్తము [అని లేఖవ్రాసిపంపును]

భోద.—

మ॥ తరుణీరత్నమ ! శ్లాఘనీయమగు నీ ◆ ధైర్యంబమోఘంబు నీ
స్థిరచిత్తంబును బుద్ధిసామర్థ్యమును బా ◆ తివ్రత్యమాహాత్మ్యముల్
బరికింపన్ గన నిల్చు నెప్పుడు శుభముల్ ◆ ప్రాపించు నీకింక నీ
వరుసన్ గూర్చెద శాంతచిత్తవగుమా ◆ ప్రాజ్ఞైక విద్యాధరీ ॥

మఱియు

తే॥ గీ॥ కీర్తి యొకసారి కొఱపిడి ◆ రాత్ర పగిది
పతిజల నిత్యవిభావంబు ◆ బయలుపరచు
వహ్ని మలములకాలిన ◆ పసిడి కెందు
కాంతులంతకంతకు హెచ్చు ◆ గల్గునట్లు ॥

నీపడిన కష్టములే నీసుగుణపుంజములు బయలుపరచెను. నీవు నిశ్చింతగా సంతోషపురమునందుండుము.

మధురవాణి :— చిత్తము (అని వెళ్లును)

కంచుకి :— రాజేంద్రా ! మధురవాణి గారి విలాసవతియను వేశ్య తమ దర్శనమునకై వచ్చినది

భోజ :— (ఆశ్చర్యము) వేశ్యయా ! ఏకార్యమునకై యుండును ? [ప్రవేశపెట్టుము] తీసికొని రమ్ము

విలా.— ప్రవేశించి మహారాజా ! శుభమస్తు కాళిదాసునిచే పూర్తిచేయబడిన సమస్య తెచ్చితిని. కాని మధురవాణి యనగరము నచ్చే యున్నదని చెప్ప నాతడింతదేయుండి నాకు బయటకు బెట్టునను లాగున నా యొక్క శృంగారమునకు బోయె ని యుంచినవారు కాళిదాసుడు నిరాకరించి యేక శృంగారమునకు వెళ్లిపోయెను. కావున కీర్తి సీసమస్యను భోజునకు వినిపించి బహుమతి పడయగలను (ముందర కు వచ్చి) దేవా ! నమస్కారము.

భోజ — ఏమది ?

విలా — తాను ఇచ్చిన సమస్యను పూర్తిచేసితిని.

భోజ — సరే ? సమస్యను పూర్తిచేసితివా ? ఏదీ చూతము

విలా.— (వ్రాసిన కాగితమునిచ్చి) చిత్తగించవలెను.

భోజ — (చదివి) శ్లో॥ కుసుమే కుసుమోత్పత్తిః
శ్రూయతే నచదృశ్యతే
బాలే తవ ముఖాంభోజే
దృష్ట మిందీవర ద్వయం ॥

ఆహా ! ఏమి హృద్యభావము. బాలా ! నీముఖమనియెడి పద్మమునందు కన్నులనియెడి కలువపూవుల జత యున్నదియనిగదా దీనిభావము. ఈపె

యొంత విద్యావతియైనను బాణుఁడు భవభూతి మొదలగు వారలు పూర్తిచేయఁజాలని యీసమస్య నింత చమత్కారముగాఁ బూర్తిచేయునా? ఇదియే కవిభావమై యుండును. కాని యి క గాంభీయుని సాబోధించియున్నట్టే యరుణుఁ గవఁడో ... రచించియున్నట్లున్నది, (ఆలోచించి) ఒకవేళఁ గాళిదాసుఁడిప్పు డింటనుండి కవిని పూర్తిచేసి పంపెనా? ప్రమోదము గానీయుము. సమస్యమాత్రము పూర్తియైనది. ఇది కవిరాక్షసునకుఁ జూపి యనంతరము కాళిదాసుని వెదకెదను.

కవిరా.— (చదివి) కాళిదాసా! సమస్య పూర్తియైనదా?

భోజ.— కవివర్యా! ఇదిగో మారాజధానిలోని యీవేశ్య పూర్తిచేసినది. (అని కాగితము నిచ్చును)

కవిరా.— (చదువుచు) ఏమేమి! యీవేశ్యయా పూర్తిచేసినది? ఛీ! నేను నమ్మఁజాలను. దీనికే యింత శక్తి గలదా? (కాగితము నిట్లు చదివి)

శ్లో॥ కుసుమే కుసుమోత్పత్తిః
శ్రూయతే నచదృశ్యతే
బాలే తవ ముఖాంభోజే
దృశ్యమిందీవరద్వయం॥

ఇది యేమి యాభావము. ఈసమస్యను బహుసంగత మొనరిచి యింత లలితముగా పూర్తిచేయుటకు దేహాంతరము మొనర్చి జీవించు ... (ఆశ్చర్య) కాళిదాసుఁడు దీనియింటికి వెళ్ళుచే రాజుచే నిందింపఁబడి వెళ్ళిపోయినట్లుగా వింటిని. (ఆలోచించి) కావున నిది నిక్కముగా మహాను భావుఁడగు కాళిదాసుని ప్రయోగమై యుండును. ఇది యన్యుల మాట కాదు నిశ్చయము. కావున నీయని బరీక్ష చేయవలెను.

విలా :— సరిసరి. కాళిదాసుడిక్కడను. ఆ [illegible] వేషముంగనే

కవిరా :— [illegible] ([illegible]) [illegible] కాళిదాసు [illegible]

విలా :— [illegible] కాళిదాసుడను నాయింట నెట్లుంచను?

భోజ :— కవిరాజా! కాళిదాసు [illegible] మంత్రిశిలాగారమున కేగినట్లు వర్తమానము వచ్చెను.

కవిరా :— ఈ సమస్యను పూర్తిచేసి యీ [illegible] యెవ్వరెళ్లగూడదు. అదిగాక కాళిదాసకవి ఎవరింటో యెఱుంగనని చెప్పి యిప్పుడు వారినుండి వెళ్లిన కాళిదాసుడు నాయింట నెట్లుండునని చెప్పుచున్నది. ముందుగనిది పరీక్షింపవలెను.

భోజ :— ఇప్పుడేమిచేయుదుము (యోచించి) ఒకవిధముగా నిదియు మంచిదే. ఇప్పుడు నే నీశిలాగారమునకు మారువేషమున వెళ్లి కాళిదాసునిగాంచి యాతనిచే నాపురమశ్లోకము జెప్పించుటకు మంచి సమయము దొరికినది. (మంత్రిని జూచి ప్రత్యేకముగ) బుద్ధిసాగరా! ఎప్పుడు తనయింటి వేశ్య యిల్లు పరీక్షచేసి యుండక కాళిదాసుడుండునేమో తెలిసికొనిరమ్ము. అంతవఱకు వేశ్యను మంత్రివాడిలో నుండునట్లేర్పాటుచేసి నిజము తెలిసినమీదట నీపెకు దగినమర్యాద చేయుదము.

బుద్ధిసా :— చిత్తము. (వేశ్యతో నిష్క్రమించును)

భోజ :— పూజ్యులారా! మనమును బోవుదమురండు.

(నిష్క్రమింతురు)

శ్రీ మహాకవి కాళిదాసు [illegible]

నాటకము

సప్తమాంకము.

రంగము.

(ఏకశిలానగర ప్రాంతము)

[యోగివేషమున భోజరాజు ప్రవేశించుట]

యోగి :—

మ॥ జనముల్ గుర్తుపట్టకుండుటకునై ♦ సన్న్యాసరూపంబు గై
కొని యీ యేకశిలాపురి [illegible] ♦ [illegible] సకధుర్యుండ
న్ననుమానించునొ? యేమొ? నిక్కముగ నే ♦ నా కాళిదాసుండ న
న్ననుమానింపకయుండుఁగాత [illegible] ♦ [illegible] సర్వవిద్యాం[illegible]॥

ప్రతిదినమును సంధ్యాకాలమునందు కాళిదాసుఁడు కాళికాదేవి దర్శనమునకై వెళ్లుచుండుట నిశ్చయముగదా. ఇదే సంధ్యాసమయమైనది కావున నీమెడఁ గనఁబడు సన్న కాళికాలయమున కాతఁడు రావచ్చును. అచ్చటనే యాతనిఁ గలిసికొని మాటాడెదను. ([illegible] మందిరమునకుఁ బోవును)

కాళిదా :— (ప్రవేశించి తనలో) భోజభూపాలుఁడు నావలనఁ జరమశ్లోకమును జెప్పింపఁబూనుటచే నమంగళమును జెప్పఁగూడదని నేనాతని విడిచిరావలసివచ్చెను. ఇట్టి రసికశిరో

మణియగు ప్రభుని నేనెందును జూడలేదు. చరమశ్లోకవిచార మాతఁడు వినవకుంటచేఁ గోపమును నటించి యాతని విడిచి యీయేకశిలానగరమునకువచ్చితిని. ఆతని పాండిత్యము రసికతయును, స్మరించుకొనినచో నాతని దర్శనభాగ్య మెప్పుడబ్బునాయని యాతురపడుచుందును. ప్రాణతుల్యుఁడగు నాతని విడిచినదినములు యుగములుగానున్నవి కానిమ్ము! తిరిగి ధారానగరమునకుఁబోయి చరమశ్లోకమునుజెప్పెదను, ఏమిసేయుదును? (ముందునకుఁజూచి) ఓహో! యెవరో పరివ్రాజకుఁడరుదెంచుచున్నాఁడు. (ముందునకువచ్చి) పూజ్యులకు నమస్కారము

పరివ్రాజకుఁడు :— కల్యాణమస్తు!

కాళిదా :— స్వామీ! తామెవరు? ఎందుండివచ్చుచున్నారు?

పరివ్రా :— (ఆత్మ) ఆహా! ఈతఁడే మహనీయుఁడగు కాళిదాసుఁడు. ఇప్పటికిఁగదా యీతనిదర్శనము తిరిగి దొరకినది. (ప్రకాశముగా) అయ్యా!

శా॥ కాశీక్షేత్రమునన్ గయాపురిఁ బ్రయా♦గన్ శ్రీహరిద్వారమున్
శ్రీశైలంబును వేంకటాచల మహా ♦ శ్రీరంగ ముఖ్యంబులౌ
నాశాక్రాంత సుపుణ్యభూములను గ♦న్నార న్విలోకించుచున్
దేశంబందలి ముఖ్యపట్టణముల ♦ న్వీక్షింపఁగా వచ్చితిన్॥

ఔత్తరేయ పట్టణరాజములన్నియుఁ జూచుచు నిన్నటిదినంబుననే ధారాపురంబునువిలోకించి నేఁడీపట్టణరాజముం జేరితిని.

కాళిదా :— యతీంద్రా! చాలసంతోషము. కాని ధారానగరమున భోజభూపాలుఁడు కుశలుఁడై యున్నవాఁడా?

పరివ్రా :— అయ్యా! యింకెక్కడిభోజరాజు! అతని ప్రాణాప్తుఁడును, మహానుభావుఁడునగు కాళిదాసకవీంద్రుఁడాతనిమీఁదఁ గోపించి నగరమును విడిచిపోయెనఁట. అదిమొదలు చింతాక్రాంతుఁడైయుండఁగా రాజాస్థానమునకుఁ గవిరాక్షసుఁడను

నాతఁడొకఁడువచ్చి సమస్యనొకదాని నియ్యఁగా దానిని బూర్తిసేయఁగలవారాసంస్థానమునందు లేమిఁ దనకవమానము గలిగెనని కాళిదాసునిస్మరించుచు మనోవ్యథచే భోజభూపాలుఁడసువుల విడచెను

కాళిదా. — ఏమేమి! భోజభూపాలుఁడు మృతినొందెనా? హా విధీ! నా ముఖ్యప్రాణమే పోయెనే. హా భోజరాజా! మహానుభావా! నావియోగముచేఁ బ్రాణములువాసితివా? నాపై నీకెంతప్రేమగలదు. ఛీ! కాళిదాసా! నీవెంత దురదృష్టవంతుఁడవు సప్రాణసమానుఁడగు భోజుని దర్శనము నీకు నాఁటితోనే తీఱినదా? హా! ప్రియమిత్రా! హా రసికశిరోమణీ!

శ్లో॥ అద్యధారా నిరాధారా నిరాలంబా సరస్వతి
పండితాఖండితా స్సర్వే భోజరాజే దివంగతే॥

(పరివ్రాజకవేషముననున్న భోజరాజు పడిపోవును)

కాళిదా. — (ఆశ్చర్యమున) అయ్యో! యిదేమి? ఇతఁడెందువలన మృతుఁడయ్యెను! (చక్కఁగాఁజూచి) హా! విధీ! యీతఁడే మహానుభావుఁడైన భోజరాజు. అయ్యో! రసికశిరోమణీ! కలియుగకర్ణ! సప్రాణమిత్రుఁడనగు నావలనఁ జచ్చితివా? నేను జెప్పఁగూడని యమంగళ చరమశ్లోకము నీరీతి మోసముచేసి కపటవేషమున వచ్చి నాచేతనే చెప్పించి యిట్లు మృతుఁడవైతివా కాళియనుగ్రహముచే నేనాఁడీసమాత్రకింతశక్తి కల్గియున్నచో నేనీశ్లోకమును జెప్పియుండను. అయ్యో! ఇప్పుడేమిసేయుదును? (ధ్యానించి) తల్లీ! మహాకాళీ! నీయనుగ్రహము నిజముగ నామీఁద నున్నచో, నేనాచరమశ్లోకమునే వ్యత్యస్తముచేసి సుఖకరముగాఁ బరిణమించునట్లు చెప్పెదను. అప్పుడు భోజరాజు తిరిగి జీవించునట్లుచేసి నావాక్యమును పాలింపుము.

శ్లో॥ అద్యధారా సదాధారా సదాలంబా సరస్వతీ
పండితా మండితా స్సర్వే భోజరాజే భువంగతే॥

భోజ :— నారాయణ! నారాయణ! (అని లేచి కూర్చుండును)

కాళిదా :— (భోజరాజును గౌఁగలించి) ప్రాణమిత్రమా! చివరకు నన్నే మోసగించి నీచరమశ్లోకమును నావలననే చెప్పించి యనర్థమును దెచ్చిపెట్టితివిగదా.

భోజ :— మిత్రమా! కాళిదాసా! నన్ను క్షమింపుము. ఆశ్లోకము వినవలయుననెడి కుతూహలముగలిగి చివరకు నిను విడనాడవలసివచ్చినది నీవులేనిదినాకొకక్షణమైనియుసుఖములేదు.

చం॥ మొలఁకువతోడనున్న పుడు ♦ మేదినిపై నడయాడు నప్పుడున్
నిలచిన వేళలందు సుఖ ♦ నిద్రనుజెందెడి కాలమందు ని
స్తులమగు భాగ్యభోగ్యముల ♦ సౌఖ్యమునాఁడు నదేల సర్వదా
నిలుచునుగాక నామనము ♦ నీయెడ నో కవిరాజపుంగవా॥

నీవు లేని నాయాస్థానము చంద్రుఁడులేని రాత్రివలెనున్నది. నిన్నుఁజూడవలెననెడి కోరికచే నీరీతిఁ గృత్రిమవేషమున వచ్చితిని. నా సర్వాపరాధములను మన్నింపుము. ధారానగరమునకుఁ బోవుదమురమ్ము.

కాళిదా :— భోజరాజా! నిన్నువీడి నేను క్షణమొకయుగముగఁ గడుపుచు నిన్నే స్మరించుచుంటిని. నీవిషయమై యమంగళకర శ్లోకమును జెప్పఁజాలక నీకంటికిఁ గనఁబడకుండ నుండ నా చేతనే తిరిగి యీ శ్లోకమును జెప్పించి మృతుఁడవైతివిగదా?

భోజ :— మిత్రమా! మృతుఁడనైన నేనెట్లు తిరిగి బ్రతికితిని?

కాళిదా :— మహాకాళి యనుగ్రహముచేత. అంబికను ధ్యానించి యాచరమశ్లోకమునే వ్యత్యాసమొనర్చి

శ్లో॥ అద్యధారా సదాధారా సదాలంబా సరస్వతీ
పండితా మండితా స్సర్వే భోజరాజే భువంగతే॥

అని చెప్పితిని. అప్పుడు నీవు తిరిగి బ్రతికితివి.

భోజ :— ఆహా! జీవనమరణములు నీయధీనమందున్నవిగదా. మహానుభావుఁడవు "త్వమే వాహం నసంశయ" యని మున్ను నీతో సరస్వతీదేవి చెప్పిన వాక్యములుసత్యములని దృష్టాంతమునకు వచ్చినవి. నిన్ను దూఱి నేనవివేకినైతిని. మిత్రమా!

శా॥ మాకందంబుల లేఁజివుళ్లఁ దినుచున్ ♦ మాధుర్యగానంబులో
లోకానందముఁగూర్చినిస్తుల యశో ♦ లోలత్వముం జెందఁగా
నీకొఁగాని తదన్యవృక్షముల పై ♦ నీవున్నఁ దచ్ఛోభితా
స్తోకానందము సత్కవీంద్రపికమా! ♦ చూపట్టునే చెప్పుమా॥

కాళిదా :—

ఉ॥ ఓకవిరాజ రాజ! రసి ♦ కోత్తమ! భోజనృపాలసత్తమా!
లేకితనంబునన్ గుణము ♦ లేక తదన్యుల సద్గుణంబులన్
గా కొనరింపఁజూచు ద్విజ ♦ కాండమునన్ గనుఁగొంచ మైన వ
ల్గాకులులేకయున్న సహ ♦ కారముఁబాయునే? కోకిలంబిలన్॥

భోజ :— నాకుఁ బ్రాణదానమొసంగిన నీకు నేనొక పారితోషిక మర్పింపవలెనని కుతూహలపడుచున్నాను గావున నీవు ధారా నగరమునకువచ్చి దానిగ్రహింపవలెను. రమ్ము.

కాళిదా — అట్లనేకావచ్చును. [పోవుదురు]

రంగము 2

ధారానగరము — భోజాస్థానము.

[భోజ, కాళిదాస, బుద్ధిసాగర కవిరాక్షసులు కూర్చుండియుందురు]

కవిరా :— రాజా! పూజ్యుఁడగు కాళిదాస కవిచంద్రునకు నా సమస్య నెఱింగింపుము.

భోజ :— అవును. కాళిదాసా! "కుసుమే కుసుమోత్పత్తిః శ్రూయతే నచదృశ్యతే"

కాళిదా :— "బాలే తవముఖాంభోజే చక్షురిందీవర ద్వయ" మ్మని యీసమస్య నిదివఱకే విలాసవతికిఁ బూర్తిచేసి యిచ్చియుంటినే.

కవిరా :— రాజేంద్రా! యిప్పుడైనను నీసంశయము నివారణమైనదా? యిప్పుడు నేను గాళిదాస కవిచంద్రునికి శరణాగతుఁడనైతిని (అని నమస్కరించి) ఈవేశ్య సభామధ్యమునఁ దానీసమస్య పూర్తిచేసితినని చెప్పినందులకు దానికిఁ దగిన శాస్తిచేయవలెను.

భోజ :— (బుద్ధిసాగరుని బ్రేరేపించి) మంత్రీ! కాళిదాసకవీంద్రుఁడు నాచేఁ బారితోషికము స్వీకరించుట కంగీకరించెను. కాన మధురవాణి నితనికర్పించుట కిదియే మంచిసమయము. ఆమెను గొనిరమ్ము (బుద్ధిసాగరుఁడు వెడలి మధురవాణితో వచ్చును)

భోజ :—

చం॥ రసికశిఖావతంస కవి ♦ రాజునకే ననురూపమంచు నీ
కుసుమ సుగాత్రినిన్ సుగుణ ♦ కోవిదనున్ విదుషీమణిన్ మహా
రసిక శిరోమణిన్ మిగుల ♦ శ్రద్ధను బ్రోచియు నీకొసంగు యీ
పసదనమున్ గ్రహింపుము వి ♦ వాహమునన్ భువనైకపూజితా॥

కాళిదా :— (ఆత్మ)

మ॥ భళిరే! యెంతటి చిత్రసంధి సమకూ ♦ ర్పన్ జాలితీవార! యే
లలనారత్నముపై మనం బెవనికి ♦ న్లగ్నంబుగానౌనొ? త
జ్జలజాక్షిన్ బహుమానమీయఁగను వి ♦ శ్వంబం దెవండేనియున్
వలదంచున్ వచియింపఁగాఁగలఁడె భూ ♦ పాలైక చూడామణీ!

రాజేంద్రా! యీపె నాటిరాత్రి మనముచూచినబాలగాదా?

భోజ :— అవును, ఈపె వృత్తాంతము వివరముగాఁ దెలియదుగాని సత్కులజాతయైన యీపె పాండిత్య కౌశలమునుజూచి నీకనురూపమగు వస్తువని తలంచి యంతఃపురంబునఁ గాపాడుచుంటిని. కావున నాయిష్టార్థమును నీవు నెఱవేర్పవలెను.

ళిదా :— రాజా! నీమాటకు మాఱుచెప్పుదునా?

జ:— మధురవాణీ! అదిగో నీప్రాణకాంతుఁడు. నమస్కరింపుము.

ధురవాణి — (ముందునకువచ్చి పాదముల నమస్కరించుచు)
ఆర్యపుత్రా! మీయర్థాంగిని బరిగ్రహింపుఁడు.

ళిదా:— మనోహారిణీ! భోజభూపాలునిచేఁగూడఁ బ్రసాదింపఁబడు
ంచే నిదే నిన్నుఁ బరిగ్రహించుచున్నాఁడ లెమ్ము. (అనిలేవనెత్తును)

ధురవాణి :— ప్రాణేశ్వరా! తమపంతము నామహాకాళీమహి
మయు నీభోజభూపాలుని యనుగ్రహమును జయించుటచే
నేను ధన్యురాలన.

ళిదా :— ప్రాణేశ్వరీ! నీమాటలేమియు నాకర్థమగుటలేదు.

ధురవాణి :— (తనలో) మహాకాళి వరప్రభావమున నన్నా
తఁడు గుర్తింపక పరిగ్రహించెను. ఇఁక మెల్లఁగ నావృ
త్తాంతము నెఱుంగఁజేసెదను. [ప్రకాశముగా] క్రింది
నావృత్తాంతమాలకింపుఁడు.

సీ॥ కమనీయమగు మీదు ♦ కపట విప్రాకృతిఁ
గాంచి వరించిన ♦ గరితయెవతె?
కుముదప్రియుఁడు వన్న ♦ కుట్రలెఱుంగక
మీపాండితి యటంచు ♦ మెచ్చెనెవతె?
కలరూపితెంగి యగా ♦ కాళీమహిమ మిమ్ము
విద్యాసనాథుఁ గా ♦ వించె నెవతె?
విద్యాసనాస్థితె ♦ వెడలెను మీచేతఁ
గనుఁగూర్రత విముఖఁ ♦ బడియెనెవతె?
గీ॥ యట్టి హతభాగ్యురాలు మ ♦ హాభవాని
వరముకృపనేఁటికి మధుర ♦ వాణి యగుచుఁ
ద్వత్పరిష్వంగ సౌఖ్య మో ♦ దమునఁ దేలు
గాకుమారిమె విద్యాధ ♦ రీ కుమారి॥

వా :— ఆహా! మోసపోతిని! విద్యాధరీ! మోసముచే
నన్నుఁ జేపట్టనెంచితివా?

మధురవాణి :— (భయముతో) నాథా ! మహాకాళియాజ్ఞయే
కాని యిందు మోసమింతయును లేదు.

కాళిదా :— ఛీ ! యిట్టి పాపకార్యమునుజేయ మహాకాళి నీకనుజ్ఞ
యిచ్చునా ? నేను నమ్మంజాలను [కాళికి నమస్కరించి]
తల్లీ ! నా మహాపరాధమును క్షమింపుము.

మధురవాణి :— అయ్యో ! నాపతి నన్ను విడచునా యేమి ! యిప్పు
డేమిగతి ! ఆ మహాతల్లియే నన్నుం గాపాడవలయును. (భర్త
దెసకు) నాథా ! యిప్పుడు మీకొనర్చిన మహాపరాధ
మేమి ?

కాళిదా .— పూజింపవలసినదాని గౌంగలించుటపరాధముకాదా?

మధురవాణి .— నిండుసభలో నాడినమాట దప్పుటపరాధముకాదా?

కాళిదా .— మధురవాణీ ! నీవాదనములతో నాకునిమిత్తములేదు.
మోసమొనర్చువారెప్పుడును బరిత్యాజ్యులేకదా !

భోజ :— కాళిదాసా ! ఏమంటివి ఈమె మోసమొనర్చెననియా !

సీ॥ కపటవేషమున యీ ♦ గాతను బెండ్లాడు
సరశిజూడగను మో ♦ సంబుగాదె ?
పెండ్లియాడితివి పో ♦ పేర్మి సంసారంబు
సలుపమిజూడ మో ♦ సంబుగాదె ?
పోనిమ్ము! మిత్రివా ♦ గ్దానమ్ము చెల్లింప
సైపమిఁజూడ మో ♦ సంబుగాదె ?
అదియు బోనిమ్ము నీ ♦ యర్థాంగికిడిన బా
సయు తప్పుటరయ మో ♦ సంబుగాదె ?
గీ॥ ఇన్ని మోసంపు దోసంబు ♦ లెన్నవీవు
సకమలర్థాంగి స్వల్ప దో ♦ షంబునొంచు
గణనసేయుట భావ్యంబు ♦ గాదలంతె !
కవిజనోల్లాస! శ్రీమహా ♦ కాళిదాస॥

కాళిదా:— [ఆలోచనతో] ఎట్టివిషమావస్థ తటస్థించినది! ఎట్లొ
నర్పుటకును నాయంతరాత్మ వెనుకాడుచున్నది. ఇప్పుడు

జగజ్జననియగు మహాకాళియే నాకుఁ గర్తవ్యమును దెల్పవలెను. తల్లీ !

శ్లో॥ బాలామృతాంశునిభఫాలా మనాగరుణచేలా నితంబఫలకే
కోలాహలక్షపిత కాలామరాకుశల కీలాలశోషణరతా
స్థూలాకుచే జలదనీలాకచే కలితలీలాకదంబవిపినే
శూలాయుధ ప్రణతిశీలా విధాతుహృది శైలాధిరాజతనయా॥

శ్లో॥ వందారులోక వరసంధాయినీ విమలకుందావదాతరదనా
బృందారబృందమణి బృందారవిందమకరందాభిషిక్తచరణా
మందానిలాకలిత మందారదామభిరమందాభిరామ మకుటా
మందాకినీ జవనభిందానవాచమరవిందాననా దిశతుమే॥

తల్లీ ! నాయపరాధములు మన్నించి కింకర్తవ్యతామూఢుఁడనై యున్న నాకు నీదివ్యదర్శనమొసంగి కర్తవ్యము బోధపఱచి నన్నుఁ గృతార్థునిజేయుము.

[కాళి ప్రత్యక్షమగును. అందఱు నమస్కరింతురు]

కాళి :— వత్సా ! కాళిదాస ! నీవు వెనుక గొల్లఁడవుగానున్న సంగతి నీకు జ్ఞాపకమున్నదా !

కాళిదా :— జననీ ! లేదు !

కాళి :— మంచిది ! వినుము. నాసంకల్పముచేతనే నీవీపెను ద్యజించి మఱచిపోయితివి. ఈపె పవిత్రురాలు. మహాపతివ్రత. నీయనుగ్రహమునకు బాత్రురాలు. నాఁడు గొల్లఁడు విద్యాధరిని వరించినాఁడుగాని నేఁడు కాళిదాసుని మధురవాణి వరించినది. అందుచే దోషమేమాత్రమునులేదు. కావున నీనుదతీమణిని బత్నిఁగాఁ బరిగ్రహించి చిరకాలము యశోరాజ్యరమను బరిపాలింపుము.

కాళిదా :— తల్లీ ! నీయాజ్ఞను శిరసావహించుచున్నాను. నీదివ్యకృపారసంబు నాపైఁజూపినందులకనేకవందనములు.

కాళి :— కాళిదాసా ! సంతోషము. బాలా విద్యాధరీ ! నీవు మహాపతివ్రతవు. కాళిదాసుఁడు సత్యసంధుఁడు. జితేం

దరియుండుము. మీకీర్తి లోకవిఖ్యాతమగుటకై నేనీవిచిత్రి మెల్లఁ గావించితిని. కాని నీవు మహావిద్వాంసుల నవమాన పరచుటచే నీకీకష్టములు సంప్రాప్తమైనవి. కావున నిగర్వ చూడామణివై వెలయుము. నీవుకోరఁదగినదేమైనఁగలదా?

విద్యాధరి — తల్లీ! క్షమించి నీపరిపూర్ణ కృపాకటాక్షము మాత్రము నాపై నుంచుము.

కాళి :— నీయభీష్టము నెరవేరుఁగాక. ఓభోజభూపాలా! నీవు సరస్వత్యవతారమగు కాళిదాసుని నేను ఈమహాకవి సాహచర్యమునచే నీకీర్తి దిగంతముల వ్యాపించును గాన వీనిని దక్షిణభుజంబుగా నెంచుకొని రాజ్యపరిపాలన మొనర్పుము.

భోజ — (నమస్కరించుచు) జనని! ఈమహానీయుని మూల ముఁ దర్శనభాగ్యమబ్బినది ధన్యుండనైతిని.

సీ॥ హా! సుశీలా! ♦ కాళీ మహాకాళీ!
పాలిత నరసుర ♦ పాళివగుచు
మాతా సుహితాంగ ♦ దాతా! జగత్త్రయ
త్రాతా! ప్రవిమల వి ♦ ఖ్యాతవగుచు
శ్యామా! సుతామాల ♦ కామా! సురక్షిత
ధామా! సాహిత్యాబ్ధి ♦ రామవగుచు
శాంతా! శివప్రియ ♦ కాంతా! దయాకర
స్వాంతా! దురిత నిచ ♦ యాంతవగుచు

గీ॥ స్వద్విభుం దివ్యదర్శన ♦ భాగ్యమొసఁగి
ధన్యునొనరించితివినన్ను ♦ దయదలిర్చి
పరమకల్యాణి! నిఖిల ప్ర ♦ పంచమునకు
హాయిగూర్చుము లోకక ♦ ల్యాణివగుచు॥

కాళి :— భోజరాజా! నీయభీప్సితము సిద్ధించుఁగాత కాళిదాసా ఇంక నీయభీష్టమేదేనియున్నఁ గోరుకొనుము.

కాళిదా .— తల్లీ! లోకానుగ్రహముగాక నాకింకఁగావలసినదేమి! (తనలో) అయిన నిట్లుకోరెదఁగాక (ప్రకాశము) జననీ!

— భరతవాక్యము —

తే॥ గీ॥ ధర్మమార్గంబు దప్పక ధరణిధవులు
నిర్వ్యసూంతియులేక కీంద్రిచయము
సభమెఱుంగక భక్తితో సకలజనులు
క్షితిఁజరింతురుగావుతఁ జిరంజీవులగుచు॥

కాళి .— మంచిది! నీయభీష్టము ఫలించుఁగాత! (అదృశ్య యగును) (తెఱపడును)

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ

ఇది సప్తమాంకము

సంపూర్ణము.